

Криза в Україні: Правові аспекти

14 квітня 2014 р.

Іванна Білич, Олександр Гудко, Катерина Кунцевич,
Матеус Сена, Мальвіка Сет, Олена Шарван¹

**Звіт підготовлений від імені «Разом»,
українсько-американської правозахисної організації**
email: news@razomforukraine.org

RAZOM
Together we are Ukraine

razomforukraine.org/report

Зміст

Вступ 3

I. Національні і міжнародні

складові кризи 4

- А. Загальна інформація 4
- Б. Роль Верховної Ради..... 6
- В. Роль Конституційного Суду..... 6
- Г. Кримінальне переслідування Януковича і членів його адміністрації 6
- Д. Екстрадиція з Росії до України 8
 - 1. Європейська конвенція про видачу правопорушників 8
 - 2. Застереження та коментарі Росії щодо Європейської конвенції про видачу правопорушників 9
 - 3. Конвенція СНД про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 9
- Е. Воєнний стан 10
- Є. Можлива юрисдикція Міжнародного кримінального суду 10
- Рада Безпеки 11

II. Роль енергетичної безпеки та захист інвестицій..... 12

- А. Україна на енергетичній мапі Європи 12
- Б. Постачання газу до Європи 13
 - 1. Крим: газогони та транзит газу..... 13
 - 2. Дослідження природних ресурсів у континентальному шельфі..... 15
- В. Проекти на материковій частині України..... 16
- Г. Проекти в Криму..... 16
 - 1. Можливі наслідки для енергетичного сектора..... 17
 - 2. Зміна балансу сил на світовому ринку природного газу..... 17
 - 3. Реверс напрямку газогону..... 18
 - 4. Націоналізація українських енергетичних активів у Криму..... 19
 - 5. Енергетична залежність Криму від материкової України 19
 - 6. Потенційні претензії щодо захисту інвестицій 19

III. Крим..... 20

- А. Статус Криму як «автономного» регіону 20
- Б. Проведення референдуму 16 березня 2014 року 22

- В. Право сецесії (право на відокремлення) 23

- Г. Анексія та визнання: прецеденти..... 25

- 1. Косово 25
- 2. Республіка Сербська..... 25
- 3. Турецька Республіка Північного Кіпру 26

- Д. Оцінка прецедентів..... 27

- Е. Права кримських татар як корінного народу 27

- 1. Статус корінного народу 28
- 2. Криза 2014 року 28

IV. Ситуація у східній Україні 30

- А. Військове вторгнення з боку Росії 30

- Б. Військова інтервенція, яка спричиняє заморожений конфлікт 30

- В. Іноземне втручання: фінансування сепаратистських та політичних груп..... 31

V. Домовленості України в галузі міжнародної безпеки 32

- А. Будапештський меморандум 32

- Б. Рада Безпеки ООН 33

VI. Військове право..... 34

- А. Міжнародні норми щодо військової уніформи..... 34

- Б. Розгортання російських збройних сил 34

- В. Угоди між Україною та Росією щодо Чорноморського флоту..... 36
 - Сумнівна конституційність угод щодо Чорноморського флоту 34

VII. Можливі контрзаходи з боку України 38

VIII. Міжнародні санкції проти українських та російських посадовців..... 40

- А. Сполучені Штати Америки..... 40

- Б. Європейський Союз 41

- В. Канада 42

- Г. Австралія..... 42

Таблиця санкцій (станом на 8 квітня 2014 р.) 43

Таблиця санкцій (станом на 2 травня 2014 р.) 48

Рекомендації..... 52

Вступ

Україна переживає серйозну політичну, військову, економічну та соціальну кризу. Ця криза торкається багатьох складних аспектів внутрішнього та міжнародного права та залучає не тільки Україну, а й Росію, Європейський Союз, Сполучені Штати та міжнароднеспівтовариство взагалі. Студенти-юристи та нещодавні випускники Нью-Йоркського університету провели дослідження та склали цей Звіт для “Разом”, українсько-американської компанії з прав людини. Доповідь намагається надати відповідне тло і правовий ґрунт для поточної ситуації. Автори сподіваються, що цей документ допоможе всім: засобам масової інформації, урядовцям, міжнародним та неурядовим організаціям, підприємцям, науковцям і приватним особам, - зрозуміти, що саме сталося, чому так сталося і що може трапитися надалі.

Частина I розглядає негайні політичні й правові події, що викликали внутрішню кризу, і окреслює варіанти дій України для того, щоб відшкодувати припущені помилки.

Частина II досліджує часто непомічену геополітичну роль енергії в розвитку кризи. Україна та Крим зокрема мають вирішальне значення для російської інфраструктури поставок природного газу до Східної та Західної Європи. Перед кризою Україна намагалася зменшити свою відчутну залежність від імпорту газу з Росії за рахунок збільшення його внутрішнього виробництва. У доповіді наводиться аналіз площини цієї критичної за важливістю енергії.

Частина III переглядає Кримський референдум про возз'єднання з Росією, що відбувся 16 березня; використання Росією сили для анексування Криму;

право на відділення; прецеденти Косова, Республіки Сербської та Турецької Республіки Північного Кіпру; а також права кримських татар як корінного народу.

Частина IV аналізує юридичні питання, що можуть виникнути, якщо Росія в майбутньому використає силу в Східній Україні. Ці питання критичні для розуміння ситуації в цілому, бо Росія наразі утримує значну військову присутність на східному кордоні.

Частина V розглядає домовленості щодо міжнародної безпеки України, зокрема Будапештський Меморандум 1994 року, учасниками якого були Україна, Росія, Сполучені Штати, Великобританія, Франція і Китай.

Цей Меморандум закарбував передачу Україною своєї ядерної зброї - Росії, в обмін на запевнення з їхнього боку захисту безпеки та територіальної цілісності країни.

Частина VI окреслює важливі військово-юридичні питання, зокрема угоду про Чорноморський флот, яку Росія уклала з Україною щодо своїх військово-морських баз та гуманітарно-правові вимоги до військової ідентифікації.

Частини VII і VIII обговорюють можливі контрзаходи України проти Росії та санкції, що Європейський Союз та інші країни вже запровадили проти ключових українських і російських діячів. Таблиця санкцій показує заходи, запроваджені на сьогодні.

Нарешті, на ґрунті вищезазначеного аналізу, звіт пропонує конкретні рекомендації Україні, Росії та міжнародній спільноті.

I. НАЦІОНАЛЬНІ І МІЖНАРОДНІ СКЛАДОВІ КРИЗИ

A. Загальна інформація

У лютому 2010 року Президентом України було обрано Віктора Януковича, який займав цю посаду до його втечі з країни 22 лютого 2014 року. Загострення кризи в Україні розпочалося в листопаді 2013 року, коли Президент Янукович відмовився підписати популярну торговельну угоду з Європейським Союзом (ЄС), натомість узявши курс на тісніші зв'язки з Росією. Сотні тисяч людей вийшли на центральну площу Києва для мирного протесту проти такої різкої зміни у політиці президента. Кількість протестувальників збільшилася після арешту демонстрантів міліцією, і Майдан Незалежності перетворився на наметове містечко. Пізніше протестуючі захопили кілька важливих урядових будівель.

16 січня 2014 року Верховна Рада України прийняла антипротестні закони, які отримали назву «дикта-

торських». Це спровокувало ескалацію сутичок між протестувальниками та міліцією, що призвело до кількох смертей. Наприкінці січня 2014 року Верховна Рада скасувала антипротестні закони і схвалила закон про так звану амністію, але протестувальники не прийняли запропонований владою варіант припинення протестів та врегулювання кризи. У дні 14–16 лютого 2014 року влада звільнила всіх затриманих учасників протестів, а демонстранти залишили раніше захоплені ними урядові будівлі.

Напередодні своєї втечі з країни і покинення своєї посади, 21 лютого 2014 року Президент Янукович і три опозиційних лідери — Арсеній Яценюк, Віталій Кличко та Олег Тягнибок — підписали угоду щодо врегулювання тривалої громадянської кризи. Засвідчена міністрами закордонних справ Польщі, Німеччини, Франції та представником Росії, угода передбачала прийняття протягом 48 годин закону щодо відновлен-

Source: Western Information Agency Corporation

Source: pravda.com.ua

ня дії Конституції України в редакції 2004 року. Таке відновлення обмежило б повноваження президента. Угода також вимагала формування уряду національної єдності, проведення конституційної реформи та нових президентських виборів.² На той час сутички між протестуючими та урядовими силами спричинилися до смерті щонайменше 103 осіб, поранень 1669 осіб та зникнення безвісті 144 осіб.³

Наступного дня, 22 лютого 2014 року, Верховна Рада прийняла безпрецедентне рішення про відправлення Януковича у відставку в зв'язку з його втечею та про необхідність проведення нових президентських виборів.⁴ Абсолютна більшість (328 з 447) депутатів проголосувала за визнання втечі Януковича як добровільне подання у відставку й за проведення дострокових президентських виборів 25 травня 2014 року. Ця постанова була досить суперечливою, оскільки Конституція України не містить положень щодо врегулювання подібних дій. Стаття 108 Конституції передбачає, що повноваження Президента України припиняються достроково у разі: (1) відставки; (2) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; (3) усунення з поста в порядку імпічменту; або (4) смерті.⁵ Щодо відставки, Конституція вимагає від Президента оголосити про свою відставку перед Верховною Радою. У цьому випадку такого оголошення не було.

Після від'їзду з Києва Янукович тричі публічно виступив на прес-конференціях у Ростові-на-Дону

(Росія), давши зрозуміти, що він не є хворим, ані мертвим.⁶ Згідно статті 111 Конституції, Верховна Рада може усунути Президента з посади в порядку імпічменту в разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.⁷ Імпічмент ініціюється простою більшістю від конституційного складу Верховної Ради (226 голосів). Після цього утворюється тимчасова спеціальна комісія для розслідування звинувачення, на підставі висновку якої дві третини від конституційного складу Верховної Ради (300 голосів) приймає рішення про звинувачення. Рішення про усунення Президента з поста в порядку імпічменту приймається не менш ніж 338 депутатами. Але перед цим Конституційний Суд має перевірити справу і надати висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування та розгляду справи про імпічмент. Схожим чином, Верховний Суд має надати висновок про те, що діяння, в яких звинувачується Президент, містять ознаки державної зради або іншого злочину. У цій ситуації необхідність у проведенні процедури імпічменту була відсутня, оскільки Янукович добровільно залишив свій пост. Повноваження Президента в такому випадку покладаються на Голову Верховної Ради до проведення нових виборів президента.⁸ Тож 22 лютого, відповідно до Конституції, Верховна Рада підтвердила призначення Турчинова, який був обраний Головою Верховної Ради, виконуючим обов'язки Президента. Верховна Рада також відновила дію Конституції в редакції від 2004 року,⁹ таким чином нарешті обмеживши президентські повноваження.¹⁰

Після завершення політичної кризи в лютому новий уряд України був визнаний значною кількістю міжнародних інституцій і держав, у тому числі Організацією Об'єднаних Націй, Європейським Союзом і Сполученими Штатами Америки.¹¹ Водночас невирішеними залишаються чимало критичних правових та політичних питань. Наприклад, у своїх останніх публічних заявах, зроблених із Росії,¹² Янукович заявив, що не подавав у відставку і залишається чинним та легітимним президентом України.

Б. Роль Верховної Ради

Верховна Рада України ствердила свої повноваження в умовах існуючого владного вакууму, проте легітимність таких повноважень залишається суперечливою. Наприклад, Конституція передбачає, що «єдиним джерелом влади в Україні є народ [, який] здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування», а також що «Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане».¹³ Керуючись цим положенням, Верховна Рада нещодавно відстояла свої повноваження у Вищому адміністративному суді, коли відомий український правник стверджував, що Янукович продовжує виконувати свої повноваження.¹⁴ Вищий адміністративний суд відхилив позов, зазначивши, що це питання належить виключно в юрисдикції Конституційного Суду.¹⁵

Відновлення редакції Конституції 2004 року також є суперечливим. Верховна Рада мотивувала відповідну постанову шляхом посилання на саму Конституцію, а також на звіт Венеціанської Комісії Ради Європи.¹⁶ Ця постанова порушує очевидне юридичне питання: якщо Конституційний Суд не має повноважень приймати рішення щодо легітимності змін до Конституції, то хто має такі повноваження? Питання залишатиметься невизначеним аж до його врегулювання Конституційним Судом або новою Конституцією.

В. Роль Конституційного Суду

Як і в багатьох державах континентальної системи цивільного права, Конституційний Суд в Україні існує для вирішення виключно конституційних питань.¹⁷ Це єдиний орган, вповноважений вирішувати питання конституційності законів. Юрисдикція Конституційного Суду поширюється на три основні сфери: (1) вирішення питань про відповідність до Конституції (конституційності) законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента, Кабінету Міністрів, правових актів Верхо-

вної Ради Автономної Республіки Крим; (2) надання висновків про конституційність чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради для надання згоди на їх обов'язковість; і (3) надання висновку про додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента з поста в порядку імпічменту.¹⁸ Конституційний Суд також дає висновки щодо відповідності вимогам Конституції законопроектів про внесення змін до Конституції.¹⁹

Таким чином, Конституційний Суд наділений певними повноваженнями в цій ситуації. Отже, Суд може вжити такі кроки:

- 1) надати офіційне тлумачення повноважень Президента. Цілий ряд суб'єктів, серед яких Президент, Верховна Рада і Верховний Суд, можуть звернутися до Суду із поданням про надання такого роз'яснення, що буде обов'язковим для виконання;
- 2) вирішити питання про конституційність указів Президента (хоча він і не має повноважень щодо самих адміністративних актів);²⁰
- 3) надати висновок про конституційність процедури усунення Президента з поста в порядку імпічменту;
- 4) опосередковано вплинути на те, хто саме є або може бути Президентом, шляхом вирішення питання про конституційність правових актів Верховної Ради.

Отже, Конституційний Суд має значні повноваження вплинути як безпосередньо, так і опосередковано на врегулювання питань, пов'язаних із поточною ситуацією навколо президентства. Народні депутати можуть звернутися до Суду з поданням щодо розгляду питань, пов'язаних із втечею Януковича.²¹ Акти Верховної Ради вважаються конституційними, якщо Конституційний Суд не прийме до розгляду питання щодо їх оскарження і не визнає їх неконституційними.

Г. Кримінальне переслідування Януковича і членів його адміністрації

30 листопада 2013 року Адміністрація Президента застосувала силу проти мирних протестувальників на Майдані Незалежності у Києві. Правоохоронці

Source: RTE

напали і жорстоко побили сотні людей, здебільшого студентів. «Беркут», підрозділ української поліції спеціального призначення, отримав вказівку зачистити площу для того, щоб встановити на ній новорічну ялинку.²² У відповідь на жорстокість міліції та урядові репресії 1 грудня і 19–25 січня спалахнули потужні масові заворушення.²³ Однак ніхто не очікував того, що сталося 18–20 лютого 2014 року; снайпери і спецназ відкрили вогонь по беззбройних цивільних громадянах.²⁴ Проурядові війська вбили щонайменше 103 особи і поранили щонайменше 1669.²⁵ Міліція повідомила про загибель 13 правоохоронців і поранення 130.²⁶

Щоб задовольнити вимоги народу про відновлення справедливості і стабілізувати ситуацію, новопризначеним урядом були відкриті кримінальні провадження проти багатьох колишніх чиновників. Генеральний прокурор виніс обвинувачення проти колишнього президента Януковича у вчиненні масових убивств та інших злочинів. Крім цього, Генеральний прокурор також оголосив про підозру у вчиненні масового вбивства таким особам: А. Ключеву, колишньому Голові Адміністрації Президента; В. Пшонці, колишньому Генеральному прокурору; В. Захарченку, колишньому Міністру внутрішніх справ; О. Якименку, колишньому Голові Служби безпеки та С. Шуляку, командувачу Внутрішніми військами МВС України.²⁷ У разі визнання винними, ці особи можуть бути засудженими до позбавлення волі строком від десяти років до довічного ув'язнення.²⁸

Пізніше правоохоронні органи також висунули обвинувачення В. Ратушняку, колишньому заступнику Міністра закордонних справ; С. Кусюку, командувачу «Беркута»; А. Портнову, заступнику Голови Адміністрації Президента; О. Лукаш, колишньому Міністру юстиції; О. Присяжнюку, колишньому керівнику спецпідрозділу «Альфа»; а також ряду інших посадових осіб Служби безпеки та Міністерства внутрішніх справ.²⁹ Жоден із обвинувачуваних досі не затриманий.

Генеральний прокурор також утворив спеціальну групу для розслідування стрілянини під час протестів у Києві. Ця група буде розслідувати обставини смерті як серед протестувальників, так і серед правоохоронців,³⁰ зокрема питання щодо того, хто віддавав і хто виконував накази, а також щодо того, хто мав повноваження зупинити застосування смертельної сили, але не зробив цього. Згідно з Кримінальним кодексом, дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження.³¹ Наказ або розпорядження є законними, якщо вони віддані відповідною особою в належному порядку та в межах її повноважень і за змістом не суперечать чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина. Крім звинувачення у масовому вбивстві Януковича та інших високопосадовців також було оголошено підозрюваними у відмиванні грошей, зловживанні владою та незаконному захопленні влади.³²

Генпрокуратура внесла вищевказані справи до Єдиного реєстру досудових розслідувань, доступного для громадськості. Були видані санкції на затримання усіх осіб, що перебувають у розшуку.³³ Арешти мають вирішальне значення, тому що чинне законодавство не передбачає заочного кримінального провадження.³⁴ Однак у січні 2014 року, коли Янукович ще перебував на своїй посаді, Верховна Рада прийняла зміни до законодавства, що стали відомими як «диктаторські закони», які, серед іншого, передбачали заочний розгляд кримінальних справ.³⁵ Згідно з цими положеннями, слідчий, прокурор або суддя могли ініціювати кримінальне провадження за відсутності підозрюваного, обвинувачуваного чи підсудного, якщо останньому було вручено повістку, але він не з'явився за викликом. На сьогодні заочне кримінальне провадження є знову незаконним, оскільки Верховна Рада скасувала «диктаторські закони» незабаром після втечі Януковича.³⁶

Кримінальний кодекс передбачає чотири види співучасників злочинної змови на вчинення масового вбивства: виконавець, організатор, підбурювач та пособник.³⁷ Малоімовірно, що Генеральний прокурор винесе обвинувачення усім співучасникам як виконавцям злочину, але більшість може отримати обвинувачення в пособництві або в організації злочину. Фактичні обвинувачення залежатимуть від результатів слідства, яке досі триває. Крім цього, цілком ймовірно, що ряд колишніх посадових осіб можуть отримати додаткові обвинувачення у вчиненні додаткових злочинів, таких, як державна зрада, посягання на територіальну цілісність і недоторканність України та розкрадання майна.³⁸

Якщо правоохоронні органи не зможуть притягнути Януковича до відповідальності, Генеральний прокурор змушений буде зняти обвинувачення після закінчення терміну давності. Термін давності для притягнення до кримінальної відповідальності за відмивання грошей становить 15 років, а за зловживання владою — 10 років. У разі вчинення злочинів, котрі караються довічним позбавленням волі, у тому числі до масових вбивств, термін давності ніколи не закінчується.³⁹

Д. Екстрадиція з Росії до України

У лютому 2014 року Генеральний прокурор України надіслав офіційний запит до Росії про екстрадицію колишнього Президента Януковича.⁴⁰ 5 березня 2014 року міжнародна поліція Інтерпол отримала

запит від України про «червоне повідомлення» — міжнародне попередження про особу, яка перебуває в розшуку і щодо якої ще не був виданий міжнародний ордер на арешт. Інтерпол досі розглядає цей запит.⁴¹ Якщо Інтерпол схвалить запит про червоне повідомлення, то 190 держав-учасниць Інтерполу видадуть ордер на арешт Януковича. Хоча будь-який арешт застосовується на розсуд держави-господаря, статус Інтерполу значно збільшує ймовірність арешту.⁴²

Як Україна, так і Росія підписали дві багатосторонні угоди про екстрадицію: Європейську конвенцію про видачу правопорушників 1957 року⁴³ та Конвенцію СНД про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах.⁴⁴ Нижче ми розглянемо положення обох договорів.

1. Європейська конвенція про видачу правопорушників

Всі 47 держав-членів Ради Європи та Ізраїль, Південна Африка й Південна Корея ратифікували Європейську конвенцію про видачу правопорушників.⁴⁵ Конвенція передбачає загальне зобов'язання видати осіб, які переслідуються за вчинення злочинів, які, за законами як запитуючої, так і запитуваної сторони, караються позбавленням волі на термін не менше одного року, у відповідь на дійсний запит однієї держави-учасника до іншої. Проте, незважаючи на таке загальне зобов'язання, існує чимало винятків. Сторона може відмовити у видачі особи, якщо вважає, що дана особа не підлягає переслідуванню чи покаранню у зв'язку із закінченням терміну давності; або що дана особа переслідується за правопорушення, яке карається смертною карою за законодавством запитуючої сторони; або що правопорушення є політичного чи військового характеру; або що запит має на меті переслідування або покарання особи на підставі «її раси, релігії, національності чи політичних переконань».⁴⁶

Як Україна, так і Росія ратифікували перші два з чотирьох додаткових протоколів до Конвенції.⁴⁷ Перший протокол обмежує визначення політичних правопорушень, забороняючи вважати воєнні злочини і злочини проти людства «політичними». Другий протокол дозволяє видачу правопорушників за фінансові та інші правопорушення, які караються конфіскацією майна і грошовими стягненнями, за умови, що запит про видачу стосується щонайменше одного злочину, який карається позбавленням волі.

2. Застереження та коментарі Росії щодо Європейської конвенції про видачу правопорушників.

Окрім загальних підстав для відмови у видачі правопорушників, про які йшлося вище, Росія також залишає за собою право не видавати правопорушників за таких умов:

- 1) запит про видачу особи надається з метою притягнення до відповідальності у «надзвичайному суді» або в порядку «спрощеного судочинства»;
- 2) є серйозні підстави вважати, що до особи, яку видається, можуть бути застосовані тортури або інше жорстоке, нелюдське чи принизливе для гідності ставлення чи покарання;
- 3) видача може спричинити серйозні ускладнення у стані здоров'я особи, яку видається;
- 4) видача може завдати шкоди «суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим ключовим інтересам» Росії.⁴⁸

Крім того, Конвенція забороняє запитуючій стороні переслідувати, засуджувати або затримувати особу за будь-які інші правопорушення крім того, за яке вона була видана запитуваною стороною.⁴⁹ Європейська Конвенція замінює положення, що суперечать їй,

будь-яких двосторонніх договорів між будь-якими двома державами-учасницями. Якщо такі положення не суперечать Конвенції, то положення Конвенції СНД вважаються такими, що доповнюють або сприяють застосуванню принципів Європейської Конвенції.⁵⁰

3. Конвенція СНД про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах.

Росія і Україна є учасниками Конвенції СНД про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах.⁵¹ Учасниками Конвенції є також Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан.⁵² Конвенція СНД від 1993 року зобов'язує учасників, за вимогою однієї із сторін, видавати осіб, що знаходяться на їхній території, для притягнення до кримінальної відповідальності або для виконання вироку.⁵³ Видача правопорушника для притягнення до кримінальної відповідальності стосується лише тих правопорушень, за які закони запитуючої і запитуваної сторін передбачають покарання позбавленням волі на термін не менше одного року. Передбачений ряд підстав для відмови у видачі: (1) особа, яку вимагають видати, є громадянином запитуваної сторони; (2) закінчення терміну давності; (3) щодо особи, яку вимагають видати, уже був винесений

вирок за той самий злочин, або прийнята постанова про припинення провадження справи на території запитуваної сторони.

У випадку видачі особи, запитуюча сторона не може притягнути її до кримінальної відповідальності або покарати її за злочин, за який вона не була видана, а також видати особу третій державі без згоди запитуваної сторони.⁵⁴ Сторони можуть домовитись про здійснення кримінального процесу в будь-якій із них.⁵⁵ Конвенція не передбачає наслідків чи санкцій за невиконання її положень. Окрім положень Конвенції, Кримінально-процесуальні кодекси Росії⁵⁶ та України⁵⁷ також містять положення про видачу правопорушників.

Е. Воєнний стан

17 березня 2014 року, наступного дня після проведення референдуму про статус Криму, Верховна Рада України затвердила Указ Президента про часткову мобілізацію військ. Мобілізація охоплює всю територію України, за винятком Криму та Севастополя, де мобілізація здійснюється лише з числа добровольців.⁵⁸

Указ зобов'язує військовозобов'язаних, у тому числі резервістів, прибути для проходження служби протягом 45 днів.⁵⁹ Верховною Радою передбачена мобілізація 40,000 осіб, а також додаткове виділення \$600 млн. на підвищення обороноздатності (зокрема для підготовки та придбання озброєння й техніки) протягом наступних трьох місяців.⁶⁰ Передбачається, що 20,000 осіб буде мобілізовано до лав Збройних Сил, а ще 20,000 — до новоутвореної Національної гвардії.⁶¹

Конституція передбачає проведення військової мобілізації, а також надає Верховній Раді повноваження затверджувати укази Президента про введення воєнного чи надзвичайного стану протягом двох днів з моменту звернення останнього.⁶² Крім того, в Україні діють закони про правовий режим надзвичайного стану і про правовий режим воєнного стану.⁶³ Верховна Рада може ввести надзвичайний або воєнний стан на всій території України на термін не більше 30 діб, або в окремих місцевостях на термін не більше 60 діб. Рада національної безпеки і оборони зобов'язана провести консультації з Верховною Радою, яка має затвердити указ Президента про введення надзвичайного чи воєнного стану до того, як президент його підпише.⁶⁴ В умовах надзвичайного стану можуть встановлюватися тимчасові обмеження на певні громадянські права.⁶⁵

Президент України ще жодного разу не вводив в Україні надзвичайний чи воєнний стан, отже ситуація без прецедента.⁶⁶ На початку березня, Всеукраїнське об'єднання «Свобода» закликала в.о. Президента Турчинова ввести надзвичайний стан.⁶⁷ Заступник Голови Верховної Ради Руслан Кошулинський також висловлювався на підтримку введення надзвичайного стану.⁶⁸ Проте указів про введення надзвичайного чи воєнного стану досі підписано не було, а 17 березня Міністр юстиції Павло Петренко заявив, що влада розраховує на врегулювання кризи мирним шляхом.⁶⁹ Він також зазначив, що заходи нинішнього уряду, включаючи створення Національної гвардії, оголошення часткової мобілізації і затвердження додаткового фінансування для Збройних сил, на цей час є достатніми.⁷⁰

Є. Можлива юрисдикція Міжнародного кримінального суду

Прийнятий у 1998 році Римський статут передбачив утворення Міжнародного кримінального суду (МКС).

Договір набув чинності 1 липня 2002 року. Станом на травень 2013 року договір ратифікували 122 держави. Юрисдикція МКС поширюється на чотири категорії міжнародних злочинів: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії.⁷¹ Суд не має загальної юрисдикції і може здійснювати юрисдикцію лише за перелічених обмежених обставин:

- 1) особа, що обвинувачується у скоєнні злочину, є громадянином держави-учасниці Статуту або держави, що визнала юрисдикцію МКС;
- 2) злочин було скоєно на території держави-учасниці Статуту або держави, що визнала юрисдикцію МКС;
- 3) Рада Безпеки ООН передала справу Прокурору МКС, незалежно від громадянства обвинуваченого чи місця скоєння злочину.⁷²

Україна не є державою-учасницею Статуту. Хоча Україна і підписала Римський статут у 2000 році, вона його досі не ратифікувала.⁷³ Відповідно до ч. 2 ст. 4, МКС може здійснювати свої функції і повноваження на території будь-якої держави-учасниці, якщо держава «не бажає чи не здатна» проводити розслідування або порушити кримінальну справу за скоєння одного з чотирьох тяжких злочинів, перерахованих вище.⁷⁴

У 2001 році Конституційний Суд постановив, що для ратифікації Римського статуту Верховна Рада має внести зміни до Конституції.⁷⁵ Суд дійшов висновку, що для того, аби Верховна Рада могла ратифікувати Римський статут, необхідно змінити Конституцію.⁷⁶ Тим часом, хоч Україна не є державою-учасницею Римського статуту, він все ж відіграє певну роль, оскільки Україна його підписала. Згідно з загальноприйнятими принципами міжнародного права, держава, яка підписала міжнародний договір, зобов'язана утримуватися від «дій, які суперечать його цілям та меті ... доки вона чітко не висловить своєї відмови від наміру стати учасником цього договору».⁷⁷ Таким чином, Україна сьогодні має певні зобов'язання відповідно до Римського статуту щодо забезпечення недопущення на її території злочинів проти людяності, геноциду, злочинів агресії, чи воєнних злочинів, а також щодо проведення розслідування і кримінального процесу стосовно злочинів, вчинених у минулому.

Незважаючи на відсутність прямої юрисдикції МКС, Україна може подати заяву і визнати юрисдикцію МКС.⁷⁸ Згідно з Правилами МКС, заява передбачає обов'язкове визнання юрисдикції щодо усіх можливих злочинів, підсудних МКС.⁷⁹ Нещодавно такий запит зробив уряд Кот-д'Івуар.⁸⁰ Крім того, речник МКС Фаді ель-Абдалла підтвердив, що «уряд може зробити декларацію про визнання юрисдикції Суду щодо минулих подій».⁸¹

25 лютого 2014 року Верховна Рада прийняла заяву-звернення «до [МКС] про ... притягнення до кримінальної відповідальності Януковича Віктора Федоровича ... та інших посадових осіб, які видавали та виконували явно злочинні накази».⁸² Згідно з пояснювальною запискою до заяви, її метою є забезпечення незалежного розслідування та покарання осіб, винних у вчиненні злочинів проти людяності.⁸³ МКС підтвердив, що Прокурор Суду має право на власний розсуд вирішувати питання про порушення розслідування.⁸⁴ Рішення Прокурора залежать від тяжкості злочинів, інтересів потерпілих, ситуації на місці й наявності достатньої інформації для ведення кримінального процесу.⁸⁵ Деякі фахівці вважають, що прийняття МКС⁸⁶ спеціальної юрисдикції стосовно України було б непродуктивним, оскільки Конституційний Суд України вже постановив, що визнання юрисдикції МКС вимагає внесення змін до Конституції України.

Рада Безпеки

Римський статут також вповноважує Раду Безпеки ООН передавати справу на розгляд Прокурору МКС.⁸⁷ Такий шлях виглядає малоімовірним, однак, адже Росія є членом Ради Безпеки ООН і, найбільш імовірно, накладе вето на будь-яке рішення, що передбачатиме втручання з боку МКС.

II. РОЛЬ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЗАХИСТ ІНВЕСТИЦІЙ

“Природний газ є новою зброєю у новій холодній війні.»⁸⁸

Хоча ЗМІ висвітлювали пояснення Росії стосовно своїх політичних та етнічних мотивацій анексії Криму, вони здебільшого проігнорували роль енергетики в цій кризі. У цьому розділі аналізується зазначене питання.

А. Україна на енергетичній мапі Європи

Географічне положення України та її близькість до Росії пояснюють її важливість як транзитної країни у мережі постачання природного газу та нафти. Крізь територію України в 2013 році було транспортовано близько 3 трлн. куб. футів (близько 85 млрд. кубометрів) природного газу в напрямку до Австрії, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Греції, Молдови, Німеччини, Польщі, Румунії, Словаччини, Туреччини, Угорщини, Хорватії та Чехії.⁸⁹

На зображенні праворуч показані три основні газогони, які проходять через територію України.

Двома з цих газогонів російський газ транспортується через територію України до Західної Європи. Газогін «**Братство**» є найбільшим, який проходить від Росії до Європи. З України він продовжується у Словаччину і розділяється на дві гілки, які постачають газ, відповідно, до країн Північної та Південної Європи.

Газогін «**Союз**» зв'язує російську мережу трубопроводів із мережею природного газу в Центральній Азії, а також постачає додаткові об'єми до країн Центральної та Північної Європи.

Третій ключовий газогін, **Трансбалканський**, перетинає територію України й постачає російський природний газ до країн Балканського півострова та Туреччини. У минулому суперечки між Росією та Україною щодо постачання природного газу, цін та боргів призводили до перебоїв у експортуванні російського природного газу через територію України.

(Джерело: Адміністрація енергетичної інформації США, IHS EDCN / Міжнародна енергетична агенція, <http://www.eia.gov/today/energy/detail.cfm?id=15411>)

Б. Постачання газу до Європи

Україна домінує в енергетичних транспортних коридорах Європи, а це перетворює її енергетичні стосунки з Росією на життєво важливе питання для Західної Європи. ЄС імпортує понад 54% від загальної кількості своїх енергоносіїв.⁹⁰ Близько четвертої частини нафти та газу Європи походить з Росії, яка не вагається переривати постачання у разі виникнення суперечок з транзитними країнами, як це сталося з Україною в 2006 та 2009 роках. В обох випадках Росія здійснювала тиск на Україну за допомогою природного газу.⁹¹

Навіть поверхневий огляд наведеної нижче мапи ілюструє ключову роль України у транзиті природного газу.

Сьогоднішня криза винесла енергозалежність Європи від російського імпорту на передній план.⁹² Після анексії Криму, ЄС не лише відреагував запровадженням санкцій проти Росії, але й дав завдання Європейській Комісії підготувати дослідження з питань енергозалежності ЄС та запропонувати шляхи її зменшення.⁹³ Існує інформація, що Великобританія спонукала лідерів ЄС до підтримки нового плану з енергетичної безпеки, який мав би збільшити обсяг імпорту газу з нових джерел, включаючи сланцевий газ із США та традиційний природний газ з Іраку.⁹⁴

Серед усіх членів ЄС, Німеччина є найбільш залежною від імпорту природного газу з Росії.⁹⁵ Хоча Федеральний канцлер Німеччини Ангела Меркель і

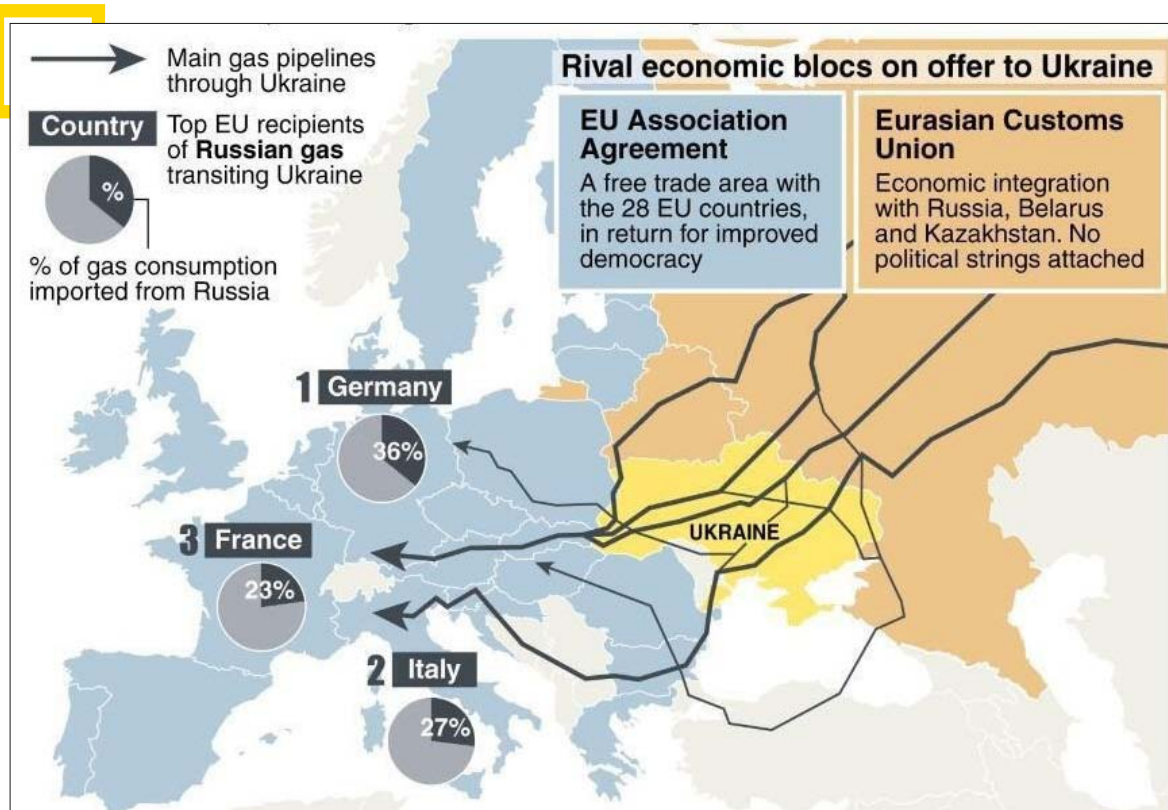
заперечила таку «залежність», стверджуючи, що 30% від імпорту ще не становить залежності,⁹⁶ вона оголосила⁹⁷ про необхідність реагування на анексію Криму Росією, навіть якщо це суперечитиме енергетичним інтересам Німеччини.

Доленосні події в Києві та військова окупація Криму досі ще не мали впливу на обіг природного газу. Проте криза в Україні вплинула на ціну газу в Європі, спричинивши підвищення на 10%.⁹⁸ Росія може продовжити використовувати ціну на газ як важіль впливу на українську політику,⁹⁹ а також може поставити свої геополітичні інтереси в Криму понад норми міжнародного права та погляди міжнародної спільноти. Така можливість підкреслює необхідність для європейських лідерів знайти альтернативні джерела постачання природного газу.

1. Крим: газогони та транзит газу

З огляду на минулі конфлікти з Україною, які призводили до збоїв у постачанні газу, кілька років тому Росія розпочала будівництво двох альтернативних маршрутів для постачання газу — газогонів «Північний потік» та «Південний потік» (позначені червоним на наведеній нижче мапі). Ці проекти мають на меті зменшення «транзитного ризику» та ліквідацію таких посередників як Україна у постачанні природного газу з Росії до ЄС. «Північний потік», який простягається від Росії до Німеччини, вже зменшив частку газу, який постачається до ЄС через територію України, від 80% у 2011 році до близько 50% сьогодні.¹⁰⁰

Source: Business Insider, <http://www.businessinsider.com/heres-one-economic-reason-russias-invasion-of-crimea-pulls-in-europe-2014-3>

South Stream Gas Pipeline: Original Route vs Potential Crimea Option

Source: Wood & Company, Geostrategy.org, U.S. Global Investors

Газогін «Південний потік» є особливо актуальним в контексті кризи в Криму. Цей газогін є ключовим елементом диверсифікації ланцюга постачання для Росії. Після затримки у реалізації проекту магістрального газопроводу «Набукко», в російського «Газпрому» виникла можливість закріпити свою домінуючу позицію в регіоні. Досягти цього вдалося завдяки будівництву «Південного потоку», через який планується транспортувати газ до Південно-Східної Європи через Чорне море, з розрахунком що таким чином буде задоволено близько 10% європейського попиту на газ наприкінці десятиліття.

Анексія Криму може зменшити високу вартість цього проекту, оскільки таким чином суттєво зменшується як глибина, так і дистанція газопроводу.¹⁰¹ Прокладаючи труби по континентальному шельфу Криму, а не по дну Чорного моря, дозволить Росії закінчити цей проект значно швидше та дешевше. До анексії, Росії довелося б домовлятися з Україною та платити вартість транзиту. Нині ж, якщо Крим залишиться під контролем Росії, така необхідність вже не є актуальною. Водночас реакція Західної Європи на анексію ставить під сумнів¹⁰² здатність Росії скористатися цими запланованими перевагами.

Незабаром після анексії, деякі джерела у Брюсселі припустили, що проект «Південний потік» буде припинено. Коментатори передбачають радикальні зміни в енергетичній політиці ЄС, оскільки європейські чиновники ведуть підготовку по захисту Європи від

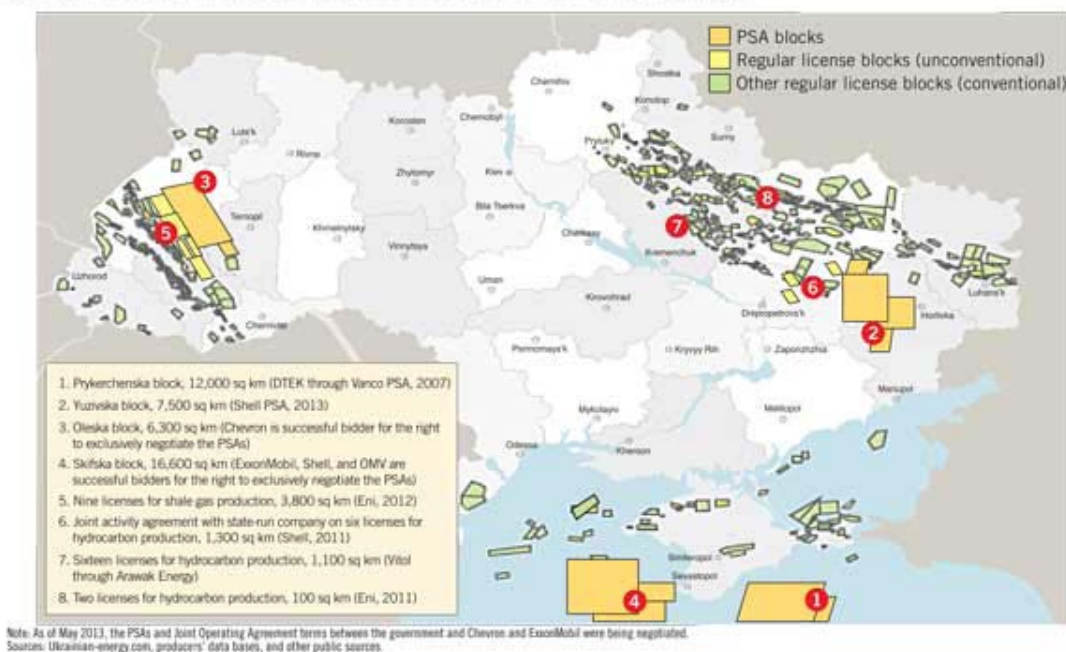
енергетичного шантажу з боку Росії.¹⁰³ Така відповідь з боку ЄС може суттєво вплинути на економічну вартість анексії Криму.¹⁰⁴ Вебсайт «Газпрому» досі показує, що робота над проектом «Південний потік» триває.¹⁰⁵ Проте на даний момент його майбутнє залишається сумнівним.

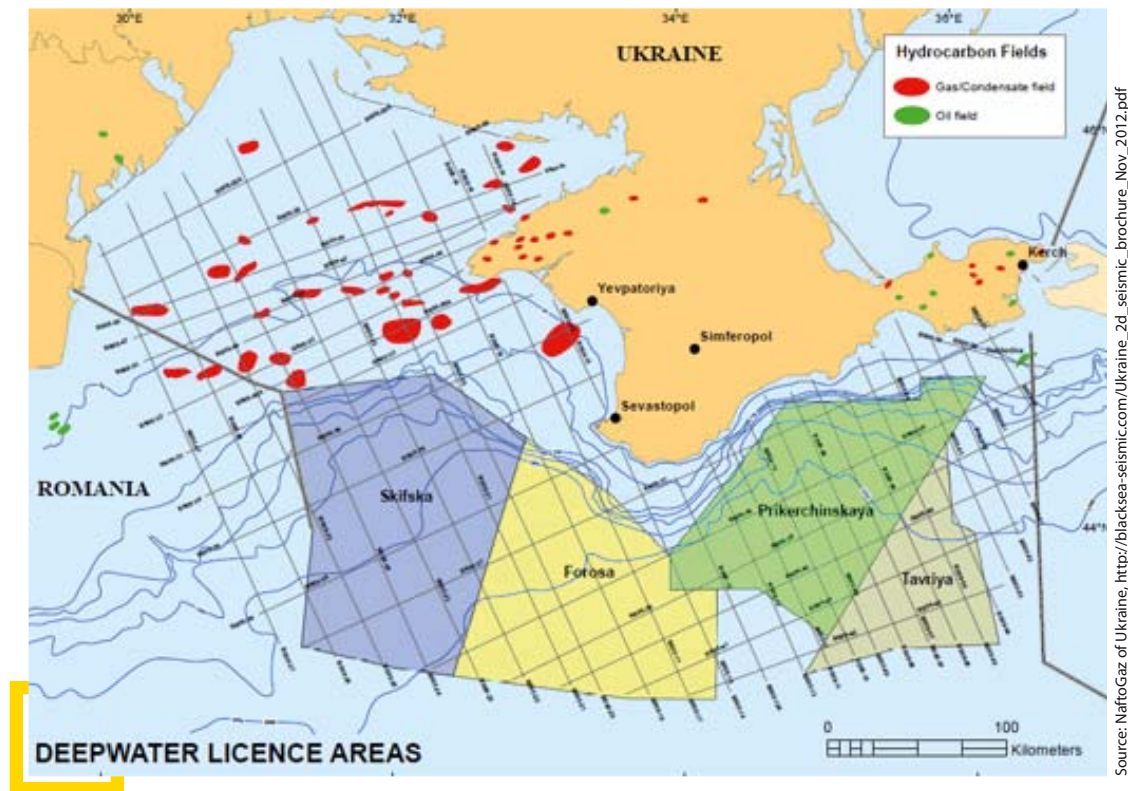
2. Дослідження природних ресурсів у континентальному шельфі

Останніми роками Україна намагалася розвинути розробку газових родовищ, зокрема шляхом приваблення іноземних інвестицій та експертів за допомогою внесення змін до податкового та іншого сумісного законодавства.¹⁰⁶ Такі великі іноземні нафтогазові компанії як Shell, Chevron, ENI та ExxonMobil виграли тендери, які дозволяли їм вести переговори та підписувати угоди про розподіл продукції (далі — УРП) щодо вуглеводнів. Ці ініціативи мають на меті вдосконалення економіки України та зменшення залежності від російського природного газу.

Ряд коментаторів висловило думку, що причиною виникнення кризи в Криму, принаймні частково, стали побоювання Росії, що Україна може розпочати видобуток сланцевого газу.¹⁰⁷ Сланцево-газова революція могла б забезпечити Україні певний рівень енергетичної незалежності та економічної безпеки.¹⁰⁸ Енергетична незалежність України зменшила

BIDDERS FOR PSA AND UNCONVENTIONAL DEVELOPMENT LICENSES IN UKRAINE

б імпорт газу з Росії та дала б країні більше важелів впливу в переговорах щодо цін на газ та тарифів за транзит газу.

В. Проекти на материковій частині України

Україна підписала УРП з компаніями Shell та Chevron у січні та листопаді 2013 року, відповідно. Метою обидвох проектів є дослідження та видобуток покладів нетрадиційного газу на Юзівській та Олеській сланцевих ділянках за допомогою технології фразінгу, яка спричинила нещодавній бум у видобутку природного газу в США. Наведена нижче ілюстрація показує проекти з видобутку покладів нетрадиційного газу в Україні. Конфлікт між Росією та Україною безпосередньо впливає на дві із трьох місцевостей, де процес дослідження ведеться найактивніше: Кримський півострів та Східна Україна, зокрема Донецька та Харківська області.

Г. Проекти в Криму

Два основні проекти по розробці покладів природного газу в континентальному шельфі Криму мають геополітичне значення. Перш за все, італійська

компанія ENI проводила дослідження родовищ як сланцевого, так і традиційного газу в Україні. У листопаді 2013 року вона також уклала УРП із французькою компанією EDF, спрямовану на розробку покладів в таких блоках як структура Суботіна, площі Абіхай і Кавказька, а також ділянка Маячна, усі з яких розташовані вздовж східного узбережжя Криму в Чорному морі.¹⁰⁹ Загальна площа ліцензійних ділянок складає близько 2,000 кв. км, а глибина моря сягає близько 100 м. Очікувалося, що інвестиції у проект з боку Великобританії становитимуть близько 4 млрд. дол., із розрахунком на видобуток нафти на рівні 2–3 млн. тонн на рік.¹¹⁰ Президент ENI повідомив ЗМІ, що компанія знаходиться в стані очікування і сподівається, що уряд, який контролюватиме Крим після врегулювання кризи, виконає зобов'язання свого попередника.¹¹¹

Протести в Україні вибухнули в листопаді 2013 року, того ж місяця, коли Україна підписала дві УРП: із компанією Chevron щодо видобутку сланцевого газу в Західній Україні та із компанією ENI щодо дослідження прибережних покладів газу в континентальному шельфі Криму. Можна припустити, що Росія могла сприяти виникненню протестів та підживлювала протестний рух у Києві, щоб спричинити зміну уряду та створити привід для анексії Криму й, можливо, інших частин України.¹¹²

Інший міжнародний енергетичний проект стосується Скіфської ділянки, де група компаній на чолі з ExxonMobil та Shell виграла тендер на розробку морського покладу, який простягається на захід вздовж узбережжя Чорного моря аж до Румунії. Підписання УРП кілька разів відкладалося, і на момент окупації Криму угода так і не була укладена. Ця УРП могла б забезпечити додаткові надходження в Державний бюджет України у розмірі до \$325 млн. та збільшити національний обсяг видобутку природного газу у середнь- та довготерміновій перспективі до 5–10 млрд. кубометрів на рік.¹¹³ Наведена нижче мапа показує місцевості, у яких може проводитися дослідження глибинних покладів природного газу в Криму.

Компанія Shell відмовилася від проекту у січні 2014 року.¹¹⁴ Після окупації Криму, представники ExxonMobil повідомили ЗМІ, що вони також призупиняють проект зі свого боку. Керівництво ExxonMobil залишається зацікавленим у дослідженні місцевості та зазначили, що не ставатимуть на жодну сторону в даному конфлікті.¹¹⁵ У планах ExxonMobil є кілька проектів у Росії, а також компанія має налагоджені ділові стосунки з російською державною компанією «Роснефть».¹¹⁶

За оцінками України, обсяг видобутку нафти та газу з родовища на території Скіфської ділянки, а також

сусідньої із нею Фороської ділянки, може сягнути близько 20% поточного річного обсягу імпорту газу, здебільшого із Росії.¹¹⁷ Крім цього, в межах континентального шельфу Криму знаходиться цілий ряд інших, менших за обсягом, поточних чи запланованих проектів.

1. Можливі наслідки для енергетичного сектора

Якщо стратегія Росії щодо анексії Криму виявиться успішною, вона здобуде доступ до значної частини уже досліджених прибережних покладів газу та потенційних вуглеводневих ресурсів у Чорному морі. Після проведення референдуму 16 березня, Україна фактично втратила контроль над Кримом, а разом з ним і контроль над важливим елементом свого економічного та енергетичного майбутнього, яке знаходиться у кримських водах. Експлуатація родовищ у Чорному морі зменшила б залежність України від імпорту російського газу. Такий розвиток подій стає неминучою перешкодою для іноземних інвестицій у дослідження природних ресурсів, які мають критичне значення для розвитку енергетичної галузі промисловості. (Див. ілюстрації нижче.) Ця криза також завдає шкоди загальному інвестиційному клімату.

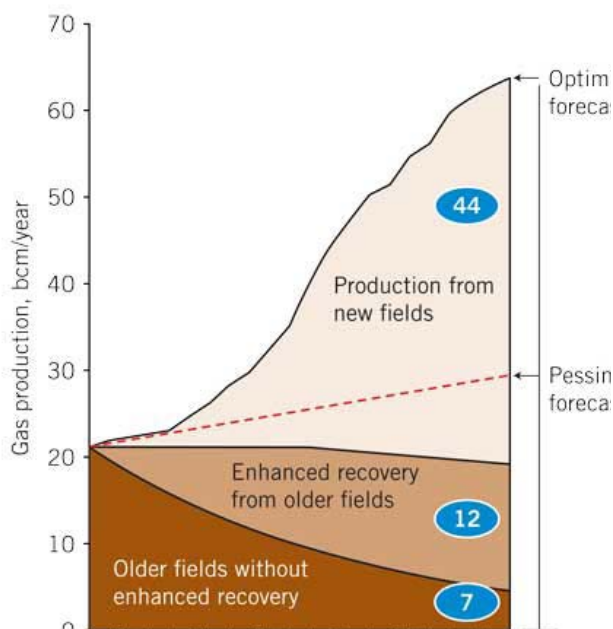
Наявність сепаратистських рухів у Східній Україні та загроза подальшої військової окупації також підриває намагання України зменшити свою енергетичну залежність. Ймовірна вартість кожного із проектів, передбачених Юзівською та Скіфською УРП, сягає \$10 млрд., а проект структури Суботіна на Прикерченській ділянці здатний поглинути інвестицій на суму \$4 млрд. Втрата доступу до таких сум інвестицій може спричинити труднощі, зважаючи на скрутну економічну ситуацію в Україні.¹¹⁸

На думку експертів, кримська криза матиме негативний вплив на майбутні дослідницькі проекти у галузі сланцевого газу, і чимало проектів буде призупинено до тих пір, поки інвестиційний клімат не покращиться та ситуація не стабілізується.¹¹⁹ У майбутньому, іноземні інвестори, ймовірно, шукатимуть суттєвіших гарантій захисту своїх інвестицій і враховуватимуть очевидні геополітичні ризики.

2. Зміна балансу сил на світовому ринку природного газу

У глобальному вимірі, криза в Криму може позиціонувати США в якості нового лідера із виробництва

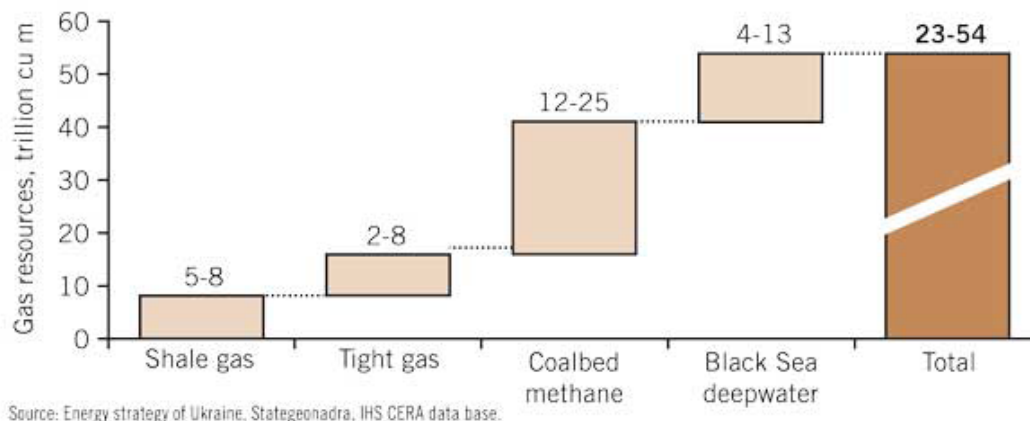
UKRAINE GAS PRODUCTION FORECAST

Source: The Oil and Gas Journal, <http://www.ogj.com/articles/print/volume-111/issue-6/exploration—development/ukraine-s-gas-upstream-sector-focus-on.html>

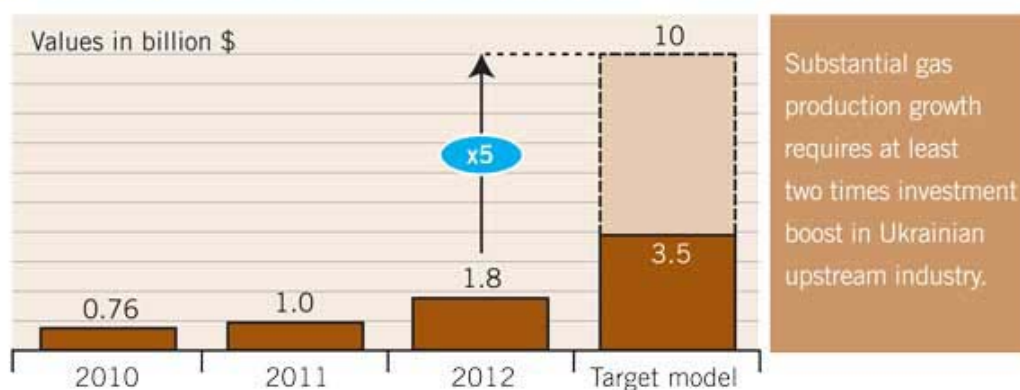
POSSIBLE UNCONVENTIONAL GAS RESOURCES IN UKRAINE

FIG. 4

UKRAINE CAPITAL INVESTMENTS IN HYDROCARBON PRODUCTION

FIG. 5

природного газу; потенційно, США можуть розпочати експорт в Європу. Хоча анексія Криму може допомогти Росії встановити контроль над енергетичними потоками з країн Близького Сходу і закріпити її роль як експортера газу в Європу, США можуть спробувати розгорнути свій величезний запас природного газу як зброю, щоб знівелювати вплив Росії в Україні та Європі.¹²⁰

Двоє американських сенаторів вже оголосили план, підтриманий обидвома політичними партіями США, прискорити розгляд Департаментом енергетики США заявок на експорт зрідженого природного газу. Ця процедура досі була настільки повільною, що її можна було вважати рівнозначною забороні на експорт природного газу. Наявність нового джерела постачання природного газу спричинило би зниження цін на європейському ринку і мало би негативний вплив на російські інтереси. Водночас питання економічної доцільності і наявності необхідної інфраструктури для реалізації американського експорту зрідженого природного газу залишаються проблемними.

3. Реверс напрямку газогону

Спроби Росії експортувати енергоносії в обхід України з метою чинення на неї тиску допомогли виникненню ідеї реверсного транспортування газу з Європи в Україну. Великобританія та ЄС обговорювали ці ініціативи в контексті зменшення власної залежності від російського газу. Україна має збільшити обсяг внутрішнього виробництва за рахунок залучення іноземних інвестицій і технологій, а ЄС має здійснити подальшу диверсифікацію своїх джерел постачання.

За словами Міністра енергетики України, Україна закуповувала природний газ за «політично мотивованими» цінами. Саме тому Україна розпочала діалог з ЄС про модернізацію своєї мережі магістральних газогонів та переобладнання з метою створення реверсних потужностей.¹²¹ Станом на травень 2013 року Польща, Угорщина й Словаччина отримали близько 291 млн. кубометрів газу через реверсну інфраструктуру транскордонного газогону.¹²² За деякими повідомленнями, український уряд працює над газовою угодою, яка дозволила б Словаччині почати реверс газу до України в листопаді

2014 року.¹²³ Крім того, російська преса повідомляла про цю угоду в листопаді 2013 року (саме коли починалися протести в Україні) як про загрозу інтересам Газпрому.¹²⁴

Такі заходи як реверс газових потоків здатні зменшити, але не ліквідувати залежність від російського газу. У разі подальшої ескалації конфлікту і призупинення постачання російського газу, реверсні постачання не зможуть за короткий час повністю задовольнити попит. Схоже, що запасів газу в Україні мало би вистачити приблизно на 4–5 місяців у разі зупинення надходжень з Росії.¹²⁵ Росія на сьогодні забезпечує більше половини обсягу потреб природного газу в Україні, а тому, реалістично, жодне альтернативне джерело не в змозі повністю задовольнити ці потреби.

4. Націоналізація українських енергетичних активів у Криму

Внаслідок анексії Криму Росією, перед Україною також постає проблема втрати інших ключових активів в енергетичному секторі. Самопроголошеним кримським урядом було націоналізовано дві важливі енергетичні компанії.¹²⁶ «Чорноморнафтогаз», який є дочірньою компанією української державної нафтогазової компанії «Нафтогаз України», а також розміщені на території Криму активи «Укртрансгазу», який брав участь у дослідженні вуглеводнів у Чорному та Азовському морях.¹²⁷ Після «націоналізації» уряд Криму передав ці компанії «Газпрому», який фактично перебрав їх під свій контроль.¹²⁸ Прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк назвав це «пограбуванням», а український уряд виступив із погрозою відреагувати шляхом націоналізації розташованих в Україні російських активів.¹²⁹

5. Енергетична залежність Криму від материкової України

Крим є дуже залежним від материкової України у питаннях постачання майже усього обсягу електроенергії, продуктів харчування та води.¹³⁰ Україна поки що не робила заяв щодо намірів призупинити

постачання цих ресурсів, але це може статися у разі подальшого загострення конфлікту.

6. Потенційні претензії щодо захисту інвестицій

Конфлікт між Росією та Україною, швидше за все, призведе до націоналізації та експропріації кількох об'єктів з обох сторін. У подальшому це може призвести до виникнення претензій з боку іноземних інвесторів до приймаючих держав щодо захисту своїх інвестицій в рамках різноманітних двосторонніх та багатосторонніх інвестиційних угод. Зокрема, Енергетична Хартія є однією з таких багатосторонніх угод, яка надає іноземним інвесторам право вибору інстанції, в якій будуть розглянуті подання на розв'язання суперечок. На відміну від України, Росія не ратифікувала цей договір, а отже може бути протягнута до відповідальності лише через арбітражні механізми, передбачені окремими двосторонніми інвестиційними угодами.

З огляду на те, що конфлікт перебуває у стадії розвитку, проведення повноцінної оцінки його наслідків для іноземних інвестицій у Криму поки що є неможливим. Допоки правовий статус півострова залишається спірним, неможливо визначити, яка саме держава має бути відповідачем в арбітражному провадженні із розв'язання суперечок щодо іноземних інвестицій.

До військової окупації Крим був невід'ємною частиною України, яка мала зобов'язання перед іноземними інвесторами, згідно з міжнародними договорами. Оскільки Росія наразі здійснює фактичний контроль над територією, вона може відмовитися виконувати зобов'язання уряду України перед іноземними інвесторами шляхом експропріації чи завдання іншої шкоди цим інвестиціям. Чи зможуть іноземні інвестори використовувати інвестиційні угоди для захисту своїх капіталовкладень в Криму залишається відкритим питанням, але є цілком очевидним, що проблеми, пов'язані з енергетикою, відіграватимуть ключову роль і надалі.

III. КРИМ

А. Статус Криму як «автономного» регіону

У 1954 році Радянський Союз в адміністративному порядку передав Кримський півострів від Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки до Української Радянської Соціалістичної Республіки. Спочатку цю передачу схвалила Верховна Рада Російської РФСР, а пізніше, 17 червня 1954 року — і Верховна Рада УРСР.¹³¹ Такі передачі територій мали суто адміністративний характер і були звичним явищем в Радянському Союзі. Для прикладу, 1 жовтня 1924 року Українська РСР передала Російській РФСР портове місто Таганрог і міський округ Шахти (обидва розташовані на території сучасної Ростовської області).¹³²

Марк Крамер, директор Програми дослідження «Холодної війни» та старший науковий співробітник Центру російсько-євразійських студій ім. Девіса при Гарвардському університеті, слушно підкреслює:

«Правова система Радянського Союзу була здебільшого фікцією, проте передача територій відбулася згідно з діючими на той час правилами. Крім того, незалежно від способу, яким відбулася передача, Російська Федерація однозначно визнала кордони України що існували станом на 1991 рік як у Біловезькій угоді, підписаній у грудні 1991 року (угода, якою було ініційовано та юридично закріплено розпад Радянського Союзу), так і в Будапештському меморандумі, підписаному у грудні 1994 року, який закріпив статус України як без'ядерної держави.»¹³³

Спочатку Крим мав статус «автономної республіки» у складі РРФСР, але у 1945 році його статус був змінений на область. Таким чином, Російська РФСР передала Крим Українській РСР у статусі області, якою він залишався протягом 37 років аж до розпаду Радянського Союзу у 1991 році. Коли Україна здобула незалежність, вона повернула Криму статус «автономної республіки.»

Кримські татари є корінним народом Криму. Вони століттями проживали на території півострова аж до 1944 року, коли відбулася їхня масова депортація радянським режимом. Сталінський уряд депортував також інші національні меншості, наприклад вірмен, болгар та греків. Таким чином, на момент передачі Криму Українській РСР у 1954 році, внаслідок масових депортацій Крим був більше «російським», ніж протягом усіх попередніх століть.¹³⁴

З часу падіння радянського режиму у 1991 році на територію Криму повернулося та переселилося 300.000 кримських татар. Меджліс, рада кримськотатарського народу, закликав жителів Криму та кримських татар бойкотувати проведення референдуму 16 березня 2014 року. Після проведення референдуму кримським татарам загрожують нові переслідування, і багато з них уже стали біженцями з Криму. Україна планує прийняти принаймні 10.000 кримськотатарських біженців.¹³⁵

17 березня 2014 року Меджліс¹³⁶ звернувся до української влади із заявою-проханням визнати статус кримськотатарського народу як корінного народу півострова.¹³⁷ У відповідь на цю заяву, 20 березня 2014 року Верховна Рада ухвалила постанову про визнання відповідного статусу. Верховна Рада доручила Кабінету Міністрів розпочати процедуру приєднання України до Декларації ООН про права корінних народів, а також підготувати законопроекти, які визначають і закріплюють статус кримськотатарського народу як корінного народу.

Стаття 2 Конституції України зазначає, що Україна є унітарною державою, а її територія є цілісною і неотторканною. До складу України входять 25 адміністративно-територіальних одиниць, включаючи Автономну Республіку Крим, а також міста зі спеціальним статусом Київ (столиця) та Севастополь. Автономна Республіка Крим має особливий статус і користується значною автономією, проте вона залишається невід'ємною складовою частиною України.¹³⁸ Отже, Верховна Рада та Рада Міністрів автономії зобов'язані

діяти відповідно до Конституції та законів України, а також актів Президента і Кабінету Міністрів.¹³⁹

Згідно з Конституцією України, Верховна Рада забезпечує територіальну цілісність та суверенітет України шляхом реалізації своїх законодавчих повноважень. Стаття 157 Конституції забороняє внесення будь-яких змін до Конституції, якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України. Стаття 73 закріплює, що питання про зміну території України вирішуються виключно всеукраїнським референдумом (аналогічно до ситуації з провінцією Квебек у Канаді). Стаття 72 містить положення, які визначають порядок проведення такого референдуму.

Стаття 137 Конституції визначає межі повноважень Автономної Республіки Крим. Згідно з цією статтею, АРК може здійснювати нормативне регулювання з питань її внутрішнього устрою, зокрема — сільського господарства, громадських робіт, житлового господарства, туризму, культури, громадського транспорту, лікарняної служби тощо. Відповідно до статті 138, до відання АРК належить також організація та проведення місцевих референдумів. Водночас, Конституцією чітко визначено, що питання територіальної цілісності України не можна вирішувати через місцевий референдум. Згідно пункту 2 статті 85 Конституції, лише Верховна Рада має право призначати референдум з питань зміни території.

6 березня 2014 року Верховна Рада Автономної Республіки Крим ухвалила постанову «Про проведення загальнокримського референдуму», керуючись пунктом 7 частини 1 статті 18 та пунктом 3 частини 2 статті 26 Конституції АРК. Зокрема, пункт 7 частини 1 статті 18 передбачає, що віданню АРК підлягає «призначення і проведення республіканських (місцевих) референдумів з питань, віднесених до відання Автономної Республіки Крим». Пункт 3 частини 2 статті 26 передбачає, що до компетенції Верховної Ради АРК відноситься «прийняття рішення про проведення республіканського (місцевого) референдуму».

Однак Конституція АРК однозначно передбачає, що будь-який республіканський референдум з питань зміни території АРК повинен відповідати Конституції України.¹⁴⁰ Більше того, стаття 1 Конституції АРК проголошує, що АРК є невід'ємною складовою частиною України і зобов'язана урядувати в межах повноважень, визначених Конституцією України.¹⁴¹ Пункт 2 статті 2 Конституції АРК також стверджує, що положення Конституції та законів України мають верховенство над положеннями нормативно-правових актів АРК. Конституція України має найвищу юридичну силу відносно усіх інших законів та нормативно-правових актів.

Стаття 138 Конституції України передбачає, що в разі невідповідності нормативно-правових актів Верховної Ради АРК із Конституцією та законами України, Президент може зупинити дію цих нормативно-пра-

Source: Forbes

вових актів, з одночасним зверненням про визначення їх конституційності до Конституційного Суду України. Відповідно до цього положення, 7 березня 2014 року виконуючий обов'язки Президента України Олександр Турчинов підписав указ про зупинення дії постанови Верховної Ради АРК від 6 березня 2014 про проведення 16 березня 2014 року загальнокримського референдуму з питань територіальної цілісності, через невідповідність з нормами Конституції та законами України. 11 березня 2014 року Верховна Рада України виступила із заявою, яка висунула вимогу до Верховної Ради АРК негайно переглянути свою постанову відповідно з чинним законодавством.

14 березня 2014 року Конституційний Суд визнав загальнокримський референдум неконституційним та наказав кримській владі негайно припинити будь-яку підготовку до його проведення. Крім цього, Міністр юстиції Павло Петренко, Уповноважений Верховної Ради з прав людини Валерія Лутковська та Голова Ради суддів Василь Онопенко публічно засудили референдум у Криму як неконституційний та протиправний, який порушує права людини. 15 березня 2014 року Венеційська комісія за демократію через право (Венеційська комісія Ради Європи) зробила висновок про нелегітимність референдуму.¹⁴²

Окрім вагомих юридичних проблем, на легітимність референдуму в Криму також вплинули інші чинники. Перш за все, референдум був проголошений поспіхом, всього лиш за 10 днів до його проведення, самопризначенцем паном Аксьоновим, який представляє партію «Російська Єдність», що здобула підтримку всього лиш 4% виборців на останніх виборах. Як буде зазначено нижче, референдум проводився в дивних умовах. Кримська влада не допустила жодних міжнародних спостерігачів чи експертів до спостереження за проведенням референдуму. Крім цього, референдум проводився під наглядом озброєних солдат без жодних розпізнавальних знаків, яких широкий загал вважав російськими військами, а це вказує на те, що голосування відбувалося під тиском.¹⁴³

Б. Проведення референдуму 16 березня 2014 року

Референдум, який відбувся у Криму 16 березня 2014 року суперечив нормам як національного, так і міжнародного права. Він також суперечив Конституції й законодавству України та основним принципам демократії. Цей погляд поділяють США, Європейський Союз, ООН й інші держави та інституції.

Лише за 10 днів до проведення референдуму, 6 березня 2014 року, Верховна Рада АРК прийняла постанову «Про проведення загальнокримського референдуму.» Згідно з цією постановою, виборцям мали видати бюлетень лише з двома запитаннями: «1) Чи ви підтримуєте об'єднання Криму з Росією на правах суб'єкта Російської Федерації?» та «2) Чи Ви підтримуєте відновлення дії Конституції Автономної Республіки Крим 1992 року і статус Криму як частини України?» Відновлення дії Конституції 1992 року, прийнятої після розпаду Радянського Союзу, але швидко відкинutoї пострадянською Україною, фактично передбачало би незалежність Криму, водночас фактично залишаючи його частиною України. Виборці повинні були вибрати один із цих двох варіантів, але не мали можливості проголосувати за збереження статусу кво. Таким чином, виборцям було відмовлено у праві здійснити юридично значущий вибір.

14 березня 2014 року Конституційний Суд ухвалив рішення щодо цього референдуму, яке, зокрема, вирішило:

«1. Визнати такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), Постанову Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» від 6 березня 2014 року...

2. Постанова Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» від 6 березня 2014 ... визнана неконституційною, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Припинити діяльність Комісії Автономної Республіки Крим із проведення загальнокримського референдуму, територіальних та дільничних комісій, створених для проведення цього референдуму.

4. Раді Міністрів Автономної Республіки Крим припинити фінансування заходів щодо проведення референдуму, забезпечити знищення бюлетенів, агітаційних матеріалів.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене».

21 березня 2014 року Венеційська комісія опублікувала власний письмовий висновок. Вона визначила, що «цілісність держави явно вказує на незаконність відокремлення.» Вона встановила, що «Конституція

України не дозволяє референдуму про відокремлення... Для конституцій держав-членів Ради Європи... типовим є недопущення до відокремлення». Венеційська комісія також зауважила, що «самовизначення розуміється насамперед як внутрішнє самовизначення в межах існуючих кордонів, а не як зовнішнє самовизначення через відокремлення». У підсумковій частині висновку Венеційської комісії зазначено наступне:

«27. Конституція України, як і інші конституції держав-членів Ради Європи, передбачає цілісність країни і не дозволяє проводити ніякого місцевого референдуму про відокремлення від України. Це випливає, зокрема, зі статей 1, 2, 73 і 157 Конституції. Ці положення в сукупності з Розділом X Конституції свідчать про те, що ця заборона стосується і Автономної Республіки Крим. Конституція Криму не дозволяє Верховній Раді Криму призначати такий референдум. За Конституцією України допускається лише консультативний референдум щодо розширення автономії.

28. Більше того, обставини в Криму не дозволяють провести референдум у відповідності до європейських демократичних стандартів. Будь-якому референдуму про статус будь-якої території повинні передувати серйозні переговори всіх зацікавлених сторін. Таких переговорів не було».¹⁴⁴

Венеційська комісія також визнала обидва запитання на бюлетені недійсними, оскільки вони не передбачали можливості збереження статусу кво. Крім того, Комісія зазначила, що за формулюванням друге запитання «само по собі не може вважатися дійсним».¹⁴⁵

На додаток, кримські татари, за якими Україна визнала статус корінного народу, публічно висловили своє бажання зберегти статус кво.¹⁴⁶ Кримські татари здебільшого бойкотували референдум 16 березня, але кримська влада навіть і не забезпечила дільниць та кабінків для голосування у місцевостях компактного проживання кримських татар. Проводячи референдум у такий спосіб, кримська влада водночас порушила Конституцію України та права кримських татар.¹⁴⁷

В. Право сецесії (право на відокремлення)

Ключовим етапом історичної еволюції права на самовизначення є визнання беззаперечної природи цього права. Наприклад, практика держав протягом деколонізації показала, що території, які не мають самоврядування, а також території що знаходяться під зовнішнім протекторатом, мають чітке право на самовизначення. «Народ» за таких умов визначається як автономне населення територій без самоврядування, об'єднаних у окрему адміністративно-територіальну

Source: Forbes

одиницю протягом колоніального періоду.¹⁴⁸

Визнання таких територій незалежними державами відбувалося згідно з принципом «*uti possidetis juris*» (лат. «як володієте за законом»), тобто визнання юридичних кордонів, існуючих у час набуття незалежності, оскільки їх географічні території формувалися у стані колоніальної залежності. Ці держави просто успадкували кордони від їхніх колоніальних правителів.¹⁴⁹ За винятком процесу деколонізації, історія не знає прикладів вагомої підтримки права на самовизначення етнічної групи, яка ніколи не мала чіткої територіальної претензії у відношенні до вже існуючої політичної спільноти.¹⁵⁰ По суті, дискусія обертається довкола питання, чи етнічні групи, які мають визнання як меншості, також можуть отримати визнання як «народи» що наділені правом на самовизначення. Визнання права на самовизначення за кожною із таких груп може відчинити скриньку Пандори і призвести до безкінечних територіальних суперечок.¹⁵¹ Загальне правило твердить, що самовизначення є правом, яке є прив'язане до певної історично визначеної території. Більшість населення має право визначити свій політичний статус у ході референдуму, а сусідні народи зобов'язані прийняти чітко визначені кордони на підставі принципу «*uti possidetis juris*».¹⁵²

Звісно, це не усуває можливості суперечностей; представники колишньої домінантної групи зазвичай не хочуть відокремлюватися від країни свого походження і ставати меншістю у новій державі, як це сталося, наприклад, з росіянами у колишніх радянських республіках. Проте міжнародна спільнота визнала легітимність вимог цих республік, як і республік колишньої Югославії, про утворення власних держав. Хоча в обох випадках таке визнання ґрунтувалося на аргументах про розпад колишніх федерацій, міжнародна спільнота не мала жодних проблем із визнанням територіальних вимог на самовизначення колишніх суб'єктів цих федерацій.¹⁵³

Інші випадки були більш суперечливими, наприклад одностороннє проголошення незалежності колишньою Автономною Провінцією Косово в Сербії. Загалом, міжнародна практика дає чітку відповідь: суб'єкти права на самовизначення повинні мати чітке територіальне підґрунтя, а не бути просто «народами».¹⁵⁴

Одностороннє відокремлення, на відміну від права на самовизначення, не передбачає реалізацію загальноприйнятого міжнародними нормами права. Уряд держави може протистояти спробам одностороннього відокремлення складової частини держави за допомогою будь-яких законних засобів. Треті держави зобов'язані зберігати нейтралітет протягом такого

конфлікту, оскільки надання допомоги невизнаній групі може сприйматися як втручання у внутрішні справи або порушення принципу нейтралітету.¹⁵⁵ З іншого боку, міжнародне право може визнати політичну реальність, що виникає внаслідок фактичного закріплення незалежності суб'єкта, що відокремлюється. Верховний Суд Канади розглянув це питання у своєму рішенні щодо сецесії Квебеку у 1998 році.¹⁵⁶

Комісія юристів призначена Лігою Націй у 1920 році для розгляду питання про статус Аландських островів,¹⁵⁷ дійшла того ж висновку що є загальноприйнятим сьогодні, незалежно від подальшого розвитку принципу самовизначення. «Позитивне міжнародне право не визнає права національних груп як таких відокремлюватися від держави, складовою частиною якої вони є, шляхом звичайного висловлення такого бажання».¹⁵⁸

Зазвичай, право на самовизначення підтримує лише внутрішнє самовизначення. Проте якщо держава повністю забороняє будь-яке внутрішнє самовизначення і згодом вдається до насильницького придушення з вчинення злочинів проти людства, а також до різних форм етнічних чисток, право сецесії може застосовуватися як надзвичайний інструмент, який ґрунтується на природному праві, або на підставі загальних принципів права, наприклад принципу самооборони у випадку крайньої необхідності.¹⁵⁹

Хоча окремі групи заявляли про своє право на відокремлення таким чином, на практиці держави дуже неохоче приймають подібні аргументи як підґрунтя для сецесії. З очевидних причин, більшість держав не мають бажання легітимізувати сепаратистські рухи. Сецесія зазвичай не вирішує глибинних політичних проблем, а часто навіть призводить до їх ескалації. Заяви про відокремлення регулярно породжують зустрічні заяви про відокремлення з боку територіальних одиниць нижчого рівня, породжуючи безкінечні конфлікти щодо території, кордонів та ресурсів. У результаті цього процесу відокремлюється не лише етнічна група, але й певна частина території, яка повинна від'єднатися від території колишньої суверенної держави та сформувати нову державу. Постає запитання: що можна вважати природною територією етнічної групи? Врешті-решт, завжди відокремлюється певна територія, а не лише етнічна група як така.¹⁶⁰

Навіть якщо зробити висновок, що правом на самовизначення можуть користуватися лише існуючі територіальні утворення історичного характеру, це все ж не вирішує питання сецесії повністю. Існують виняткові ситуації, коли політичні одиниці можуть мати обґрунтовані підстави для сецесії. Такі підстави

можуть включати випадки геноциду, що або уже відбувається, або є неминучим, грубих та систематичних дискримінаційних злочинів проти людяності, цілеспрямованих масових вбивств представників пригнобленої групи, а також масових етнічних чисток.¹⁶¹

Залишається відкритим питання, чи такі надзвичайні обставини дають чітку підставу для права на відокремлення. Оцінка легітимності будь-якої спроби реалізації такого права залишається обов'язком міжнародної спільноти.¹⁶² Незважаючи на присутність насильства у певній конкретній ситуації, міжнародна спільнота все-таки може віддати перевагу внутрішньому самовизначенню або автономії, але не сецесії. Загальні міркування міжнародної політики можуть домінувати в таких ситуаціях, а однозначне визнання юридичного «права» на відокремлення може створити перешкоди будь-яким спробам розв'язати конфлікт за допомогою міжнародних посередників. Отже, доцільніше розглядати легітимність права на відокремлення у таких виняткових ситуаціях не як однозначне колективне право, а в ширшому розумінні легітимності, відкритої для міжнародного врегулювання та оцінки.¹⁶³

Автономна Республіка Крим не може вимагати реалізації права на відокремлення на основі таких виняткових підстав, оскільки у цій ситуації не було ні тривалого і систематичного порушення прав людини, ні звуження автономії. Більше того, з моменту здобуття незалежності від Радянського Союзу, Україна загалом демонструвала повагу до права Криму на самовизначення.

Г. Анексія та визнання: прецеденти

Від 1945 року було зроблено чимало спроб різними групами скористатися правом на відокремлення в односторонньому порядку.¹⁶⁴ Деякі з цих спроб, зокрема Косово, Республіка Србська та Північний Кіпр, доцільно порівняти з ситуацією в Криму.

1. Косово

Косово, раніше південна частина Сербії, має етнічно змішане населення, більшість якого становлять етнічні албанці. До 1989 року регіон користувався широкою автономією в межах колишньої Югославії, але сербський лідер Слободан Мілошевич вирішив змінити статус регіону, підпорядкувавши його безпосередньо Сербії. Косовські албанці активно

протистояли цим змінам. У 1998 році виник відкритий конфлікт між сербськими військовими та поліцією з одного боку і косовськими албанцями з іншого, спричинивши понад 1.500 смертей і близько 400.000 біженців серед косовських албанців. Міжнародна спільнота висловила стурбованість ескалацією конфлікту, його гуманітарними наслідками та ризиком його поширення. Додатковими чинниками, які ускладнювали ситуацію, були нехтування Президентом Мілошевичем дипломатичних спроб врегулювати конфлікт та дестабілізуюча войовничість косовських албанців.¹⁶⁵

Ситуація в Косово кинула виклик одному з основоположних принципів міжнародного правопорядку — забороні застосовувати силу, закріпленому у пунктах 3 і 4 статті 2 Статуту ООН. Коли у 1999 році, з метою припинення масових правопорушень супроти цивільного населення, сили НАТО здійснили повітряні удари проти сербських сил без дозволу Ради Безпеки ООН, постало питання про те, чи міжнародне право підтримує застосування сили з метою гуманітарної інтервенції. Опісля, застосування сил ООН та НАТО для цивільної допомоги та для гарантування безпеки також підняло питання щодо процесу націєтворення. Принцип самовизначення, однак, не виходив на передній план.

Хоча Косово проголосило свою незалежність, його міжнародно-правовий статус залишається та, мабуть, залишиться невизначеним в короткотерміновій перспективі. Чимало держав не бажають офіційно визнавати Косово, навіть якщо вони згодні з ним співпрацювати в робочому порядку. Майбутня участь Косово у багатосторонніх організаціях, міжнародних форумах та угодах залишається невизначеною.¹⁶⁶

2. Республіка Србська

У січні 1992 року сербське населення Боснії і Герцеговини, приблизно 35% населення країни, створило власний парламент, провело референдум та 9 січня проголосило про утворення власної держави — Республіки Србської. На розгляд Арбітражної комісії ЄС було винесене конкретне запитання: чи мало етнічне сербське населення Хорватії та Боснії і Герцеговини право на самовизначення? Комісія постановила наступне:

«1. Комісія вважає, що сучасне міжнародне право не передбачає усіх можливих наслідків права на самовизначення. Водночас, чітко встановлено що, незалежно від обставин, право на самовизначення не може мати наслідком зміну

кордонів, які існували на момент набуття незалежності (принцип «*uti possidetis juris*»), окрім випадків, коли держави під питанням самі походилися на таку зміну.

2. Коли всередині держави існує одна або кілька груп, що належать до однієї або кількох етнічних, релігійних або мовних спільнот, такі групи мають право на визнання їх ідентичності у відповідності з міжнародним правом. Як зазначено у Висновку № 1 Комісії, ... норми міжнародного права, що вже набули імперативного характеру, зобов'язують держави забезпечувати повагу до прав меншостей. Ця вимога стосується усіх республік та усіх меншостей, які проживають на їхніх територіях. Таким чином, сербському населенню у Боснії і Герцеговині та Хорватії повинні бути надані усі права меншостей, передбачені міжнародними конвенціями, а також внутрішні та міжнародні гарантії, у відповідності з принципами міжнародного права і положеннями розділу II проекту Конвенції від 4 листопада 1991 року, схваленого цими республіками.

3. Стаття 1 в обох Міжнародних пактах про права людини від 1966 року встановлює, що принцип права на самовизначення є однією з гарантій прав людини. Згідно з цим правом, кожна особа може вільно вибирати приналежність до будь-якої етнічної, релігійної чи мовної спільноти. На думку Комісії, одним із можливих наслідків реалізації цього принципу може бути визнання за представниками сербського населення у Боснії і Герцеговині та Хорватії, на підставі договорів між відповідними республіками, права на національність за власним вибором, з усіма відповідними правами та обов'язками, передбаченими нормами відповідної держави.»¹⁶⁷

Комісія віднеслася до етнічного сербського населення як до меншості і заперечила існування права на утворення незалежної держави. З іншого боку, вона не заперечувала права на самовизначення на внутрішньому рівні. У результаті цієї постанови, усі люди можуть обирати свою приналежність до будь-якої етнічної, релігійної чи мовної спільноти, а також приймати національність, за власним бажанням, згідно з договорами між відповідними республіками. У своєму висновку, Комісія відмовила Республіці Сербській у праві на зовнішнє самовизначення, що згодом було підтверджено Дейтонськими угодами, які остаточно розв'язали конфлікт.¹⁶⁸

3. Турецька Республіка Північного Кіпру

13 лютого 1975 року відбулася реорганізація турецької адміністрації Кіпру і проголошення Турецької Федеративної Держави Кіпру (ТФДК) під керівництвом турецько-кіпріотського лідера Денкташа. Більшість турецьких кіпріотів що проживали у південній частині Кіпру переселилися на північ. Більше того, Туреччина та ТФДК заохочували додаткових переселенців із Туреччини переїжджати до північного Кіпру, таким чином змінюючи демографічний склад острова.

15 листопада 1983 року ТФДК проголосила себе Турецькою Республікою Північного Кіпру (ТРПК). Туреччина визнала ТРПК як незалежну державу, що викликало значне незадоволення міжнародної спільноти. Рада Безпеки ООН оголосила проголошення ТРПК таким, що не має юридичної сили, і закликала інші держави не визнавати його.¹⁶⁹ Більше того, коли Туреччина встановила дипломатичні відносини з ТРПК, Рада Безпеки ООН закликала держави не «сприяти й не надавати будь-якої допомоги сепаратистській одиниці».¹⁷⁰

Згідно з домінантною думкою, територіальна одиниця не набуває статусу держави шляхом визнання; навпаки — вона отримує визнання, уже будучи державою. У випадку з ТРПК, вона відповідала принаймні двом об'єктивним критеріям державності — наявність території та населення. Проте питання про наявність незалежного уряду залишається відкритим з огляду на близькі зв'язки з Туреччиною. Заклик Ради Безпеки ООН щодо колективного невизнання залишається в силі. Держави-члени ООН не встановили офіційних стосунків з ТРПК. Таким чином, ТРПК не має ні доступу до жодних міжнародних організацій, ні укладених міжнародних угод з жодною державою, окрім Туреччини.

Сучасний правовий статус ТРПК — як не-держави та як незаконної, невизнаної держави — нагадує статус місцевого де-факто уряду. Інші держави можуть мати справу з цією сепаратистською одиницею, за умови що вони не надають їй визнання, сприяння, чи допомоги; водночас, точне визначення цих термінів здійснюється на розсуд окремих держав.¹⁷¹ Ситуація з Північним Кіпром є найбільш близьким прецедентом того, що нині відбувається у Криму.

Д. Оцінка прецедентів

Відповідно до норм міжнародного права, народів Криму не забороняється проводити референдум або навіть оголошувати незалежність та бажання увійти до складу Росії. Проте міжнародне право не надає йому *права* на відокремлення від України та входження до складу Росії. Цей принцип є незмінним навіть у випадку волевиявлення народу під час референдуму, яким би демократичним він не був і яка б переважала більшість виборців не підтримала відокремлення. За відсутності загального міжнародного визнання, спроба «відокремлення» Криму була б неефективною, якби не було застосування сили, або загрози її застосування, з боку Росії.¹⁷²

Хоча обмежена присутність російських військ у Криму була законною на підставі Угод щодо Чорноморського флоту, Росія порушила терміни цих Угод. Навіть якщо Росія і заперечувала застосування нею сили, її дії становили щонайменше загрозу застосування сили, заборонену пунктом 4 статті 2 Статуту ООН. Відповідно до пункту 81 Консультативного висновку Міжнародного Суду ООН щодо Косово, саме внаслідок дій з боку Росії та загрозу застосування сили, ситуація звичайного одностороннього проголошення незалежності перетворилася на ситуацію порушення імперативної норми міжнародного права («*jus cogens*», з лат. «зобов'язуюче право»). Ці обставини призвели до застосування статті 41 Статей про відповідальність держав Комісії міжнародного права ООН, яка забороняє усім державам визнавати Крим. Іноземні держави тепер зобов'язані утримуватися від визнання, оскільки Росія створила протиправну територіальну ситуацію через застосування або загрозу застосування сили. Інакше кажучи, Росія створила ситуацію, як з юридичної точки зору є аналогічною до ситуації Північного Кіпру, хоча Крим клопотався про входження до складу Росії, а не про набуття незалежності.¹⁷³

У 1999 році Рада Безпеки ООН ухвалила Резолюцію 1244, яка створила міжнародну територіальну адміністрацію для Косово та встановила окрему від Югославії та Сербії систему управління. Незважаючи на це, з точки зору загального міжнародного права, пункт 81 Консультативного висновку Міжнародного Суду ООН щодо Косово непрямо підтвердив, що проголошення незалежності Косово не було порушенням імперативної норми. На думку Суду, проголошення незалежності не було наслідком застосування сили, а натомість наслідком встановлення подальшого правового режиму, передбаченого Резолюцією 1244. Таким чином, Резолюція перериває зв'язок між протиправним застосуванням сили у 1999 році і про-

голошенням незалежності у 2008 році. Отже, правова ситуація у Криму відрізняється, оскільки зміна його правового статусу впливає безпосередньо з військових дій Росії. Хоча Крим клопотався про входження до складу Росії, а не про набуття незалежності, незаконний статус території є більш подібним до випадку з Північним Кіпром, ніж з Косово.¹⁷⁴

Е. Права кримських татар як корінного народу

Кримські татари є корінною для Криму тюркською етнічною групою.¹⁷⁵ Їхні гетерогенні етнічні корені сягають у прадавню історію Криму, ведучи походження від скіфських, сарматських, тюркських, гунських, кипчацьких, остроготських, італійських та понтіїських пращурів. Вплив цих численних та різноманітних культур на сучасних кримських татар залишається очевидним і сьогодні, підкреслюючи їхнє походження як таке, що передувало появі Ісламу і завоюванню монголами у XIII столітті. Станом на середину XV століття виникла суверенна держава — Кримське ханство, — яка відігравала центральну роль у політичних, військових та міжнародних відносинах на євразійському просторі упродовж свого трьохсотрічного правління.

Після перемоги Росії над Османською Імперією Крим отримав незалежність і проводив власну внутрішню та зовнішню політику.¹⁷⁶ Пізніше, у 1783 році, Росія анексувала Крим. На той час, кримські татари складали 98% населення Криму. Пригноблення, реструктуризація та обмежувальні земельні реформи призвели до того, що велика кількість кримських татар залишила свою рідну землю. Практично необмежена еміграція продовжувалася аж до закриття кордонів Криму російськими більшовиками. Загалом за період від 1783 до 1921 року територію Криму залишили, за різними оцінками, приблизно 1,8 млн. кримських татар, які отримали притулок та осіли на території Румунії, Туреччини та інших частин Османської Імперії.

У XIX столітті Крим став плацдармом Росії у Чорному морі. Експропріація кримських земель та депортації, особливо у період 1850–1860 років, змусили велику кількість кримських татар емігрувати до Туреччини. Водночас розпочався притік росіян на територію півострова. На кінець XIX століття кримські татари вже складали меншість на своїй історичній батьківщині.¹⁷⁷ Кримська війна 1853–1856 років, регресивні закони 1860–1863 років, політика царської Росії проти кримських татар та Російсько-турецька війна 1877–1878 років — усе

це спричинило подальший від'їзд кримських татар. Близько 200.000 із 300.000 кримських татар емігрувало.¹⁷⁸

У 1921 році комуністи здобули перемогу в Російській громадянській війні. Російська Рада Народних Комісарів ухвалила декрет, утворивши Кримську Радянську Соціалістичну Республіку. Проте радянська політика була ворожою до кримських татар. Сталін був прихильником ув'язнення та страт їх політичних лідерів та інтелігенції. Під час примусової колективізації у 1928–1929 роках радянський режим депортував або вбив тисячі кримських татар.¹⁷⁹ Періоди голоду 1921–1923 років (на світанку радянського періоду) і 1932–1934 років¹⁸⁰ знищили життя сотень тисяч кримських татар.¹⁸¹

Тридцять років ХХ століття ознаменували собою друге десятиріччя репресій з боку радянської влади та систематичної «екстермінації» представників кримськотатарської інтелігенції.¹⁸² Упродовж того десятиріччя з Криму було вислано понад 20.000 осіб, яких було депортовано до Сибіру та на Урал.¹⁸³

Під час Другої світової війни кримські татари, що ще залишилися на території півострова, зазнали масової депортації. Кримські татари були депортовані до Узбецької Радянської Соціалістичної Республіки та інших східних республік Радянського Союзу.¹⁸⁴ Спроби репатріації поновилися у 1987 році у формі офіційних звернень та протестних акцій. У 1989 році Верховна Рада Радянського Союзу ухвалила офіційне рішення, яким дозволила кримським татарам та поволзьким німцям повернутися на свої історичні батьківщини.¹⁸⁵ І лише після проголошення Україною незалежності у 1991 році кримські татари змогли повернутися і почати відроджувати свою батьківщину.¹⁸⁶

За незалежної України, репатріація кримських татар почала відбуватися активніше та масовіше. Загалом до Криму повернулося понад 250.000 кримських татар. Вони вимагали відновлення Кримської Автономної Соціалістичної Республіки. Якби усі депортовані кримські татари змогли повернутися, вони б становили близько 20% від населення Криму; проте такої змоги не було, тому їхня частка у населенні Криму нині становить лише 14%.¹⁸⁷

1. Статус корінного народу

Згідно з міжнародним та національним правом, корінні народи мають ряд конкретних прав на основі їх історичних зв'язків із конкретною територією, а також їхній культурній чи історичній самобутності

та відмінності від інших, зазвичай політично домінуючих груп. Не існує більш чіткого та загальноприйнятого визначення поняття «корінних народів», через різноманітність конкретних обставин. Однак найчастіше згадуються такі чотири характерні ознаки корінного народу:

- першість у часі щодо заселення й використання певної території;
- добровільне збереження культурної самобутності;
- відчуття або історія пригноблення, маргіналізації, ограбованості та дискримінації;
- самоідентифікація.¹⁸⁸

У 2007 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила Декларацію прав корінних народів, спрямовану на врегулювання національної політики держав-членів у галузі забезпечення колективних прав корінних народів, зокрема їхньої ідентичності, культурних та мовних прав, прав на освіту, зайнятість, охорону здоров'я, а також доступ до природних ресурсів.¹⁸⁹

Кримські татари відповідають наведеним вище критеріям корінного народу. Зокрема, вони є (а) нащадками населення, що споконвіку населяло певний географічний регіон у межах сучасних державних кордонів; вони зуміли (б) зберегти свою культурну, мовну та релігійну групову ідентичність, відмінну від ідентичності як домінуючої нації, так і інших національних меншостей, і надалі прагнуть її зберігати та розвивати; вони мають (в) власні історичні традиції, соціальні інституції, системи та органи самоврядування; і, врешті, для них (г) не існує іншої національної держави чи батьківщини поза межами України.¹⁹⁰

Від моменту набуття Україною незалежності, кримські татари вели боротьбу за визнання свого статусу як корінний народ. На думку деяких авторів, Закон України «Про національні меншості в Україні» не дає достатніх гарантій щодо прав кримських татар, оскільки він захищає лише культурні та мовні, але не політичні, соціальні, чи економічні права.¹⁹¹ До недавнього часу Україна не підтримувала Декларацію ООН про права корінних народів.

2. Криза 2014 року

Кримські татари побоюються нової окупації Криму Росією. Після проведення референдуму почали над-

ходити повідомлення про появу особливих позначок на дверях, де жили сім'ї кримських татар, для позначення етнічної приналежності.¹⁹² Вони побоюються, що такі дії можуть віщувати нову хвилю етнічних чисток або депортацій.

Після проведення референдуму 16 березня, залишається чимало неврегульованих юридичних питань. Віце-прем'єр-міністр Криму Рустам Теміргалієв заявив, що уряд вимагатиме від кримських татар звільнення незаконно зайнятих земельних ділянок для задоволення «соціальних потреб».¹⁹³ Якщо ця позиція буде закріплена законодавчо, вона вплине на життя майже всіх кримських татар. Після їх репатріації у 1991 році, кримські татари були змушені зводити тимчасові будівлі на незаконно зайнятих територіях.¹⁹⁴ Такі обставини є порушенням прав корінних народів. Росія навряд чи визнає статус кримських татар як корінного народу Криму, адже вона вже неодноразово намагалася заселити регіон етнічно російськими переселенцями.

17 березня 2014 року, на наступний після референдуму день, Меджліс кримськотатарського народу¹⁹⁵ (рада корінного народу) звернувся до української влади із заявою-закликом визнати статус кримськотатарського народу як корінного народу півострова.¹⁹⁶ 20 березня 2014 року Верховна Рада ухвалила постанову про визнання відповідного статусу. Постанова гарантує захист та реалізацію етнічних, культурних, мовних, релігійних та інших прав національних меншостей в Україні, у тому числі кримських татар. Верховна Рада доручила Кабінету Міністрів розпочати процедуру приєднання України до Декларації ООН про права корінних народів, а також підготувати законопроекти, які визначають і закріплюють права корінних народів в Україні.¹⁹⁷ Однак, жодна окрема постанова не зможе захистити кримських татар. Вони не підтримують об'єднання з Росією, а політики надалі продовжують експлуатувати колишню ворожнечу між проросійською та кримськотатарською групами.¹⁹⁸

IV. СИТУАЦІЯ У СХІДНІЙ УКРАЇНІ

На сході України проживає значна кількість російсько-українського населення,¹⁹⁹ тому там можлива подальша ескалація конфлікту.²⁰⁰ Там періодично відбувалися проросійські демонстрації,²⁰¹ а також передислокація російських військ з російського боку кордону між Україною та Росією.²⁰² Ситуація є неоднозначною, однак, оскільки існує чимало розбіжностей у поглядах серед різних проросійських груп,²⁰³ а також через часткове відведення російських військ від кордону.²⁰⁴ Згідно з аналітикою ЗМІ, суперечливі питання у майбутньому можуть включати надання російській мові статусу другої державної,²⁰⁵ створення федеративної української держави²⁰⁶ й можливість використання Росією сили для анексії Східної України.²⁰⁷ Цей звіт не ставить за мету передбачити майбутні події чи оцінити ймовірність будь-яких ризиків. Він всього лиш окреслює деякі правові моменти, які можуть виникнути внаслідок реалізації можливих сценаріїв розвитку подій.

А. Військове вторгнення з боку Росії

У разі військового нападу з боку Росії виникнуть ті ж самі правові питання, що й при анексії Криму. Росія може бути винною у вчиненні передбаченого міжнародним правом злочину агресії, визначення якого міститься у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3314 і у нормах міжнародного звичаєвого права.²⁰⁸

Ст. 2 Резолюції № 3314 передбачає, що застосування збройної сили державою є *prima facie* свідченням акту агресії. Ст. 3 наводить перелік дій, які можуть вважатися актом агресії, серед яких — збройне вторгнення або напад, блокада портів або узбережжя, а також застосування банд або груп, які чинять дії із застосуванням збройної сили.²⁰⁹ Деякі із перерахованих дій мали місце в Криму, а отже не виключено, що Росія може вдаватися до подібних методів і на Східній Україні. Злочин агресії є чітким порушенням імперативної норми міжнародного права.²¹⁰

Б. Військова інтервенція, яка спричиняє заморожений конфлікт

Вторгнення Росії у Східну Україну може спричинити виникнення ще одного «замороженого конфлікту», аналогічного до наслідків російсько-грузинського конфлікту у 2008 році, в ході якого Росія стверджувала, що це було не вторгнення в Грузію, а лише реалізація права на самооборону. Проголошуючи що Росія реалізує свої права, передбачені ст. 51 Статуту ООН, Президент Медведєв наказав вести військові дії у відповідь на напад з грузинської сторони на російських миротворців у Цхінвалі, які базувалися там на підставі Сочинської угоди про перемир'я від 1992 року. Росія також стверджувала, що її втручання було обґрунтоване необхідністю захисту власних громадян.²¹¹

Внаслідок цих дій Південна Осетія та Абхазія, дві автономні території Грузії зі значною кількістю російського населення, проголосили незалежність від Грузії. Інші держави їх не визнали — вони залишаються у стані «замороженого конфлікту». Це може бути одним із варіантів розвитку подій у Східній Україні.²¹² Науковці визначають «заморожені конфлікти» як такі, у ході яких силовий етнічно-політичний конфлікт, спричинений питанням про відокремлення, призводить до виникнення де-факто режиму, не визнаного ані міжнародним співтовариством, ані державою, від якої дана територія відокремилася.²¹³ Прикладами таких конфліктів, окрім Південної Осетії та Абхазії, є також Північний Кіпр, Косово, Придністров'я і Нагорно-Карабах.²¹⁴

Можливі шляхи розв'язання заморожених конфліктів включають прийняття законодавства спрямованого на захист меншин, міжнародний арбітраж, запровадження федеральної системи, або й навіть угода про розподіл влади, на зразок Лівану.²¹⁵ Проте заморожений конфлікт — це нелегкий процес з управлінської точки

A police station in Sloviansk was taken over on April 14, 2014 by unidentified gunmen. (Photo: AFP)

зору. Структурні та етнічні проблеми є складними, а, зважаючи на істотні безпекові, економічні та політичні інтереси Росії в регіоні, заморожені конфлікти кидають серйозний виклик регіональній безпеці.²¹⁶

В. Іноземне втручання: фінансування сепаратистських та політичних груп

Ще один можливий сценарій розвитку подій — це надання Росією підтримки сепаратистським групам у Східній Україні. Така підтримка є порушенням декларації²¹⁷ та резолюції²¹⁸ Генеральної Асамблеї ООН. Принципи невтручання детальніше витлумачені у рішенні Міжнародного суду ООН у справі «Нікарагуа проти США».²¹⁹ У цьому рішенні Суд категорично ствердив, що «принцип невтручання пов'язаний із правом кожної суверенної держави вести свої справи без стороннього втручання; хоча приклади порушень цього принципу зустрічаються доволі часто

на практиці, Суд вважає його невід'ємною частиною міжнародного звичаєвого права».²²⁰ Це рішення чітко з'ясовує, що такі дії як надання фінансової підтримки, навчання та підготовка, постачання зброї, а також надання розвідувально-інформаційної та логістичної підтримки становлять порушення принципу невтручання.²²¹

Надання Росією підтримки проросійським групам бойовиків у Східній Україні є ймовірним з огляду на дії Росії в Криму та на звинувачення нею країн Заходу в організації повалення колишнього Президента Януковича.²²² Росія також стверджувала, що Сполучені Штати несуть відповідальність за агресію в Іраку, а також за надмірне застосування сили у Лівії та Афганістані. Подібні аргументи можуть мати певні підстави, але вони не мають жодного стосунку до поточної ситуації в Україні. Застосування сили чи протиправні дії з боку одної держави не виправдовують аналогічних дій з боку іншої держави.²²³ Спроби Росії дестабілізувати ситуацію в Україні можна вважати міжнародним актом агресії.

V. ДОМОВЛЕНОСТІ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Після розпаду Радянського Союзу, Росія стала його правонаступницею у міжнародних відносинах і перebrала на себе роль ядерної держави. Водночас, нові держави — Білорусь, Казахстан і Україна — також постали як країни з ядерною зброєю. Після Холодної війни рішучість міжнародного співтовариства скоротити кількість ядерної зброї лише зміцніла. З цієї причини, ці три нові держави вирішили відмовитися від своїх ядерних арсеналів і приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. В обмін на це ядерні держави, у тому числі й Росія, задекларували зобов'язання захищати і поважати суверенітет та економіку цих трьох держав.²²⁴

A. Будапештський меморандум

У зв'язку з їхнім приєднанням до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, три вище названі держави підписали Будапештський меморандум від 5 грудня 1994 року.²²⁵ Іншими підписантами Меморандуму стали Росія, Сполучені Штати Америки та Великобританія. Кожна із ядерних держав-підписантів Будапештського меморандуму надала гарантії національної безпеки тим державам, які відмовлялися від ядерної зброї, у тому числі й Україні. Пізніше, у формі індивідуальних додатково підписаних заяв, згоду на дотримання аналогічних зобов'язань надали також Китай і Франція як ядерні держави.²²⁶ Спільна Декларація Росії та США від 4 грудня 2009 року повторно підтвердила гарантії безпеки Білорусі, Казахстану та України, викладені в Будапештському меморандумі.²²⁷

Статті 1 і 2 Меморандуму накладають чіткі зобов'язання на Росію поважати та підтримувати політичну незалежність та територіальну цілісність України в межах її «існуючих кордонів» станом на 1994 рік, а також утримуватися від погрожування чи використання сили.²²⁸ Здійснивши вторгнення та анексувавши Крим, Росія порушила свої зобов'язання, передбачені Меморандумом.

Правовий статус Будапештського меморандуму є предметом для обговорення. З одного боку, ряд учених стверджує, що Меморандум можна вважати міжнародним договором на підставі Віденської конвенції про норми міжнародних договорів від 1969 року.²²⁹ Як такий, він покладає юридичні зобов'язання на держави-гаранти і може стати підставою для міждержавного судочинства у Міжнародному Суді ООН.²³⁰ Інші експерти дотримуються думки, що Будапештський меморандум не накладає жодних зобов'язань у галузі безпеки,²³¹ а лише дає державам-підписантам право, а не обов'язок діяти на захист інтересів України.²³²

З іншого боку, Будапештський меморандум може бути кваліфікований як односторонній акт держави. Хоча це багатосторонній документ, він також є письмовим документом, який відображає волю і обіцянку всіх його підписантів. У 2006 році Комісія міжнародного права (КМП) ООН ухвалила «Напрямні принципи, які стосуються односторонніх заяв державами, здатних створювати юридичні зобов'язання», які відображають рішення міжнародних судових органів.²³³

Принцип 1 однозначно підтверджує, що «заяви, які зроблені публічно і відображають волю взяти на себе зобов'язання, можуть мати наслідком утворення юридичних зобов'язань».²³⁴ Зацікавлені держави можуть приймати ці заяви до уваги і покладатися на них.

Принцип 4 додає таку вимогу: «Одностороння заява покладає на державу юридичні зобов'язання на міжнародній арені лише у тому випадку, якщо вона зроблена вповноваженим на це представником влади». Водночас, відповідно до норм міжнародних договорів, «згідно з виконуваними функціями, голови держав, голови урядів та міністри закордонних справ мають компетенцію формулювати такі заяви».²³⁵ Отже, якщо держава зробила односторонню заяву, на неї накладається юридичне зобов'язання, відповідно до міжнародних правових норм.²³⁶

Принципи 3,²³⁷ 5²³⁸ і 7²³⁹ зазначають, що хоча форма односторонньої заяви — усна чи письмова — не має

значення, така заява тягне за собою зобов'язання для формулюючої держави лише якщо вона зроблена «чіткими і конкретними термінами», враховуючи увесь відповідний контекст та обставини. Відповідно до рішення Міжнародного Суду ООН у справі про прикордонний конфлікт між Буркіна-Фасо та Республікою Малі, Принцип 6 визнає, що односторонні заяви «можуть бути адресовані міжнародній спільноті в цілості, одній чи кільком державам, або іншим одиницям».²⁴⁰

Принцип 10 підкреслює, що держава не може довільно відкликати односторонню заяву, яка раніше утворила юридичні зобов'язання:²⁴¹ «При визначенні, чи буде відкликання довільним, необхідно врахувати: (i) усі конкретні формулювання заяви, які стосуються відкликання; (ii) міру, до якої об'єкти таких зобов'язань поклалися на них; (iii) міру, до якої обставини докорінно змінилися».²⁴²

Коментарі КМП до «Керівних принципів» містять детальний аналіз судової практики Міжнародного Суду ООН на дану тему, а також посилення на численні актуальні прецеденти. До них належать, зокрема, декларації Єгипту щодо Суецького каналу і заяви Франції щодо ядерних випробувань; відмова Йорданії від претензій на Західний берег ріки Йордан; Заява Іхлена (Міністра закордонних справ Норвегії) щодо визнання суверенітету Данії над Гренландією; заяви Швейцарії стосовно привілеїв та імунітетів для співробітників ООН; заява Міністра закордонних справ Колумбії щодо визнання суверенітету Венесуели над архіпелагом Лос-Монхес; заява Міністра закордонних справ Куби щодо постачання вакцини до Уругваю.²⁴³

Схоже, що Будапештський меморандум відповідає усім перерахованим вимогам. Згідно з нормами міжнародного права, Росія, підписавши Меморандум, взяла на себе зобов'язання, на яке Україна покладалася при прийнятті рішення про відмову від свого ядерного арсеналу. Нещодавні дії Росії порушили умови Будапештського меморандуму, який прямо забороняє використання сили проти України.²⁴⁴

Приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї може викликати і ряд інших правових проблем. Україна підписала Договір про нерозповсюдження ядерної зброї із застереженнями.²⁴⁵ У застереженні 4 Україна зазначила, що агресія з боку будь-якої ядерної держави розглядатиметься нею як виняткові обставини, що поставили під загрозу найвищі інтереси країни у сфері національної безпеки. За таких обставин Україна зберігає за собою право на вихід з Договору відповідно до статті 10.²⁴⁶ На розгляд Верховної Ради вже було винесено проект постанови про вихід України із Договору.²⁴⁷ Таким чином, дії

Росії можуть відкрити скриньку Пандори, коли інші країни, які вбачають загрозу своїм інтересам у сфері безпеки, можуть висловити намір денонсувати Договір і вийти з нього.

Б. Рада Безпеки ООН

Дії Росії можуть також призвести до певних наслідків відповідно до Статуту ООН: позбавлення Росії права голосу в Раді Безпеки з питань, пов'язаних з Україною, як сторони, що бере участь у конфлікті,²⁴⁸ а також заклику Генеральної Асамблеї до Ради Безпеки розглянути питання анексії Криму як таке, що загрожує міжнародному миру й безпеці.²⁴⁹

28 лютого 2014 року близько п'ятдесяти озброєних бойовиків прибули на КамАЗах та увійшли в аеропорт Сімферополя. Вони оточили внутрішній термінал, а потім розійшлися по решті території аеропорту. У Севастополі озброєні люди створили периметр довкола аеропорту. Незабаром після цього, люди одягнені в камуфляж увірвалися в приміщення адміністрації Республіки Крим в Сімферополі та підняли російський прапор над будівлею Верховної Ради Криму. Близько 120 важкоозброєних осіб, в тому числі гранатометами і снайперськими гвинтівками, забарикадувалися всередині будівлі.²⁵⁰

Ці люди не мали жодних розпізнавальних знаків на їх формі, тому було незрозуміло, хто вони такі та хто ними командує. Уряд Росії публічно заявив, що з їхнього боку вторгнення у Крим не було. Проте журналісти досить скоро ідентифікували цих озброєних людей як російських військових, оскільки в інших місцевостях з'явилися бронетранспортери з розпізнавальними знаками російських військ, а також військові у формі російського Чорноморського Флоту. Російські військові також оточили базу українських Військово-Повітряних Сил у Севастополі.²⁵¹

1 березня 2014 року, під приводом охорони життя російських громадян, Президент РФ Владімір Путін офіційно оголосив про вторгнення до Криму, а потім попередив про можливість ширшого застосування військової сили проти України. Верхня палата Парламенту Росії одностайно підтримала ці дії.²⁵² Заява Президента Путіна з'явилася вже після початку військової інтервенції Росії на територію Криму.

Крім самого застосування сили, чи використання військовослужбовців без розпізнавальних знаків становить додаткове порушення норм міжнародного гуманітарного права?

VI. ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО

А. Міжнародні норми щодо військової уніформи

Міжнародне воєнне право охоплює міжнародні гуманітарні договори й норми звичаєвого права. Воно встановлює правила, які регулюють ведення війни, а також межі допустимої поведінки під час війни та інших збройних конфліктів. Воно також визначає правила оголошення війни, прийняття капітуляції, поводження з військовополоненими, військову необхідність і принципи розрізнення та пропорційності.

Розрізнення є принципом міжнародного гуманітарного права, що регулює правомірність використання сили у збройному конфлікті. Відповідно до нього, воюючі сторони зобов'язані завжди розрізняти учасників бойових дій та цивільних осіб.²⁵³ Стаття 48 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій прямо визначає принцип наступним чином:

«Для забезпечення поваги й захисту цивільного населення та цивільних об'єктів, воюючі сторони повинні завжди розрізняти цивільне населення й учасників бойових дій, а також цивільні й військові об'єкти, та відповідно спрямовувати свої дії лише проти військових об'єктів.»²⁵⁴

Дослідник міжнародного права Тоні Пфаннер пояснює, що термін «постійний розпізнавальний знак, добре впізнаваний на відстані», про який ідеться у Гаазьких конвенціях²⁵⁵ і Третій Женевській конвенції,²⁵⁶ охоплює традиційну військову форму. Хоча форма може мати різний дизайн й колір, вагомим критерієм з огляду міжнародного гуманітарного права є можливість відрізнити комбатантів від цивільного населення.²⁵⁷

Додатковий протокол I²⁵⁸ до Женевських конвенцій також враховує «загальноприйняту практику держав щодо носіння форми учасниками бойових дій, які входять у склад озброєних підрозділів регулярних

військ воюючої сторони. Ця стаття мала на меті привернути увагу до того факту, що регулярні війська зазвичай носять форму».²⁵⁹

Б. Розгортання російських збройних сил

Міжнародне право чітко зазначає, що представники збройних сил повинні бути одягненими у форму. Форма надає військовим правового статусу учасника бойових дій, а також дають зрозуміти ворожій державі, що діють закони війни. Очевидне розгортання у Криму російських збройних сил без розпізнавальних знаків порушує норми міжнародного права.

Джонатан Еяль, директор міжнародних програм лондонського Королівського інституту об'єднаних військ, написав що «це є грубим порушенням. Це надзвичайно неправомірно. Це порушує усі звичаї ведення війни, усталені сотні років тому». Більше того, він висловив подив з приводу відсутності реакції з боку міжнародного спільноти:

«Основним принципом у кожному конфлікті є наявність в учасників бойових дій чітких маркувань та їх приналежність до держави. Якщо вони не належать до держави, вони класифікуються як найманці або дрібні злочинці. Вони не мають права на отримання статусу військовополоненого».²⁶⁰

Схоже, що Росія свідомо приховала ідентичність своїх збройних сил. Схоже, що заперечення Росією своєї військової присутності у Криму було тактичною оманною. Статус і приналежність озброєних осіб були незрозумілими. Такий підхід позбавив їх легітимності у рамках міжнародного права. За таких умов, виконуючий обов'язки Президента України Турчинов цілком обґрунтовано описав людей у Сімферополі як «терористи з автоматичною зброєю і, за оцінкою наших спецслужб, професійні військові».²⁶¹ Еяль також дотримується думки,

Source: Forbe

що «ці збройні сили не підпадають під захист норм міжнародного права. Українці мають право застрілити їх на місці або заарештувати їх, як це було би зроблено зі звичайними грабіжниками банку. Це свідчить про зловмисне нехтування Росією нормами міжнародного права».²⁶²

Є очевидним те, що ці особи пройшли військову підготовку, перебували під командуванням і здійснювали регулярні переміщення, що вказує на те, що це не були партизани. Крім цього, російська артилерія та бронетехніка в Криму також не мали жодних розпізнавальних знаків. Насправді військові просто видалили або приховали усі ідентифікуючі позначки. На думку Еяля, «це свідчить про те, що вони планували операцію протягом тривалого періоду часу. Про це свідчить не лише видалення ідентифікації, але й той факт, що військовослужбовці знали, куди їх дислокують».²⁶³ Схоже, що Росія діяла зумисно з наміром заперечити державну відповідальність після початку збройного конфлікту. Отже, виглядає так, що існував чіткий намір порушити норми міжнародного права.

Існує також думка меншості, що дії Росії не є порушенням норм міжнародного права. Зокрема, за словами Давида-П'єра Марке, речника Міжнародного комітету Червоного Хреста у Женеві: «Ситуація не дуже зрозуміла». На його думку, в Україні діяло кілька різних озброєних угруповань. «Важко вести мову про порушення Конвенції».²⁶⁴ Можна сказа-

ти що ситуація в Криму не була чітко визначеною, оскільки не було зроблено жодного пострілу. Тому, на думку меншості, у цій ситуації не можуть застосовуватися закони війни.²⁶⁵ Крім того, незважаючи на обов'язковість носіння військової форми, може не існувати обов'язку мати на формі розпізнавальні знаки певної країни. Єдиною вимогою є те, щоб форма дозволяла розрізнити учасників бойових дій від цивільних осіб. В даному випадку можна стверджувати, що російські військові були одягнені у форму зеленого кольору, а отже завжди відрізнялися від цивільного населення.

Бригадир Бен Баррі, фахівець з питань сухопутної армії у лондонському Міжнародному інституті стратегічних досліджень, сформулював це таким чином:

«Все досить зрозуміло. Масив доказів беззаперечний. Це російські збройні сили. Деякі з них ідентифікували себе як російські морські піхотинці із Севастополя. Усі вони одягнені у стандартну російську військову форму і, хоча номерні знаки на них замасковано, подекуди ці знаки загубили своє прикриття, за якими чітко видно, що це російські збройні сили. Немає вимог щодо деталей військової форми. Мова просто йде про те, що потрібно воювати у формі. Носіння чужої форми є зрадою. На мій погляд, носіння національного прапора не є обов'язковим положенням Женевських конвенцій».²⁶⁶

В. Угоди між Україною та Росією щодо Чорноморського флоту

Чорноморський флот є великим підрозділом російського (раніше — радянського) Військово-морського флоту, що базується у Чорному і Середземному морях ще з кінця XVIII ст., з основною базою у місті Севастополь, Україна. Після розпаду Радянського Союзу між Україною та Росією виникла суперечка щодо правильного поділу Чорноморського флоту між двома новими державами. Згодом між урядами двох країн було підписано тимчасовий договір, який передбачав утворення спільного російсько-українського Чорноморського Флоту під двостороннім командуванням.²⁶⁷

Проте в 1995 році Росія і Україна нарешті підписали Угоду про розподіл флоту, передбачивши утворення двох незалежних національних флотів та розподіл майна, озброєння й військово-морських баз між ними.²⁶⁸ Після кількох років різних розбіжностей, Україна і Росія дійшли згоди, і 28 травня 1997 року Прем'єр-міністр України Лазаренко та Прем'єр-міністр Росії Черномірдин підписали три міжурядові угоди:

- 1) Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України;²⁶⁹
- 2) Угода між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту;²⁷⁰
- 3) Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України.²⁷¹

24 березня 1999 року Верховна Рада України нарешті ратифікувала три міжурядові угоди від 1997 року. Україна погодилася віддати в оренду російському Військово-морському флоту портові споруди у Севастополі.²⁷² У межах цих угод Росія отримала половину флоту, але з часом придбала більше кораблів і стала остаточним власником 80% Чорноморського флоту. Усі бази і об'єкти на території України стали її власністю. На підставі угод Україна погодилася на продовження присутності Чорноморського флоту.²⁷³

Відповідно до угод щодо Чорноморського флоту, Росія отримала в оренду на 20-річний термін значну частку повітряних і морських інфраструктурних об'єктів приблизно за \$100 млн. в рік, які Україна погодилася використовувати для погашення свого державного боргу перед Росією.²⁷⁴ Основною базою став Севастополь, з додатковими станціями розташованими у спеціально визначених місцях.²⁷⁵

Росія отримала право дислокувати на своїх базах на території України військовослужбовців загальною чисельністю не більше 25 000 осіб. Вона зобов'язалася не утримувати ядерної зброї на орендованих об'єктах. Російські військові формування не могли втручатися у внутрішні справи України та повинні були дотримуватися її законодавства. За угодами, російські військовослужбовці, транспортні засоби та техніка повинні були мати чіткі розпізнавальні знаки, включаючи військову форму.²⁷⁶

21 квітня 2010 року Україна й Росія підписали ще одну угоду щодо Чорноморського флоту в рамках так званих «Харківських угод».²⁷⁷ За цією угодою, сторони домовилися продовжити термін дії чинного договору про оренду ще на 25 років, починаючи з 28 травня 2017 року (тобто, до 2042 року). Також було внесено зміни до комерційних положень та передбачено збільшення орендної плати через знижки на ціну постачання природного газу в Україну, розмір яких мав залежати від фактичної ціни на газ.²⁷⁸

Сумнівна конституційність угод щодо Чорноморського флоту

Відповідно до Конституції України, «на території України не допускається розташування іноземних військових баз».²⁷⁹ Водночас, відповідно до Перехідних положень Конституції, використання існуючих військових баз на території України можливе на умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою.²⁸⁰ Остання угода щодо Чорноморського флоту від 2010 року, відповідно до якої російський Чорноморський флот знаходитиметься в Україні до 28 травня 2042 року, призвела до виникнення численних суперечностей. Представники української опозиції назвали її неконституційною.²⁸¹ Вони стверджували, що стаття 17 Конституції заборонила будь-яке розташування іноземних військових баз. В результаті, у квітні 2010 року Президент Янукович і 50 народних депутатів внесли два окремі подання до Конституційного Суду щодо офіційного тлумачення суперечливих вимог, вміщених у Перехідних положеннях і частині 7 статті 17 Конституції

України. В обох випадках, Суд відмовив у відкритті конституційного провадження, зробивши це того ж дня, коли у 2010 році Президентом Януковичем було підписано Харківські угоди.²⁸²

Конституційний Суд дійшов висновку, що ці подання вимагали не офіційного тлумачення зазначених положень Конституції, а скоріше надання конституційно-правової оцінки Харківським угодам.²⁸³ 9 червня 2010 року Конституційний Суд відхилив ще одне подання щодо офіційного тлумачення суперечливих вимог Перехідних положень і частини 7 статті 17 Конституції, і таким чином знову ухилився від необхідності надати відповідь на це питання.²⁸⁴ Нових подань щодо перегляду Харківських угод або попередніх угод щодо Чорноморського флоту з того часу не надходило.

Існують два можливі погляди щодо чинності Харківських угод від 2010 року. Пан Янукович і інші прибічники Харківських угод стверджували, що частина 7 статті 17 Конституції забороняє лише постійне розташування іноземних військових баз на території України. Пан Янукович заявив, що пункт 14 Перехідних положень дозволяє тимчасове перебування іноземних військових баз, оскільки договір оренди був ратифікований Верховною Радою.²⁸⁵

З іншого боку, опозиція стверджувала, що пункт 14 Перехідних положень допускає перебування іноземної військової бази — тобто, російського Чор-

номорського флоту — лише до 2017 року, на підставі чинних угод щодо флоту від 1997 року.²⁸⁶ Пан Тарасюк, колишній Міністр закордонних справ, також стверджував, що Харківські угоди від 2010 року суперечать не лише статті 17 Конституції, а й статті 16 Угоди щодо Чорноморського флоту 1997 року, яка передбачає визначений порядок продовження її дії.²⁸⁷

Поза сумнівами є те, що угоди щодо Чорноморського флоту від 1997 року були законними. Суперечність виникла внаслідок продовження дії цих угод в обмін на знижену ціну за газ у 2010 році. Ця проблема залишатиметься невирішеною, доки Конституційний Суд не розгляне відповідну справу і не винесе рішення по цьому питанню.

Останні події призвели до виникнення ще більш нагальних питань щодо статусу Чорноморського флоту. Якими будуть наслідки анексії Криму для Харківських угод від 2010 року? Російські новини уже проголосили ці угоди, а також і попередні угоди щодо Чорноморського флоту, недійсними, оскільки Крим і Севастополь більше не перебувають під контролем України.²⁸⁸ У свою чергу, Україна також зацікавлена у денонсуванні Харківських угод, оскільки Росія уже порушила їх військовою окупацією, захопленням території і майна та підвищенням ціни на газ.²⁸⁹ 31 березня 2014 року Росія денонсувала усі чотири чинні угоди щодо Чорноморського флоту, обґрунтовуючи це приєднанням до неї Криму. Українська сторона заявила про свою незгоду із виходом Росії з цих угод.²⁹⁰

VII. МОЖЛИВІ КОНТРЗАХОДИ З БОКУ УКРАЇНИ

Порушення міжнародного права, вчинені Росією у Криму, між іншим включають:

- використання і загроза використання військової сили;
- порушення територіальної цілісності шляхом захоплення Криму та анексії його території;
- окупація України до і після референдуму в Криму;
- втручання у внутрішні справи України через підтримку й допомогу самопроголошеному сепаратистському уряду в Криму.

Україна має кілька можливих способів відреагувати на ситуацію, яка склалася. Вона може діяти наступними способами, як кожним окремо, так і всіма в сукупності:

- вжити передбачені нормами міжнародного звичаєвого права контрзаходи у відповідь на міжнародну протиправну дію, визначення якої міститься у Статтях про відповідальність держав за міжнародні протиправні дії, розроблених КМП ООН;
- вжити контрзаходи, які вважаються порушеннями міжнародного права і не визнаються легітимними контрзаходами відповідно до норм міжнародного звичаєвого права згаданих у попередньому пункті;
- вжити інші контрзаходи, які є в компетенції України та відповідають нормам міжнародного права.²⁹¹

Зокрема, уряд України може вирішити відповісти на анексацію Криму і пов'язані з нею порушення наступним чином:

- денонсацією міжнародних договорів з Росією;
- запровадженням різноманітних економічних та торговельних санкцій, що матиме вплив на російський бізнес;
- зверненням зі скаргами до міжнародних інституцій та судів, наприклад до Міжнародного суду ООН, Європейського суду з прав людини та інших міжнародних органів;
- націоналізацією державної власності Росії на території України;
- націоналізацією приватної власності громадян Росії на території України;
- припиненням співпраці та членства у Співдружності Незалежних Держав, до складу якої Україна входить у статусі асоційованого члена;
- впровадженням візового режиму для громадян Росії.

Тому що ситуація продовжує розвиватися, остаточний обсяг можливих контрзаходів, які вживатиме Україна, залишається невизначеним.

Застосовуючи контрзаходи, уряд України повинен проаналізувати, чи ці заходи лежать в його компетенції та чи вони допустимі відповідно до 22 статті Статей про відповідальність держав КМП.

Згідно з рішенням Міжнародного суду ООН у справі щодо проекту Габчіково-Надьмарош,²⁹² контрзаходи мають відповідати наступним вимогам, щоб бути виправданими:

- 1) дія, яка становить контрзахід, має бути вчинена у відповідь на попередню міжнародну протиправну дію іншої держави і має бути спрямована проти тієї держави;
- 2) потерпіла держава уже закликала державу, яка вчинила міжнародну протиправну дію, припи-

нити свою протиправну поведінку або відшкодувати збитки, але цей заклик було відхилено;

- 3) наслідки контрзаходу мають бути пропорційними з заподіяною шкодою;
- 4) метою застосування контрзаходу має бути спонукання держави-порушника виконати свої зобов'язання, передбачені міжнародним правом; а отже, захід має бути зворотнім.²⁹³

VIII. МІЖНАРОДНІ САНКЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ПОСАДОВЦІВ

Через нещодавні події в Україні, низка держав та міжнародних органів запровадила санкції проти російських та колишніх українських посадовців. У цьому розділі подається короткий огляд цих санкцій.

A. Сполучені Штати Америки

6 березня 2014 року Президентом США було видано Виконавчий Указ № 13660 про блокування власності окремих осіб, що негативно впливають на ситуацію в Україні.²⁹⁴ Зокрема, у відповідній частині Указу зазначається:

«Розділ 1. (а) Вся власність та частка майна наступних фізичних або юридичних осіб, яка знаходиться на території Сполучених Штатів Америки, або яка відтепер опиниться на території США, або яка знаходить чи відтепер опиниться у власності чи під контролем будь-якої фізичної чи юридичної особи США (включаючи будь-яке іноземне представництво), заблоковується і не може бути переданою, придбаною, експортованою, вилученою, чи предметом будь-яких операцій: будь-якої особи визначеної Міністром фінансів, у погодженні з Держсекретарем США, як така що:

- (і) несе відповідальність, або є співучасником, або причетна безпосередньо чи опосередковано до наступного:
- (А) дій чи політики, які підривають демократичні процеси чи інституції в Україні;
- (В) дій чи політики, які загрожують миру, безпеці, стабільності, суверенітету, або територіальній цілісності України; або
- (С) незаконного привласнення державного майна України чи економічно значущої структури в Україні;
- (іі) здійснювала управління будь-якою адміністративно-територіальною одиницею України без відповідних повноважень на це від Уряду України;

(ііі) є керівником юридичної особи, яка, або члени якої, займалися будь-якою діяльністю, описаною в підрозділах (а) (і) чи (а) (іі) даного розділу, або юридичної особи, чия власність або частка майна блокуються відповідно до даного Указу;

(ві) суттєво сприяла, спонсорувала або надавала фінансову, матеріальну чи технологічну підтримку, або товари чи послуги для або на підтримку будь-якої діяльності, описаної у підрозділах (а) (і) та (а) (іі) даного розділу, або будь-якої особи, чия власність та частка майна блокуються відповідно до Указу; або

(v) перебуває у власності чи під контролем, або діяла чи претендувала діяти прямо чи опосередковано на користь чи від імені будь-якої особи, чия власність чи частка майна блокуються відповідно до Указу.

(б) Заборони в підрозділі (а) даного розділу застосовуються виключно в зазначеному обсязі, згідно з законодавчими актами або регламентом підзаконних актів, указів, директив, чи ліцензій, які можуть бути прийняті на підставі даного Указу, і не зважаючи на будь-які попередні домовленості, дозволи, чи ліцензії видані до вступу в силу даного Указу.

Розділ 2. Цим документом я постановляю, що необмежений імміграційний та неімміграційний в'їзд на територію Сполучених Штатів Америки іноземців, які підпадають під один або декілька зазначених критеріїв у підрозділі 1 (а) даного Указу, принесе шкоду інтересам Сполучених Штатів Америки, тому я призупиняю в'їзд та імміграцію таких осіб до США. До таких осіб потрібно ставитися як до осіб, зазначених в розділі 1 Проголошення 8693 від 24 липня 2011 року (Призупинення в'їзду іноземців згідно з Заборонаю пересування Ради безпеки ООН та санкцій Закону про економічні повноваження у міжнародних надзвичайних ситуаціях

Розділ 3. Цим документом я визначаю, що надання матеріальної допомоги у формах, зазначених в розділі

лі 203 (b) (2) Закону про економічні повноваження у міжнародних надзвичайних ситуаціях (50 U.S.C. 1702 (b) (2)), особою, особою чи на користь будь-якої особи, чия власність чи частка майна заблоковані відповідно до розділу 1 даного Указу, негативно вплинуть на мою здатність розв'язати надзвичайну ситуацію національного масштабу, проголошену даним Указом, а тому забороняю надавати таку допомогу згідно з розділом 1 цього Указу.

Розділ 4. Заборони в розділі 1 цього Указу включають, але не обмежуються до:

- (а) здійснення будь-яких внесків або надання фінансової допомоги, товарів чи послуг особами, особам, або на користь осіб, чия власність чи частка майна заблоковані згідно з даним Указом; і
- (б) отримання будь-яких внесків чи фінансової допомоги, товарів, послуг від будь-якої з таких осіб.

Розділ 5. (а) Забороняється здійснювати будь-які фінансові операції, які спрямовані на ухилення або уникнення, спричиняють порушення, або мають на меті порушити заборони, передбачені цим Указом.

(б) Забороняється формування будь-якої конспірації чи змови для порушення заборон, передбачених цим Указом. [...]

Розділ 7. Цим документом я постановляю, що попередження щодо заходів, які буде прийнято згідно з цим Указом стосовно осіб, чия власність чи частка майна блокується згідно з цим Указом та які законно перебувають на території Сполучених Штатів, становитиме шкоду ефективності цих заходів, оскільки такі особи матимуть можливість миттєво переказати кошти або передати свої активи іншим особам. Тому я визначаю, що ефективність цих заходів, у відповідності до умов розв'язання надзвичайної ситуації національного масштабу проголошеної цим Указом, вимагає не попереджувати таких осіб про їхнє включення в перелік осіб, яких стосуються санкції передбачені в розділі 1 цього Указу. ...»

Через 10 днів, 16 березня 2014 року, дію запроваджених Президентом санкцій було поширено на додаткових осіб.²⁹⁵

Б. Європейський Союз

Рада Європейського Союзу запровадила санкції на підставі Договору про функціонування Європейського Союзу та Рішення Ради № 2014/145/CFSP від

17 березня 2014 року щодо дій, що загрожують територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України.²⁹⁶ У відповідних частинах Рішення Ради № 2014/145/CFSP зазначається:

«Стаття 2. 1. Заморожуються усі кошти та економічні ресурси, які належать, перебувають у власності чи на утриманні, або контролюються будь-якими фізичними особами, переліченими у Додатку I, або фізичними чи юридичними особами, установами, або органами, пов'язаними із ними.

2. Не допускається надання, безпосереднє чи опосередковане, будь-яких коштів чи економічних ресурсів фізичним особам чи в інтересах таких осіб, перелічених у Додатку I, або фізичним чи юридичним особам, установам, або органам, пов'язаним із ними.

Стаття 3. 1. До Додатку I включаються фізичні особи, які, відповідно до Статті 2 Рішення № 2014/145/CFSP, були визначені Радою як такі, що є відповідальними за дії, що порушують чи загрожують територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України, а також фізичні чи юридичні особи, установи, або органи, пов'язані із ними.

2. До Додатку I включаються підстави для внесення до переліку зазначених фізичних чи юридичних осіб, установ, або органів.

3. До Додатку I включається, за її наявності, інформація, необхідна для ідентифікації зазначених фізичних чи юридичних осіб, установ, або органів. У випадку фізичних осіб, така інформація може включати імена (в тому числі будь-які відомі прізвища), дату і місце народження, громадянство, номер паспорта чи ідентифікаційного документа, стать, адресу (якщо відома), а також посадову функцію чи професію. У випадку юридичних осіб, установ і органів, така інформація може включати назву, місце і дату реєстрації, реєстраційний номер і місце розташування діяльності. [...]

Стаття 9. Забороняється брати участь, завідомо й зумисно, в діяльності, яка має за мету, або наслідком якої є ухилення від заходів визначених у Статті 2.

Стаття 10. 1. Добросовісне заморожування коштів та економічних ресурсів або відмова від надання коштів та економічних ресурсів на підставі, що такі дії вчиняються відповідно до цієї Постанови, не є підставою для будь-якого виду відповідальності з боку фізичної чи юридичної особи, або установи чи органу, які реалізують цю Постанову, а також з боку їх директорів чи працівників, за винятком випадків, коли буде

доведено, що заморожування чи утримання коштів та економічних ресурсів сталося внаслідок недбалості.

2. Дії фізичних чи юридичних осіб, установ, або органів не є підставою для будь-якого виду відповідальності з їхнього боку, якщо їм було невідомо, і вони не мали достатніх підстав підозрювати, що їхні дії можуть порушувати заходи, передбачені цією Постановою».

В. Канада

5 березня 2014 року Канадою було запроваджено санкції проти 18 членів колишньої адміністрації Януковича. Закон Канади дозволяє Генерал-Губернатору, за згодою Уряду, заморожувати активи на підставі письмової вимоги іноземної держави, якщо буде встановлено, що у такій державі присутні масові заворушення або політична невизначеність, а також за умови, що така дія є в інтересах міжнародних відносин.²⁹⁷ У відповідному тексті зазначається:

«Постанова про заморожування активів корумпованих іноземних посадових осіб (Україна)

Сфера застосування

1. Розділ 2 застосовується до майна політично значущих іноземних осіб, перелічених у додатку.

Заборони — Заморожування активів

2. Особам, які знаходяться на території Канади, а також канадським особам, які знаходяться за межами Канади, забороняється:

- (а) укладання угод як безпосередньо, так і опосередковано, стосовно будь-якого майна, незалежно від місця розташування, яке належить будь-якій політично значущій іноземній особі;
- (б) участь у або сприяння здійсненню як безпосередньо, так і опосередковано, будь-яких фінансових операцій, пов'язаних з угодами, зазначеними в абзаці (а);
- (с) надання фінансових послуг чи інших можливих послуг, пов'язаних з будь-яким майном, що належить будь-якій політично значущій іноземній особі.

Чинність до опублікування

Для цілей, визначених абзацом 11 (2) (А) Закону про законодавчі інструменти, ця Постанова стає чинною до її опублікування у *Віснику Канади*».

Г. Австралія

19 березня 2014 року Міністр закордонних справ Австралії Джулі Бішоп виступила з наступною заявою стосовно ситуації в Україні:

«Урядом Австралії буде запроваджено цільові фінансові санкції та заборона на в'їзд проти осіб причетних до загрози з боку Росії суверенітету та територіальній цілісності України.

Я найрішучіше засуджую дії Президента Росії Владіміра Путіна щодо анексії Криму, який є українською територією. Несанкціоноване голосування в Криму 16 березня, що проводилося за умов фактичного контролю території російськими збройними силами, не може складати легітимну основу для будь-якої зміни статусу Криму.

Ситуація в Україні залишається серйозною, існує ймовірність військової конфронтації. Фатальний напад на українського військовослужбовця в Криму є ганебним і підкреслює непередбачуваність кризи, підживлюваної Росією.

На цьому етапі фінансові санкції та заборона на в'їзд, що запроваджуються Австралією, стосуватимуться дванадцяти громадян Росії та України. Ці заходи підтверджують чітку і однозначну підтримку Австралією територіальної цілісності та суверенітету України.

Австралія діє спільно з міжнародним співтовариством. Ми продовжуємо тісно співпрацювати з друзями та союзниками, у тому числі через наше членство у Раді Безпеки ООН, де ми висловили рішучий протест щодо дій Росії стосовно України.

Продовжую наполегливо закликати російський уряд дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань, включно з відповідальністю Росії як постійного члена Ради Безпеки ООН підтримувати міжнародний мир та безпеку. Я ще раз закликаю Росію змінити свій політичний курс».²⁹⁸

ТАБЛИЦЯ САНКЦІЙ

**У наведеній нижче таблиці подано інформацію
про санкції станом на 8 квітня 2014 р.**

Країна	Ім'я	Санкції зі сторони			Причини
		CA	EU	US	
Крим (Україна)	Аксьонов Сергій Валерьевіч	✓	✓	✓	Аксьонов був обраний «прем'єр-міністром Криму» Верховною Радою АРК 27 лютого 2014 р. в присутності проросійських бойовиків. 1 березня «вибори» були визнані неконституційними Олександром Турчиновим. Аксьонов активно лобіював ідею «референдуму» 16 березня 2014 р.
Україна	Азаров Микола Янович	✓	✓		Колишній Прем'єр-міністр України
Україна	Азаров Олексій Миколайович	✓	✓		Син колишнього Прем'єр-міністра України, Миколи Яновича АЗАРОВА
Росія	БАТ АБ «Россия»			✓	Особистий банк вищих посадових осіб Росії. До складу акціонерів банку «Россия» входять представники найближчого оточення Путіна, пов'язані з дачним кооперативом «Озеро» — житловим комплексом, на території якого вони проживають. Банк «Россия» також контролюється Ковальчуком, санкції щодо якого були застосовані в той же день. Банк «Россия» є 17-м найбільшим за розміром банком у Росії з активами, що становлять приблизно 10 млрд. дол.; банк має численні кореспондентські відносини з банками в США, ЄС та інших країнах. Банк надає широкий спектр послуг для фізичних та юридичних осіб, багато з яких пов'язані з нафтовою, газовою та енергетичною галузями.
Україна	Березовський Денис Валентинович		✓		Березовський був призначений Головнокомандувачем Військово-Морських Сил України 1 березня 2014 року, але перейшов на бік збройних сил Криму, таким чином порушивши присягу. Генеральна прокуратура України розпочала розслідування проти нього за державну зраду.
Україна	Богатирьова Раїса Василівна	✓			Колишній Міністр охорони здоров'я України
Росія	Бушмін Євгеній Вікторовіч		✓	✓	Заступник Голови Ради Федерації Федеральних Зборів РФ. 1 березня 2014 р. Бушмін публічно підтримав у Раді Федерації введення російських військ в Україну.
Росія	Вітко Александр Вікторовіч		✓		Командувач Чорноморським флотом РФ, віце-адмірал, відповідальний за командування російськими військами, які окупували суверенну територію України.
Росія	Галкін Александр Вікторовіч		✓		Командувач Південним Військовим Округом (ПВО) РФ, сили якого знаходяться в Криму і через який було перекинуто до Криму значну частину силовиків. Таким чином, Галкін відповідає за частину присутніх у Криму російських військових, які підбивають суверенітет України та сприяли владі Криму у недопущенні громадських демонстрацій проти проведення референдуму та приєднання до Росії. Також під командуванням ПВО знаходиться Чорноморський флот РФ.
Росія	Глазьев Сергей Юрьевич	✓	✓	✓	Радник Президента РФ. Публічно закликав до анексії Криму Росією.
Росія	Громов Алексей Алексеевич			✓	Перший заступник Керівника Адміністрації Президента РФ

Країна	Ім'я	Санкції зі сторони			Причини
		CA	EU	US	
Росія	Джабаров Владімір Михайлович		✓	✓	Перший заступник Голови Комітету з міжнародних справ Ради Федерації РФ. 1 березня 2014 р. Джабаров від імені Комітету публічно підтримав рішення Ради Федерації щодо введення російських військ в Україну.
Росія	Железняк Сергей Владімірович		✓		Заступник Голови Державної Думи РФ. Активно підтримує застосування Збройних Сил РФ в Україні та анексію Криму. Він особисто очолював мітинг на підтримку застосування Збройних Сил РФ в Україні.
Крим (Україна)	Жеребцов Юрій Геннадієвич		✓		Радник Голови Верховної Ради АРК, один з основних організаторів «референдуму» проти територіальної цілісності України 16 березня 2014 р.
Україна	Захарченко Віталій Юрійович	✓			Колишній Міністр внутрішніх справ України
Крим (Україна)	Зіма Пьотр Анатольєвич		✓		3 березня 2014 р. Зіма був призначений новим головою кримського управління Служби безпеки України (СБУ) «прем'єр-міністром» Аксьоновим і погодився прийняти це призначення. Він передав відповідну інформацію, включаючи базу даних, органам російської розвідки. Зокрема, сюди належить інформація про активістів Євромайдану і правозахисників з Криму. Він відіграв призначену йому роль, аби запобігти переходові території Криму під контроль української влади. 11 березня 2014 р. колишніми працівниками СБУ на території Криму було оголошено про формування незалежної Служби безпеки Криму.
Росія	Іванов Віктор Петрович			✓	Директор Федеральної служби РФ з контролю за обігом наркотиків (з 15 травня 2008 р.) і член Ради Безпеки РФ (з 25 травня 2008 р.). До цього Іванов обіймав ряд інших державних посад; він був помічником Президента РФ у 2004–2008 рр. і заступником Керівника Адміністрації Президента РФ у 2000–2004 рр. Іванов вступив на службу до КДБ у 1977 р. і зрештою став заступником Голови Федеральної служби безпеки. Іванов є близьким соратником Путіна, працював разом із ним на посаді голови адміністрації мера Санкт-Петербурга в 1994 році, коли Путін був першим заступником голови адміністрації міста.
Росія	Іванов Сергей Борисович			✓	Керівник Адміністрації Президента РФ
Україна	Калінін Ігор Олександрович	✓			Колишній радник Президента України Віктора Федоровича ЯНУКОВИЧА
Росія	Кісельов Дмитрій Константинович		✓		Призначений Генеральним директором Федерального державного міжнародного інформаційного агентства «Россия Сегодня» Указом Президента РФ від 9 грудня 2013 р. Центральна фігура державної пропаганди у підтримку введення російських військ в Україну.
Росія	Клішас Андрей Александрович	✓	✓	✓	Голова Комітету Ради Федерації РФ з питань конституційного законодавства і державного будівництва. 1 березня 2014 р. Клішас публічно підтримав у Раді Федерації введення російських військ в Україну. У своїх публічних заявах Клішас виправдовував російське військове втручання в Україну, стверджуючи, що Президент України Янукович звернувся до Ради Федерації і «підтримує всебічну допомогу і захист жителів Криму», що є «достатньою підставою, аби підтримати звернення Президента РФ».
Україна	Клюев Андрій Петрович	✓			Колишній Голова Адміністрації Президента України Віктора Федоровича ЯНУКОВИЧА

Країна	Ім'я	Санкції зі сторони			Причини
		СА	EU	US	
Україна	Клюєв Сергій Петрович	✓			Брат Андрія Петровича КЛЮЄВА
Росія	Ковальчук Юрій Валентінович			✓	Найбільший індивідуальний акціонер банку «Росія», а також персональний банкір вищих посадових осіб РФ, в тому числі Путіна. Ковальчук є близьким радником Президента Путіна і вважається одним із його «касірів».
Росія	Кожин Владімір Ігоревич			✓	Призначений Путіним Керуючим справами Президента РФ 21 січня 2000 р. і безперервно обіймає цю посаду досі. Під керівництвом Кожина перебуває штат у 60000 осіб, понад сто підприємств і установ, включаючи Кремль і ряд інших державних будівель, і понад чотири тисячі одиниць транспортних засобів. Посади Кожина називають по-різному: Керівник Адміністрації, Керуючий Управлінням справами Президента, Керівник Господарського управління Президента, Керівник Управління президентської власності.
Крим (Україна)	Константинов Володимир Андрійович	✓	✓	✓	Обіймаючи посаду Голови Верховної Ради АРК, Константинов відіграв значну роль у прийнятті нею рішення про проведення «референдуму» проти територіальної цілісності України, а також закликав виборців проголосувати за незалежність Криму.
Росія	Куліков Валерій Владімірович		✓		Заступник Командувача Чорноморським флотом РФ, контр-адмірал, відповідальний за командування російськими військами, які окупували суверенну територію України
Україна	Курченко Сергій Віталійович	✓			Бізнесмен і наближена особа колишнього Президента України Віктора Федоровича ЯНУКОВИЧА
Україна	Лукаш Олена Леонідівна	✓			Колишній Міністр юстиції України
Крим (Україна)	Малишев Михайло Григорович		✓		Голова Виборчої комісії Криму, відповідальний за проведення кримського референдуму. За правилами російської виборчої системи, відповідальний за підписання результатів референдуму.
Росія	Матвієнко Валентіна Івановна	✓		✓	Голова Ради Федерації РФ. 1 березня 2014 р. у Раді Федерацій публічно підтримала введення російських військ в Україну.
Україна	Медведчук Віктор Володимирович	✓		✓	Український олігарх
Крим (Україна)	Медведев Валерій Кирилович		✓		Голова Виборчої комісії Севастополя, відповідальний за проведення кримського референдуму. За правилами російської виборчої системи, відповідальний за підписання результатів референдуму.
Росія	Мізуліна Єлена Борисовна	✓	✓	✓	Депутат Державної Думи РФ. Ініціатор і співавтор нещодавно запропонованих законопроектів, які б дозволяли окремим регіонам інших держав приєднатися до складу РФ без попередньої згоди центральної влади таких держави.
Росія	Міронов Сергей Михайлович		✓	✓	Член Ради Державної Думи Федеральних Зборів РФ; лідер фракції «Справедлива Росія» в Держдумі. Ініціатор законопроекту, що дозволяє РФ включати до свого складу території іноземних держав без згоди таких держав і без укладання міжнародного договору, під приводом захисту російських громадян.
Росія	Наришкін Сергей Євгенєвич		✓	✓	Голова Державної Думи РФ. Публічно підтримав введення російських військ в Україну. Публічно підтримав Договір про возз'єднання Криму з РФ і пов'язаний із ним федеральний конституційний закон.

Країна	Ім'я	Санкції зі сторони			Причини
		CA	EU	US	
Росія	Носатов Александр Михайлович		✓		Заступник Командувача Чорноморським флотом РФ, контр-адмірал, відповідальний за командування російськими військами, які окупували суверенну територію України.
Росія	Озеров Віктор Алексєєвич		✓	✓	Голова Комітету Ради Федерації РФ з оборони і безпеки. 1 березня 2014 р. Озеров від імені Комітету публічно підтримав у Раді Федерації введення російських військ в Україну.
Росія	Пантелєєв Олег Євгенєвич		✓	✓	Перший заступник голови Комітету Ради Федерації РФ з Регламенту і організації парламентської діяльності. 1 березня 2014 р. публічно підтримав у Раді Федерації введення російських військ в Україну.
Україна	Портнов Андрій Володимирович	✓			Колишній радник колишнього Президента України Віктора Федоровича ЯНУКОВИЧА
Україна	Пшонка Артем Вікторович	✓			Син колишнього Генерального прокурора України Віктора Павловича ПШОНКИ, заступник голови фракції Партії Регіонів у Верховній Раді України
Україна	Пшонка Віктор Павлович	✓			Колишній Генеральний прокурор України
Україна	Ратушняк Віктор Іванович	✓			Колишній заступник Міністра внутрішніх справ України
Росія	Рижков Ніколай Івановіч		✓	✓	Член Комітету Ради Федерації РФ з федерального устрою, регіональної політики, місцевого самоврядування і справ Півночі. 1 березня 2014 р. Рижков публічно підтримав у Раді Федерації введення російських військ в Україну.
Росія	Рогозін Дмитрій Олеговіч	✓	✓	✓	Заступник Голови Уряду РФ. Публічно закликав до анексії Криму Росією.
Росія	Ротенберг Аркадій Романовіч та Ротенберг Борис Романовіч			✓	Брати Ротенберги надавали підтримку для проектів-«дітищ» Путіна шляхом одержання та виконання контрактів за завищеними цінами у ході підготовки до Зимової Олімпіади у Сочі, а також від імені державної компанії «Газпром». Внаслідок виконання наданих їм Путіним контрактів від «Газпрому» і Олімпіади, вони заробили мільярди доларів. За роки правління Путіна обидва брати накопичили величезні багатства. Брати Ротенберги отримали приблизно 7 млрд. дол. від реалізації контрактів, пов'язаних із Олімпіадою у Сочі, а їхні приватні статки збільшилися на 2,5 млрд. дол. лише за останні два роки.
Росія	Сергун Ігорь Дмитрієвич			✓	Начальник військової розвідки РФ (Головного розвідувального управління — ГРУ) і заступник начальника Генерального штабу Збройних Сил РФ.
Росія	Сідоров Анатолій Алексєєвич		✓		Командувач Західним Військовим Округом РФ, сили якого знаходяться в Криму. Він відповідає за частину присутніх у Криму російських військових, які підривають суверенітет України та сприяли владі Криму у недопущенні громадських демонстрацій проти проведення референдуму та приєднання до Росії.
Росія	Слущкий Леонід Едуардовіч	✓	✓	✓	Голова Комітету Державної Думи РФ у справах Співдружності Незалежних Держав (СНД), євразійської інтеграції і зв'язків із співвітчизниками. Активно підтримує використання Збройних Сил РФ в Україні та анексію Криму.
Росія	Сурков Владіслав Юрьєвич	✓	✓	✓	Помічник Президента РФ. Виступив організатором процесу в Криму, протягом якого місцеві кримські громади мобілізувалися для вчинення заходів, спрямованих на підірвання української влади в Криму.

Країна	Ім'я	Санкції зі сторони			Причини
		CA	EU	US	
Україна	Табачник Дмитро Володимирович	✓			Колишній Міністр освіти та науки України
Крим (Україна)	Теміргалієв Рустам Ільмірович		✓		Обіймаючи посаду Голови Ради Міністрів АРК, Теміргалієв відіграв значну роль у прийнятті Верховною Радою АРК рішення про проведення «референдуму» проти територіальної цілісності України. Він також активно лобіював приєднання Криму до РФ.
Росія	Тімченко Геннадій Ніколаєвич			✓	Один із засновників компанії Gunvor, що є одним із найбільших незалежних гравців на світових ринках нафти та енергетичних ресурсів. Встановлений безпосередній зв'язок між діяльністю Тімченка в енергетичному секторі й Путіним. Путін має інвестиції в компанії Gunvor і може мати доступ до її активів.
Росія	Тотунов Александр Борисович		✓	✓	Член Комітету Ради Федерації РФ з науки, освіти і культури. 1 березня 2014 р. Тотунов публічно підтримав у Раді Федерації введення російських військ в Україну.
Росія	Турченко Ігорь Ніколаєвич		✓		Де-факто командувач розміщеними у Криму російськими військами (які Росія офіційно продовжує називати «ополченцями місцевої самооборони»).
Росія	Фурсенко Андрей Александрович			✓	Помічник Президента РФ; займає цю посаду з 21 травня 2012 р. Починаючи з 2001 р., Фурсенко обіймав ряд посад в Уряді РФ, у тому числі Міністра освіти і науки в 2004–2012 рр. Хоча він і не значиться як представник найближчого оточення російського керівництва, Фурсенко знайомий з Путіним з 1993 р., і тісно пов'язаний із ним від того часу.
Крим (Україна)	Цєков Сергей Павлович		✓		Заступник Голови Верховної Ради АРК; разом із Сергєєм Аксьоновим ініціював незаконну відставку Ради Міністрів АРК. Цєков долучив до цієї справи Володимира Константинова, погрожуючи йому звільненням з посади. Він публічно визнав факт, що кримські депутати були ініціаторами запрошення російських військових для отримання контролю над Верховною Радою АРК. Він був одним із перших кримських лідерів, що публічно закликали до анексії Криму Росією.
Крим (Україна)	Чалий Олексій Михайлович		✓		Чалий був обраний «мером Севастополя» 23 лютого 2014 р. внаслідок «всенародного узгодження», результати якого він прийняв. Він проводив активну кампанію за визнання Севастополя окремим суб'єктом РФ після «референдуму» 16 березня 2014 р.
Україна	Якименко Олександр	✓			Колишній Голова Служби безпеки України (СБУ)
Росія	Якунін Владімір Іванович			✓	15 червня 2005 р. призначений Головою Правління російської державної компанії «Російська залізниця» (РЖД) і з того часу перебуває на цій посаді. Якунін підпав під дію санкцій через свою посаду у російському уряді, але він є також наближеною довіреною особою Путіна. Якунін регулярно консультується з Путіним із питань, що стосуються діяльності РЖД. Крім того, Якунін супроводжує Путіна в багатьох внутрішніх та міжнародних візитах. Якунін познайомився із Путіним під час їхньої роботи в Санкт-Петербурзі. Якунін вирішив створити бізнес-центр у місті і звернувся до Путіна за допомогою. Крім того, Якунін, за вказівкою Путіна, став членом Ради ВАТ «Балтійське морське пароплавство». Якунін і Путін були також сусідами в елітному дачному житловому комплексі на березі озера Комсомольське, а також співзасновниками дачного кооперативу «Озеро» в листопаді 1996 року.

Країна	Ім'я	Санкції зі сторони			Причини
		CA	EU	US	
Україна	Янукович Віктор Вікторович	✓			Син колишнього Президента України Віктора Федоровича ЯНУКОВИЧА, народний депутат України
Україна	Янукович Віктор Федорович			✓	Відправлений у відставку Президент України
Україна	Янукович Олександр	✓			Син колишнього Президента України Віктора Федоровича ЯНУКОВИЧА

**У наведеній нижче таблиці подано інформацію
про санкції станом на 2 травня 2014 р.**

Країна	Ім'я або назва компанії	Санкції з боку:			Підстави
		Швейцарії	ЄС	США	
Росія	ТОВ «Авіа Груп»			✓	ТОВ «Авіа Груп» займається розвитком наземної інфраструктури для створення Центру бізнес-авіації у Міжнародному аеропорту «Шереметьєво» у Москві. Компанія пропонує послуги з утримання повітряних суден, у тому числі зі зберігання літаків і з організаційного забезпечення польотів. ТОВ «Авіа Груп» підпадає під санкції, оскільки вона належить або контролюється компанією VolgaGroup і Тімченком.
Росія	ТОВ «Авіа Груп Норд»			✓	Здійснює організаційні послуги та обслуговування для корпоративної авіації у Міжнародному аеропорту «Пулково» у Санкт-Петербурзі. ТОВ «Авіа Груп Норд» підпадає під санкції, оскільки вона належить або контролюється компанією VolgaGroup і Тімченком.
Росія	Акваніка (ТОВ «Русское время»)			✓	Російська компанія, що виробляє мінеральну воду та безалкогольні напої. «Акваніка» підпадає під санкції, оскільки вона належить або контролюється компанією VolgaGroup і Тімченком. «Акваніка» виробляє напої під кількома торговими марками, у тому числі «Акваніка».
Росія	Белавенцев Олег Євгенєвич	✓	✓	✓	21 березня 2014 р. Президент Путін призначив Белавенцева Повноважним представником Президента РФ у так званому «Кримському федеральному окрузі». Також є непостійним членом Ради безпеки РФ. Відповідає за реалізацію конституційних повноважень російського глави держави на території анексованої Автономної Республіки Крим.
Україна	Болотов Валерій Дмитрович	✓	✓		Один із лідерів сепаратистського угруповання «Армія Південного Сходу», яке окупувало приміщення управління Служби безпеки у Луганській області. Офіцер у відставці. До захоплення будівлі Болотов із групою співучасників заволоділи зброєю, яка, ймовірно, була їм надана незаконно Росією та місцевими кримінальними групами.
Росія	Володін Вячеслав Вікторович			✓	Перший заступник Керівника Адміністрації Президента РФ. Вважається, що рішення Президента Владіміра Путіна щодо вторгнення у Крим було прийнято на підставі консультацій з його найближчими радниками, серед яких — Володін.

Країна	Ім'я або назва компанії	Санкції з боку:			Підстави
		Швейцарії	ЄС	США	
Росія	Герасімов Валерій Васильєвич	✓	✓		Начальник Генерального Штабу Збройних Сил РФ, Перший заступник Міністра оборони РФ, генерал армії. Відповідальний за масову дислокацію російських збройних сил вздовж кордону з Україною, а також за відсутність деескалації ситуації.
Росія	ЗАТ «Зест»			✓	ЗАТ «Зест» підпадає під санкції, оскільки належить або контролюється Банком «Россия».
Росія	ТОВ «Інвестиційна компанія Аброс»			✓	Належить або контролюється Банком «Россия». Санкції щодо Банку «Россия» застосовані на підставі Виконавчого Указу № 13661 від 20 березня 2014 р., як до осіб, які матеріально сприяли, надавали спонсорство, фінансову, матеріальну чи технологічну підтримку товарами або послугами діяльності вищим посадовим особам Уряду РФ. Банк «Росія» також підпав під санкції, оскільки він належить або контролюється Юрієм Ковальчуком, санкції щодо якого також були застосовані на підставі Виконавчого Указу № 13661.
Росія	ІнвестКапіталБанк			✓	Контролюється братами Аркадієм та Борисом Ротенбергами, санкції щодо яких застосовано на підставі Виконавчого Указу № 13661 від 20 березня 2014 р. як до осіб, які матеріально сприяли, надавали спонсорство, фінансову, матеріальну чи технологічну підтримку товарами або послугами діяльності вищим посадовим особам Уряду РФ.
Росія	Коватіді Ольга Фьодоровна	✓	✓		Сенатор Ради Федерації РФ від анексованої АРК.
Росія	Козак Дмитрій Ніколаєвич	✓	✓	✓	Заступник Голови Уряду РФ, перебуває на посаді з жовтня 2008 р. (востаннє перепризначений Указом Президента РФ у травні 2012 р.). Козак обіймав ряд посад в Уряді РФ, починаючи з 1999 р., у тому числі керівника Апарату Уряду і Міністра регіонального розвитку. Відповідальний за координування відносин із анексованою АРК та її інтеграції до складу РФ.
Росія	Меняйло Сергей Івановіч	✓	✓		Виконуючий обов'язки губернатора анексованого українського міста Севастополь.
Росія	Муров Євгеній Алексєєвич			✓	Директор Федеральної служби охорони РФ, генерал армії. Муров працював у системі радянських та російських органів державної безпеки починаючи з 1971 р., а в травні 2000 р. став керівником та директором Федеральної служби охорони.
Росія	Неверов Сергей Івановіч	✓	✓		Заступник Голови Державної Думи РФ, один із лідерів партії «Єдина Росія». Відповідальний за внесення законопроекту про включення анексованої АРК до складу РФ.
Україна	Прокопів Герман	✓	✓		Активний лідер «Луганської гвардії». Брав участь у захопленні приміщення управління Служби безпеки у Луганській області, записав відеозвернення до Президента Путіна та Росії із окупованої будівлі. Має близькі зв'язки із «Армією Південного Сходу».
Україна	Пургін Андрій Євгенович	✓	✓		Голова «Донецької республіки», активний учасник та організатор сепаратистських акцій, координатор дій «російських туристів» у Донецьку. Співзасновник Громадської ініціативи «Донбас за Євразійський Союз».
Україна	Пушилін Денис Володимирович	✓	✓		Один із лідерів Донецької Народної Республіки. Брав участь у захопленні та окупації приміщення обласної адміністрації. Активно озвучує заяви від імені сепаратистів.

Країна	Ім'я або назва компанії	Санкції з боку:			Підстави
		Швейцарії	ЄС	США	
Росія	Пушков Алексей Константинович			✓	Депутат Державної Думи РФ починаючи з 4 грудня 2011 р. Він також є Головою Комітету Держдуми з міжнародних справ.
Росія	Савельєв Олег Генріхович	✓	✓		Міністр РФ у справах Криму. Відповідальний за координування інтеграції анексованої АРК до складу РФ.
Росія	ТОВ «Сахатранс»			✓	Транспортна компанія, що реалізує проект з будівництва терміналу для перевалу на експорт вугілля та залізничного концентрату в бухті Мучка, район Ваніно, на Далекому Сході Росії. ТОВ «Сахатранс» підпадає під санкції, оскільки вона належить або контролюється компанією VolgaGroup і Тімченком.
Росія	Сергун Ігорь Дмитрієвич	✓	✓		Начальник Головного розвідувального управління (ГРУ), заступник начальника Генерального Штабу Збройних Сил РФ, генерал-лейтенант. Відповідальний за діяльність офіцерів ГРУ у Східній Україні.
Росія	Сечін Ігорь Іванович			✓	Президент і Голова Ради директорів «Роснефті», провідної російської нафтової компанії і однієї з найбільших у світі публічних компаній за обсягами виробництва нафти. «Роснефть» — державна компанія і не підпала під дію санкцій. Раніше, у 2008–2012 рр., Сечін обіймав посаду заступника Голови Уряду РФ, а у 2004–2008 рр. — заступника Керівника Адміністрації Президента Путіна. Сечін продемонстрував надзвичайну лояльність по відношенню до Володимира Путіна, що є ключовим компонентом його нинішнього статусу.
Росія	СМП Банк			✓	Контролюється братами Аркадієм та Борисом Ротенбергами, санкції щодо яких застосовано на підставі Виконавчого Указу № 13661 від 20 березня 2014 р. як до осіб, які матеріально сприяли, надавали спонсорство, фінансову, матеріальну чи технологічну підтримку товарами або послугами діяльності вищим посадовим особам Уряду РФ.
Росія	АБ «Собінбанк»			✓	АБ «Собінбанк» підпадає під санкції, оскільки належить або контролюється Банком «Россия».
Росія	Стрелков Ігорь (Ігор) Іванович	✓	✓		Ідентифікований як співробітник Головного розвідувального управління (ГРУ) Генерального Штабу Збройних Сил РФ. Брав участь в інцидентах у Слав'янську. Помічник з питань безпеки Сергія Аксьонова, самопроголошеного прем'єр-міністра Криму.
Росія	ТОВ «Стройгазмонтаж» (Холдинг компаній СГМ)			✓	Компанія, що займається будівництвом магістральних трубопроводів та інших об'єктів у нафтогазовому секторі; належить або контролюється Аркадієм Ротенбергом. Ротенберг заснував холдинг компаній СГМ у 2008 р., після придбання численних компаній, які працювали за контрактами «Газпрому».
Росія	«Стройтрансгаз» (Холдинг компаній СТГ)			✓	Російський будівельний холдинг, до складу якого входить ряд компаній, що спеціалізуються на різних аспектах будівельної промисловості. Холдинг компаній СТГ підпадає під санкції, оскільки належить або контролюється компанією VolgaGroup і Тімченком.
Росія	ВАТ «Стройтрансгаз»			✓	Компанія з будівництва енергетичних об'єктів. ВАТ «Стройтрансгаз» підпадає під санкції, оскільки вона належить або контролюється компанією VolgaGroup і Тімченком.

Країна	Ім'я або назва компанії	Санкції з боку:			Підстави
		Швейцарії	ЄС	США	
Росія	ТОВ «Стройтрансгаз»			✓	Компанія з будівництва інфраструктурних об'єктів. ТОВ «Стройтрансгаз» підпадає під санкції, оскільки вона належить або контролюється компанією VolgaGroup і Тімченком.
Росія	ТОВ «Стройтрансгаз-М»			✓	Компанія, що реалізує проекти з промислового будівництва, переважно у сфері нафтового, газового, нафтохімічного комплексу, також інших цивільних проектів. ТОВ «Стройтрансгаз-М» підпадає під санкції, оскільки вона належить або контролюється компанією VolgaGroup і Тімченком.
Росія	ТОВ «Трансойл»			✓	Російська залізнична транспортна компанія, що спеціалізується на перевезенні нафти і нафтопродуктів. ТОВ «Трансойл» підпадає під санкції, оскільки вона належить або контролюється компанією VolgaGroup і Тімченком.
Україна	Циплаков Сергій Геннадієвич	✓	✓		Один із лідерів ідеологічно радикальної організації «Народне ополчення Донбасу». Брав активну участь у захопленні ряду адміністративних будівель у Донецькій області.
Росія	Чемезов Сергій Вікторович			✓	Указом Президента від 26 листопада 2007 р. Чемезов був призначений Генеральним директором Державної корпорації зі сприяння розробці, виробництву та експорту високотехнологічної промислової продукції («Ростех»). «Ростех» — російська державна холдингова компанія, яка не підпала під дію санкцій. Чемезов є відданим соратником Президента Путіна, з яким він знайомий з 1980-х років, коли вони обидва проживали у одному квартирному комплексі у Східній Німеччині. Сергій Чемезов був одним із кандидатів, запропонованих Урядом РФ до складу Ради директорів російської державної нафтової компанії «Роснефть». Він був обраний до складу Ради директорів «Роснефті» 20 червня 2013 р.
Росія	Шевцова Людмила Івановна	✓	✓		Заступник Голови Державної Думи РФ від партії «Єдина Росія». Відповідальна за внесення законопроекту про включення анексованої АРК до складу РФ.
Росія	Stroytransgaz Holding			✓	Холдингова компанія для будівельних активів. StroytransgazHolding підпадає під санкції, оскільки належить або контролюється компанією VolgaGroup і Тімченком.
Росія, Люксембург	Volga Group			✓	Volga Group підпадає під санкції, оскільки вона належить або контролюється Геннадієм Тімченком. Санкції щодо Тімченка застосовано на підставі Виконавчого Указу № 13661 від 20 березня 2014 р., як до осіб, які матеріально сприяли, надавали спонсорство, фінансову, матеріальну чи технологічну підтримку товарами або послугами діяльності вищим посадовим особам Уряду РФ. Тімченко є єдиним акціонером VolgaGroup, стратегічної інвестиційної компанії, яка об'єднує інтереси в різноманітних активах від імені Тімченка.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

На основі усього передуючого юридичного аналізу, пропонуємо наступні рекомендації.

Для Уряду України:

1. Продовжувати тісну співпрацю з ООН та міжнародною спільнотою для забезпечення виведення російських військ із Криму і від східного кордону України.
2. Подати позов на Росію в Європейський суд з прав людини щодо обширних порушень прав людини, включаючи несанкціоноване застосування сили; несанкціоноване приєднання Криму; порушення прав корінних народів; і порушення виборчих прав громадян України.
3. Розглянути можливість внесення подання до Міжнародного Суду ООН про надання консультативного висновку щодо анексії Криму Росією.
4. Вимагати від Росії видачі колишнього Президента Януковича та інших колишніх найвищих посадових осіб, проти яких винесено звинувачення у вчиненні злочинів, а також продовжити співпрацю з Інтерполом, спрямовану на забезпечення притягнення колишніх українських посадових осіб до відповідальності.
5. Мінімізувати залежність від російських енергоносіїв за допомогою запровадження реверсу газових потоків з Європи та розробки альтернативних джерел енергоносіїв.
6. Продовжувати вивчення усіх можливих контрзаходів впродовж поточної кризи.
7. Підсилити зусилля, спрямовані на розкриття і покарання злочинів, вчинених від листопада 2013 року.
8. Покращити національну безпеку усіма можливими законними засобами.

Для Росії:

9. Проводити переговори безпосередньо з Україною, спрямовані на пошук шляхів для політичного, несилового вирішення поточної кризи.
10. Вивести свої війська з Криму і від східного кордону України, і не допускати виникнення жодних нових «заморожених конфліктів».

Для міжнародного співтовариства:

11. Утриматися від визнання Криму частиною Росії.
12. Підтримати санкції, які були застосовані на сьогоднішній день проти російських і колишніх українських чиновників, а також розглянути можливість запровадження нових, жорсткіших санкцій у разі подальших порушень міжнародного права з боку Росії.
13. У разі перетину східного кордону України російськими військами, засудити такі дії і розглянути можливість застосування відповідних контрзаходів.
14. Надати максимальну реалістично можливу технічну допомогу українському уряду, включаючи тренування і навчання, розбудову здатності та потенціалу та іншу цивільну підтримку.

ПРИМІТКИ

1. Пані Білич — нещодавня випускниця Школи права Нью-Йоркського університету; решта співавторів — студенти магістерської або бакалаврської програм Школи права Нью-Йоркського університету. Автори висловлюють подяку директору Програми юристів-випускників Мері Холланд і заступнику директора Центру громадського права Еймі Хедінг, за їх керівництво і підтримку цього волонтерського проекту. Вони також вдячні Метью Моснеру, Джеральду Лебовітцу, Стівену Холмсу, Ітану Бургеру і Патриції Роулінсон за їхні коментарі та пропозиції до попередніх варіантів цього звіту.
2. Ukrainian president and opposition sign early poll deal // BBC (останнє оновлення 21.02.2015, 15:35).— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26289318>.
3. Див.: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/04/4/7021299/>.
4. Постанова ВРУ від 22.02.2014 № 757-VII «Про самовисунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України». — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/757-18>.
5. Конституція України (прийнята Законом України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, ст. 108. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (далі — Конституція)
6. Andrew Anglin. Ousted President Yanukovich had a Heart-Attack and is Probably Dead // Daily Stormer. — 2014.03.07. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.dailystormer.com/ousted-president-yanukovich-had-a-heart-attack-and-is-probably-dead/comment-page-1/>; Ousted Ukraine president Viktor Yanukovich suffers heart attack, Russia media reports say // NEWS.COM.AU. — 2014.03.08, 03:26 — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.news.com.au/world/ousted-ukraine-president-viktor-yanukovich-suffers-heart-attack-russia-media-reports-say/story-fndir2ev-1226848738868>.
7. Конституція, ст. 111.
8. Там само, ст. 112.
9. Постанова ВРУ від 22.02.2014 № 750-VII «Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII». — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/750-18>.
10. Закон України від 08.12.2004 № 2222-IV «Про внесення змін до Конституції України». — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>.
11. Viktor Yanukovich no longer leading Ukraine, US declares // The Guardian. — 2014. 02.25, 03:42. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/25/yanukovich-no-longer-leading-ukraine-white-house>; UN recognizes that Yanukovich is no longer President of Ukraine // UNIAN. — 2014. 03.07. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.unian.info/politics/894010-un-recognizes-that-yanukovich-is-no-longer-president-of-ukraine.html>.
12. Ousted Viktor Yanukovich: I'm Ukraine's «Legitimate Leader» // NBCNEWS. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.nbcnews.com/storyline/ukraine-crisis/ousted-viktor-yanukovich-im-ukraines-legitimate-leader-n39906> (останнє відвідування 24.03.2014); Yanukovich: I Am Still President of Ukraine And I Will be Back // NBCNEWS. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.nbcnews.com/storyline/ukraine-crisis/yanukovich-i-am-still-president-ukraine-i-will-be-back-n49631> (останнє відвідування 24.03.2014)
13. Конституція, ст. 5.
14. Putin could use Ukrainian courts to pave way for invasion of mainland Ukraine // ALL VOICES. — 2014. 03.22. — 14:33. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.allvoices.com/contributed-news/16755765-putin-could-use-ukrainian-courts-to-pave-way-for-invasion-of-mainland-ukraine>.

15. Суд закрив справу про призначення Турчинова в.о. президента // Lіга [LIGA.NET]. — 2014. 03.19. — 12:46. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://news.liga.net/ua/news/politics/1041064-sud_zakriv_spravu_pro_priznachennya_turchinova_v_o_prezidenta.htm.
16. Pronkiewicz A. Krykavskiy O. Janukowycza odsunięto legalnie. — 2014.03.04. — 01:00. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.rp.pl/artykul/1091269-Janukowycza-odsunięto-legalnie.html?p=1>.
17. Конституція, ст. 147.
18. Закон України від 16.10.1996 № 422/96-ВР «Про Конституційний Суд України». — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80>.
19. Конституція, ст. 157–158.
20. Кодекс адміністративного судочинства України (прийнятий Законом України від 06.07.2005 № 2747-IV), ст. 17, ст. 171–1. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
21. Див. також: Суд закрив справу про призначення Турчинова в.о. президента // Lіга [LIGA.NET]. — 2014.03.19. — 12:46. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://news.liga.net/ua/news/politics/1041064-sud_zakriv_spravu_pro_priznachennya_turchinova_v_o_prezidenta.htm.
22. Ukraine: Excessive Force Against Protesters // Human Rights Watch. — 2013.12.04. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.hrw.org/news/2013/12/03/ukraine-excessive-force-against-protesters>.
23. No Looting or Anarchy in this Euromaidan Revolution // Kyiv Post. — 2014.01.20. — 20:56. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.kyivpost.com/opinion/op-ed/no-looting-or-anarchy-in-this-euromaidan-revolution-335296.html>.
24. Dozens killed in Kyiv as Ukraine 'truce' shattered // Euronews.com. — 2014.02.20. — 10:04. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.euronews.com/2014/02/20/ukraine-death-toll-rises-as-protesters-retake-maidan/>.
25. Див.: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/04/4/7021299/>.
26. Ukraine bloodshed: Kiev death toll jumps to 77 // RT News. — 2014.02.20. — 16:03. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://rt.com/news/ukraine-kiev-death-toll-955/>.
27. «Винні у масових убивствах під час акцій протесту не уникнуть відповідальності», — Генеральна прокуратура України. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=134870&fp=130 (останнє оновлення 26.02.2014).
28. Кримінальний кодекс України (прийнятий Законом України від 05.04.2001 № 2341-III), ст. 115 (2). — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (далі — Кримінальний кодекс).
29. «Генпрокуратура вимагає від МВС та СБУ негайно затримати екс-високопосадовців», — Генеральна прокуратура України. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=134960&fp=120 (останнє відвідування 28.02.2014).
30. «Діяльність спеціально створеної слідчо-оперативної групи щодо розслідування останніх подій, перебуває під особистим контролем керівництва Генеральної прокуратури України», — Генеральна прокуратура України. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=134824&fp=140 (останнє оновлення 24.02.2014).
31. Кримінальний кодекс, ст. 41.
32. «Заяви Віктора Януковича свідчать про його намір захопити державну владу в Україні», — Генеральна прокуратура України. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=135163&fp=71.
33. «Генпрокуратура вимагає від МВС та СБУ негайно затримати екс-високопосадовців», — Генеральна прокуратура України. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=134960&fp=120 (останнє відвідування 28.02.2014).
34. Кримінальний процесуальний кодекс України (прийнятий Законом України від 13.04.2012 № 4651-VI). — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (далі — КПК).
35. Закон України від 16.01.2014 № 725-VII «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження». — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/725-18>.
36. Закон України від 28.01.2014 № 732-VII «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів Украї-

- ни». — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/732-18>.
37. Кримінальний кодекс, ст. 27.
38. Там само, ст. 111, ст. 110, ст. 191 (відповідно).
39. Там само, ч. 3 ст. 49.
40. Відповідно до ст. 12 Кримінального кодексу, злочини поділяються на чотири класи: 1) злочини невеликої тяжкості, за які передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років; 2) злочини середньої тяжкості, за які передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше п'яти років; 3) тяжкі злочини, за які передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше десяти років; і 4) особливо тяжкі злочини, за які передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.
41. INTERPOL reviewing Red Notice request by Ukrainian authorities for arrest of Victor Yanukovych // Інтерпол. — 2014.03.06. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.INTERPOL.int/en/News-and-media/News/2014/N2014-037/>.
42. INTERPOL notices, <http://www.INTERPOL.int/INTERPOL-expertise/Notices> (останнє відвідування 24.03.2014).
43. Європейська Конвенція про видачу правопорушників (Париж. — 13.12.1957. — EuropeanTreatySeries № 24), ратифікована Законом України від 16.01.1998 № 43/98-ВР. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_033.
44. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (Мінськ, 22.01.1993), ратифікована Законом України від 10.11.1994 № 240/94-ВР. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_009 (далі — Конвенція СНД 1993 року).
45. Таблиця підписів і ратифікацій Європейської Конвенції про видачу правопорушників. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/print/ChercheSig.asp?NT=024&CM=8&DF=19/03/2014&CL=ENG> (останнє відвідування 24.03.2014).
46. Європейська Конвенція про видачу правопорушників, ст. 3.
47. Додатковий протокол до Європейської Конвенції про видачу правопорушників (Страсбург, 15.10.1975, EuropeanTreatySeries № 86), ратифікований Законом України від 16.01.1998 № 43/98-ВР. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_034; Другий додатковий протокол до Європейської Конвенції про видачу правопорушників (Страсбург, 17.03.1978, EuropeanTreatySeries № 98), ратифікований Законом України від 16.01.1998 № 43/98-ВР. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_035.
48. Див. застереження, включені до інструменту ратифікації, депонованого Російською Федерацією 10.12.1999 р. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=024&CM=8&DF=22/03/2014&CL=ENG&VL=1> (останнє відвідування 24.03.2014).
49. Європейська Конвенція про видачу правопорушників, ст. 14.
50. Там само, ст. 28.
51. Конвенція СНД 1993 року.
52. Там само, ст. 82.
53. Конвенції СНД містять різницю в термінології. Так, Конвенція 1993 року вживає слово «вимога» («требование»), а пізніша Конвенція 2002 року (Кишинів, 7.10.2002) вживає слово «запит» («запрос»). Див. також: George Ginsburgs. Extradition of Fugitive Criminals under the CIS Convention on Legal Assistance in Russia's Law and Practice // Criminal Law Forum 10. — 1999. — С. 317–357.
54. Конвенція СНД 1993 року, ст. 66.
55. Там само, ст. 72–77.
56. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 № 174-ФЗ, гл. 54. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://pravo.gov.ru/> (останнє відвідування 03.21.2014).
57. КПК України, гл. 44.
58. Ukraine's parliament okays Turchynov's decree on partial army mobilization // Interfax-Ukraine (17.03.2014, 12:34). — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://en.interfax.com.ua/news/general/196318.html>.
59. Там само.
60. Anthony Faiola. Ukraine mobilizes reservists but relies on diplomacy // Washington Post (17.03.2014). — Адреса Ін-

тернет-ресурсу: http://www.washingtonpost.com/world/ukraine-activates-reserves-pledges-military-build-up-after-crimea-vote/2014/03/17/aa707502-adc1-11e3-96dc-d6ea14c099f9_story.html.

61. Ron Popeski, writ., Richard Balmforth & David Stamp, eds. Ukraine parliament backs mobilizing 40,000 reservists. — Адреса Інтернет-ресурсу: at <http://in.reuters.com/article/2014/03/17/ukraine-crisis-mobilisation-idINDEEA2G08320140317>.
62. Конституція України, п. 31 ст. 85.
63. Закон України від 6.04.2000 № 1647-III «Про правовий режим воєнного стану». — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1647-14>.
64. Там само; див. також: Петр Шуклинов. Чрезвычайное положение в Украине: что это значит для граждан // Лига Новости. — 2014.01.23. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://news.liga.net/articles/politics/963647-chrezvychaynoe_polozenie_v_ukraine_cho_eto_znachit_dlya_grazhdan.htm.
65. Закон «Про правовий режим воєнного стану»; див. також: Василь Роговий. Правовой режим воєнного положения. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://poslezavtra.com.ua/pravovoj-rezhim-voennogo-polozeniya/>.
66. Василь Роговий. Правовой режим воєнного положения. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://poslezavtra.com.ua/pravovoj-rezhim-voennogo-polozeniya/>.
67. «Свобода» закликала Турчинова ввести в Україні воєнний стан. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://galinfo.com.ua/news/155564.html>.
68. Завтра в Раде могут ввести чрезвычайное или воєнное положение // Канал 24ТВ. — 2014.03.01. — 19:55. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?zavtra_v_rade_mogut_vvesti_chrezvichaynoe_ili_voennoe_polozenie_ekspert&objectId=415385.
69. Martial law will not be imposed in Ukraine — Petrenko // UkrInform. — 2014.03.17. — 16:41. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.ukrinform.ua/eng/news/martial_law_will_not_be_imposed_in_ukraine__petrenko_318721.
70. Там само.
71. Римський Статут Міжнародного кримінального суду. — 1998. 07.17. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (офіційний переклад рос. мовою). Перелік держав,

що ратифікували Римський Статут, доступний за адресою в Інтернет: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsq_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en (далі — Римський Статут).

72. Див.: http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/about%20the%20court/icc%20at%20a%20glance/Pages/jurisdiction%20and%20admissibility.aspx.
73. Висновок Конституційного Суду України від 11.07.2001 у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут), Справа № 1-35/2001. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01>.
74. Ст. 124 передбачає, що правосуддя здійснюється виключно судами, і що делегування функцій судів або їхнє привласнення іншими органам чи посадовими особами не допускаються.
75. Висновок Конституційного Суду у справі про Римський Статут. — Адреса Інтернет-ресурсу: Available at <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01>.
76. «Issues raised with regard to the Rome Statute of the International Criminal Court by National Constitutional Courts, Supreme Courts and Council of States» ICRC Report. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/issues_raised_with_regard_to_the_icc_statute.pdf.
77. Віденська Конвенція про право міжнародних договорів (1969), ратифікована Указом Президії Верховної Ради УРСР від 14.04.1986 № 2077-XI, ст. 18. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/995_118.
78. Римський Статут, ч. 3 ст. 12.
79. Процесуальні та доказові правила МКС, правило 44 (2).
80. Stoyan Panov. From Kyiv to Hague: A Potential Involvement of the ICC in the Ukraine Situation? — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://jurist.org/forum/2014/03/stoyan-panov-ukraine-icc.php>. Досі до Реєстратора Суду було надійшло дві заяви про визнання юрисдикції Суду на підставі ч.3 ст. 12 Римського Статуту. Перша заява внесена від Кот-д'Івуар 18 квітня 2003 р., про визнання юрисдикції МКС щодо злочинів, вчинених після 19 вересня 2002 р. Друга заява внесена від Палестинської національної адміністрації 22 січня 2009 р.,

- щодо злочинів, вчинених після 1 липня 2002 року. Інформація доступна за адресою у мережі Інтернет: http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/structure%20of%20the%20court/registry/Pages/declarations.aspx.
81. Ця інформація була повідомлена у Ukraine wants fugitive president of ace ICC // News 24.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.news24.com/World/News/Ukraine-wants-fugitive-president-to-face-ICC-20140225-2>.
 82. Там само.
 83. Parliament in Ukraine votes to give Yanukovich ICC trial.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://en.ria.ru/world/20140225/187882161/Parliament-in-Ukraine-Votes-to-Give-Yanukovich-ICC-Trial.html>.
 84. Ukraine wants ICC to prosecute president, Oman Daily Observer (25.02.2014), адреса Інтернет-ресурсу: <http://main.omanobserver.om/?p=59912>.
 85. Римський Статут, ч. 3 ст. 15.
 86. Kevin Jon Heller. A Modest Suggestion for Ukrainian Parliament.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://opiniojuris.org/2014/02/26/modest-suggestion-ukrainian-parliament/>.
 87. Римський Статут, п. (b) ст. 13; Статут ООН, гл.VII.— Адреса Інтернет-ресурсу: http://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
 88. Michael Higgins. Natural gas is new 'weapon in a new cold war': How economic sanctions could bring Russia's Putin to his knees // National Post (7.03.2014).— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://news.nationalpost.com/2014/03/07/natural-gas-is-new-weapon-in-a-new-cold-war-how-economic-sanctions-could-bring-russias-putin-to-his-knees/>.
 89. U.S. Energy Information Administration, Country data for Ukraine.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=UP&trk=m>.
 90. Див.: Statistics for energy production and imports in Europe, Eurostat.— Адреса Інтернет-ресурсу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Energy_production_and_imports.
 91. Див., наприклад: Ariel Cohen, Ph.D. and Owen Graham. European Security and Russia's Natural Gas Supply Disruption.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.heritage.org/research/reports/2009/01/european-security-and-russias-natural-gas-supply-disruption>.
 92. Bruce Kennedy. Ukraine crisis highlights Europe's dependence on Russian energy // Moneywatch.— 2014.03.04.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.cbsnews.com/news/does-russian-oil-trump-possible-european-sanctions/>.
 93. EU commission to table study on energy dependency, EU Observer.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://euobserver.com/tickers/123573>.
 94. Peter Spiegel. UK urges EU to cut energy reliance on Russia // Financial Times.— 2014.03.01.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/224b060c-af82-11e3-a006-00144feab7de.html#axzz2x5e3wJBf>.
 95. Див., наприклад: Tusk warns Merkel against Russian gas addiction // EurActiv.— 2014.03.11.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.euractiv.com/energy/tusk-warns-merkel-russian-gas-ad-news-534039>.
 96. Merkel sees no Germany's dependence on Russian gas // Ukrinform.— 2014.03.13.— Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.ukrinform.ua/eng/news/merkel_sees_no_germanys_dependence_on_russian_gas_318550.
 97. Angela Merkel. Russia «will not get away' with annexation of Crimea».— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10693400/Angela-Merkel-Russia-will-not-get-away-with-annexation-of-Crimea.html>.
 98. Elena Mazneva. Stephen Bierman. Russia Gas Threat Shows Putin Using Pipes to Press Ukraine // Bloomberg.— 2014.03.03.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.bloomberg.com/news/2014-03-02/russia-gas-threat-shows-putin-using-pipelines-to-press-ukraine.html>.
 99. У грудні 2013 року, у розпал протестів в Україні, Росія запропонувала продавати Україні газ за зниженою ціною, аби підсилити позиції колишнього Президента Януковича (див., наприклад: Russia Promises Ukraine Cheaper Gas, \$15 Billion Loan // Voice of America.— 2013.12.17.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.voanews.com/articleprintview/1811836.html>), але пізніше заявила, що дія знижок буде припинена починаючи з квітня 2014 року у зв'язку зі зміною влади в Україні (див., наприклад: Alexei Anishchuk. Putin says Gazprom to scrap gas priced is count for Ukraine // Reuters.— 2014.03.03.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.reuters.com/article/2014/03/04/ukraine-crisis-gazprom-idUSL6N0M11TB20140304>).
 100. Elena Mazneva. Stephen Bierman. Russia Gas Threat Shows Putin Using Pipes to Press Ukraine // Bloomberg (3.03.2014).

101. Down but not quite out // Drake.— 2014.03.07.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://drake.newsbase.com/2014/03/down-but-not-quite-out/>.
102. Див., наприклад: Is Crimean independence or annexation a good outcome for Russia? // Washington Post.— 2014.03.06.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/03/06/is-crimean-independence-or-annexation-a-good-outcome-for-russia/?print=1>.
103. Ambrose Evans-Pritchard. Europe scrambles to break gas dependence on Russia, offers Ukraine military tie // The Telegraph.— 2014.03.21.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.telegraph.co.uk/finance/financialcrisis/10715577/Europe-scrambles-to-break-gas-dependence-on-Russia-offers-Ukraine-military-tie.html>.
104. Там само.
105. Saipem to lay first line of South Stream offshore gas pipeline // прес-реліз «Газпрому». — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.gazprom.com/press/news/2014/march/article186360/>.
106. Ukraine's gas upstream sector: focus on international investment // Oil and Gas Journal.— 2014.03.06.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.ogj.com/articles/print/volume-111/issue-6/exploration—development/ukraine-s-gas-upstream-sector-focus-on.html>.
107. Див., наприклад: The crisis in Ukraine shows the case for shale gas // Conservative Home.— 2014.03.02.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.conservativehome.com/international/2014/03/the-crisis-in-ukraine-shows-the-case-for-shale-gas.html>.
108. Christopher Helman. What Ukraine Needs Is An American-Style Shale Gas Revolution // Forbes.— 2014.03.03.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.forbes.com/sites/christopherhelman/2014/03/03/what-ukraine-needs-is-an-american-style-shale-gas-revolution/>.
109. ENI signs production sharing agreement with the Ukrainian government for offshore exploration and development // Прес-реліз ENI.— 2014.11.27.— Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.eni.com/en_IT/media/press-releases/2013/11/2013-11-27-ukraine.shtml?shortUrl=yes.
110. Ukraine signs PSA with ENI, EDF for Black Sea blocks // Kyiv Post.— 2013.11.27.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.kyivpost.com/content/ukraine/ukraine-signs-psa-with-eni-edf-for-black-sea-blocks-332525.html>.
111. Стенограма інтерв'ю CNNз Паоло Скароні, Президентом ENI.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/1403/04/qmb.01.html>.
112. Див., наприклад: Kremlin Analysts Push For Ukraine Annexation // The Daily Beast.— 2014.02.04.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.thedailybeast.com/articles/2014/02/04/kremlin-analysts-push-for-ukraine-annexation.html>.
113. PSA on Skifska Area: To Sign Impossible To Waste // Unconventional Gas in Ukraine.— 2014.02.02.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://shalegas.in.ua/en/urp-shhodo-skifs-koyi-dilyanky-pidpysaty-ne-mozhna-vidklasty/>.
114. Shell, ExxonMobil to Drop Project in Ukraine Black Sea // Natural Gas Europe.— 2014.03.26.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.naturalgaseurope.com/shell-exxonmobil-drop-project-ukraine-black-sea>.
115. Carol Matlack. Losing Crimea Could Sink Ukraine's Offshore Oil and Gas Hopes // Bloomberg BusinessWeek.— 2014.03.11.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.businessweek.com/articles/2014-03-11/losing-crimea-could-sink-ukraines-offshore-oil-and-gas-hopes>.
116. Jim Landers. Exxon Mobil puts Ukraine gas prospect on hold // Dallas News.— 2014.03.05.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.dallasnews.com/business/energy/20140305-exxon-mobil-puts-ukraine-gas-prospect-on-hold.ece>.
117. Carol Matlack. Losing Crimea Could Sink Ukraine's Offshore Oil and Gas Hopes // Bloomberg BusinessWeek.— 2014.03.11.
118. Down but not quite out // Drake.— 2014.03.07.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://drake.newsbase.com/2014/03/down-but-not-quite-out/>.
119. Ukraine Economy Hangs on Investments From Exxon to Shell // Bloomberg.— 2014.02.25.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.bloomberg.com/news/2014-02-25/ukraine-economy-hangs-on-investments-from-exxon-to-shell.html>.
120. U.S. Hopes Boom in Natural Gas Can Curb Putin // New York Times.— 2014.03.06.— Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.nytimes.com/2014/03/06/world/europe/us-seeks-to-reduce-ukraines-reliance-on-russia-for-natural-gas.html?_r=0.
121. Charlie Passut. Europe, Ukraine Discuss Pipeline Upgrades, Reversals // Natural Gas Intelligence.— 2014.03.20.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www>.

- naturalgasintel.com/articles/print/97781-europe-ukraine-discuss-pipeline-upgrades-reversals.
122. Ukraine's gas upstream sector: focus on international investment // Oil and Gas Journal.— 2014.03.06.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.ogj.com/articles/print/volume-111/issue-6/exploration—development/ukraine-s-gas-upstream-sector-focus-on.html>.
123. Laurence Norman. U.S. Official Says Ukraine Could Import Gas From EU Via Slovakia by November // Wall Street Journal.— 2014.03.22.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424052702304756104579455152057151792#printMode>; Paul Lewis et al., EU leaders draw up plans to send gas to Ukraine if Russia cuts off supply // The Guardian.— 2014.03.07.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.theguardian.com/business/2014/mar/07/eu-leaders-gas-russia-ukraine>.
124. Ольга Самофалова. Окольными тропами: Украина нашла реальный шанс заменить как минимум половину российского газа // Взгляд.— 2013.11.27.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://vz.ru/economy/2013/11/27/661624.html>.
125. Elena Mazneva & Stephen Bierman. Russia Gas Threat Shows Putin Using Pipes to Press Ukraine // Bloomberg.— 2014.03.03.
126. After secession vote, Crimea moves in on energy companies, banking, land // Fox News.— 2014.03.07.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.foxnews.com/world/2014/03/17/crimea-official-says-66-percent-voters-support-joining-russia/print>.
127. Загальна інформація про ПАТ «Чорноморнафтогаз».— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.rada.com.ua/ukr/catalog/8059/>.
128. Crimea to hand over Chornomornaftogaz to Russia's Gazprom — deputy CEO // Interfax Ukraine.— 2014.03.18.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://en.interfax.com.ua/news/economic/196641.html>.
129. Yatsenyuk: Ukraine robbed of hundreds of billions from Russia's nationalization of Crimean property // Kyiv Post.— 2014.03.21.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.kyivpost.com/content/ukraine/prime-minister-ukraine-robbed-of-hundreds-of-billions-from-russias-nationalization-of-crimean-property-340369.html>.
130. Див., наприклад: Why annexing Crimea may prove costly for Russia // CNN.— 2014.03.14.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://edition.cnn.com/2014/03/14/business/russia-ukraine-crimea-economy/>; Mary Mucio. Crimea and Punishment // Slate.— 2014.03.01.— Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.slate.com/articles/news_and_politics/foreigners/2014/03/vladimir_putin_s_crimean_mistake_the_russian_president_is_miscalculating.html.
131. Див.: <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/119634>.
132. Terry Martin. The Affirmative Action Empire: Nations And Nationalism In The Soviet Union, 1923–1939 279 (2001).
133. Mark Kramer. Transfer of Crimea from Soviet Russia to Soviet Ukraine.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.wilsoncenter.org/publication/why-did-russia-give-away-crimea-sixty-years-ago>.
134. Там само.
135. Див.: <http://en.interfax.com.ua/news/general/197510.html>.
136. Меджліс кримськотатарського народу є в період між сесіями Курултаю єдиним вищим повноважним представницько-виконавчим органом кримськотатарського народу, що обирається Курултаєм з числа його делегатів. Основною метою Меджлісу є ліквідація наслідків геноциду, вчиненого радянською державою щодо кримських татар, відновлення національних та політичних прав кримськотатарського народу й реалізація його права на вільне національно-державне самовизначення на своїй національній території. У своїй діяльності Меджліс підзвітний Курултаю, керується його рішеннями, Положенням про Меджліс кримськотатарського народу, нормами міжнародного права і законодавчими актами України, що не суперечать цим нормам. Меджліс кримськотатарського народу складається з 33 осіб, включно з Головою Меджлісу. Див.: Загальна інформація про Меджліс доступна за адресою в мережі Інтернет: <http://qtm.org.ua/загальна-інформація-про-меджліс>.
137. Див.: <http://en.haberler.com/ukraine-parliament-to-assess-crimean-tatars-demand-399704/>.
138. Конституція України, ст. 134.
139. Там само, ст. 135.
140. Конституція Автономної Республіки Крим (затверджена Законом України від 23.12.1998 № 350-XIV), ч. 2. ст. 7.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/350-14> (далі — Конституція АРК).
141. Там само, ч. 1. ст. 1.
142. Див.: <http://www.venice.coe.int/webforms/>

- documents/?pdf=CDL-AD (2014) 002-e; текст висновку українською мовою доступний за адресою в мережі Інтернет: <http://www.zakonoproekt.org.ua/vysnovok-venetsianskiji-komisiji-pro-krymskij-referendum-povnyj-ukrajinskijj-tekst-venetsiya-21-bereznja-2014-r.aspx>.
143. Див.: <http://www.uaba.org/Resources/Documents/Blog%20Docs/140313%20The%20Ukrainian%20American%20Bar%20Association%20Denounces%20the%20Upcoming%20Crimean%20Referendum.pdf>.
 144. «Чи відповідає рішення, прийняте Верховною Радою Автономної Республіки Крим в Україні про організацію референдуму щодо того, щоб стати суб'єктом Російської Федерації або відновити Конституцію Криму 1992 р., конституційним принципам». Текст Висновку українською мовою доступний у мережі Інтернет за адресою: <http://www.zakonoproekt.org.ua/vysnovok-venetsianskiji-komisiji-pro-krymskij-referendum-povnyj-ukrajinskijj-tekst-venetsiya-21-bereznja-2014-r.aspx>.
 145. Там само.
 146. Див.: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26321329>.
 147. Конституція, ст. 69.
 148. Stefan Oeter. Self-determination.— Oxford Scholarly Authorities on International Law [OSAIL].— 2012.— С. 25.
 149. Там само.
 150. U Saxer. Die internationale Steuerung der Selbstbestimmung und der Staatsentstehung.— Springer.— 2010.— С.324–326; Stefan Oeter. Self-determination.— Oxford Scholarly Authorities on International Law [OSAIL].— 2012.— С. 325.
 151. TM Franck. Postmodern Tribalism and the Right to Secession // C Brölmann and others (eds), Peoples and Minorities in International Law.— Nijhoff.— 1993.— С. 3–27; Stefan Oeter. Self-determination.— Oxford Scholarly Authorities on International Law [OSAIL].— 2012.— С. 325.
 152. Там само, стор. 326.
 153. Там само, стор.327.
 154. Там само.
 155. James R. Crawford. The Creation of States in International Law.— Oxford University Press.— 2007.— С. 389. (the Alabama Arbitration).
 156. Там само, стор. 390.
 157. Daniel Thurer. Thomas Burri. «Self-Determination // Wolfrum (Ed.), Max Planck Encyclopedia of Public International Law.— 2008: «Справа з періоду до початку деколонізації, яка досі залишається найбільш актуальною — це спір про Аландські острови, який мав місце за часів Ліги Націй. Населення Аландських островів — здебільшого шведськомовні жителі групи островів у Балтійському морі — висловили у ході референдуму своє бажання про відокремлення від новоутвореної Держави Фінляндія і приєднання до Швеції. Призначена Радою Ліги Націй Міжнародна комісія юристів (МКЮ) у своєму першому рішенні, прийнятому у 1920 році, встановила, що справа підпадає під юрисдикцію Ліги і не є виключно внутрішньою справою Фінляндії (Див.: Міжнародна комісія юристів. Звіт Міжнародної комісії юристів, вповноваженої Радою Ліги Націй щодо винесення консультативного висновку про правові аспекти питання, пов'язаного з Аландськими островами (1920)). Пізніше Комісія доповідачів, якій Рада доручила розглянути справу по суті, відмовила населенню Аландських островів у праві на приєднання до Швеції і натомість рекомендувала надання їм статусу автономії у складі Фінляндії, щодо якого було передбачено певні параметри. Рішення доповідачів ґрунтувалося переважно на принципі суверенітету Фінляндії і не надало жодної ваги аргументам щодо етнічного складу, географії та референдуму. Рішення доповідачів також ґрунтувалося на ідеях справедливості й надання компенсації державам-переможцям Першої Світової війни, серед яких була Фінляндія, але не нейтральна Швеція: «Бажання запобігти руйнуванню її території (тобто Фінляндії), яка є для неї найвищою цінністю, буде надзвичайною формою вдячності» (Справа про Аландські острови, стор. 30). Хоча предметом спору були переважно межі державного суверенітету Фінляндії, який на той час був невизначеним, прикметно, що Комісія доповідачів залишила відкритою можливість відокремлення у разі, «якщо у державі відсутні воля або влада запровадити та застосувати справедливі та ефективні гарантії» (стор. 28). Саме ця частина рішення і продовжує підігрівати сучасні дискусії про право на захисну сецесію (див. також: Засоби захисту)».
 158. Офіційний вісник Ліги Націй.— Т. 3.— 1920; James R. Crawford. The Creation of States in International Law.— С. 391.
 159. Stefan Oeter, «Self-determination», С. 330.
 160. Там само.
 161. Там само, С. 331.

162. Там само.
163. Там само, С. 330–331.
164. До таких випадків належать, зокрема: Тибет (Китай), Катанга (Конго), Біафра (Нігерія), Кашмір (Індія), Східний Пенджаб (Індія), штати Карен і Шан (Бірма), Турецька Федеративна Держава Кіпру (Кіпр), Таміл Ілам (Шрі-Ланка), Сомаліленд (Сомалі), Бугенвіль (Папуа-Нова Гвінея), Курдистан (Ірак/Туреччина), Республіка Сербська (Боснія і Герцеговина), Чечня (Російська Федерація), Косово (Сербія і Чорногорія), Абхазія (Грузія), Південна Осетія (Грузія), Анжуан (Комори), Гагаузія (Молдова), Нагірний Карабах (Азербайджан), Демократична Республіка Ємен (Ємен).
165. Див.: <http://www.nato.int/kosovo/history.htm>.
166. Daniel Thurer, Thomas Burri. Self-Determination.
167. Конференція з питання Югославії, Арбітражна комісія. Висновок № 2 від 11 січня 1992 р. (ILR, т. 92, стор. 167, 168–169).
168. За словами НАТО, «кульмінацією Дейтонських переговорів стало підписання Загальної рамкової угоди про мир у Боснії і Герцеговині. Підпис під угодою поставили представники Республіки Боснія і Герцеговина, Республіки Хорватія і Федеральної Республіки Югославія. Угоди засвідчили представники держав-учасниць Контактної групи — США, Великобританії, Франції, Німеччини і Росії — а також Спеціальний переговорник від Європейського Союзу.» Див.: <http://www.nato.int/for/gfa/gfa-summ.htm>; James R. Crawford. The Creation of States in International Law. — С. 407.
169. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 541. — 1983.
170. Резолюція Ради Безпеки ООН 550. — 1984.
171. Frank Hoffmeister. Cyprus // Max Planck Encyclopedia of Public International Law. — 2009. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1273?rskey=fsUmb2&result=3&prd=OPIL>.
172. Jure Vidmar. Crimea's Referendum and Secession: Why it Resembles Northern Cyprus More than Kosovo. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.ejiltalk.org/crimeas-referendum-and-secession-why-it-resembles-northern-cyprus-more-than-kosovo/#more-10553>.
173. Там само.
174. Там само.
175. Див.: Кримські татари // Вікіпедія. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B8>.
176. Севдіяр Мемет. Фальсифікація історії. — Кирич. — 1991. — С. 1; Меметов Айдер. Крымские татары. — Симферополь: Анаюрт, 1993. — С. 2.
177. Brian Glyn Williams. The Crimean Tatars: The Diaspora Experience and the Forging of a Nation // Brill Academic. Chapter. — С. 7–36.
178. Таврійська губернія — одна з історичних губерній Російської Імперії. До її складу входили територія Кримського півострова, а також материкова частина між низинами річки Дніпро й узбережжями Чорного та Азовського морів. Див.: Global Anabaptist Mennonite Encyclopedia. — Адреса Інтернет-ресурсу: [http://gameo.org/index.php?title=Taurida_Guberniya_\(Ukraine\)](http://gameo.org/index.php?title=Taurida_Guberniya_(Ukraine)). Див. також: Bryan Glynn. Hijra and Forced Migration from Nineteenth-Century Russia to the Ottoman Empire. — Cahiers du Monde russe, 41/1. — 2000. — С. 79–108.
179. James Minahan. One Europe, Many Nations: A Historical Dictionary of European National Groups. — 2000. — С. 189.
180. Другий голод в Україні 1932–1934 рр. подібний до голоду 1932–1933 рр., відомого як Голодомор, внаслідок якого загинули понад 7 мільйонів українців. Обидва голоди цілеспрямовано мали на меті знищення етнічних українців та кримських татар, оскільки обидві етнічні групи вважалися найбільш «контрреволюційними» у радянській комуністичній імперії.
181. Доповідь Мустафи Джемілева на Всесвітньому Конгресі кримських татар 19 травня 2009 р.: Крымские татары в Крыму и в мире: проблемы и перспективы национального возрождения (пер. з кримськотат.). — Адреса Інтернет-ресурсу: http://qtm.org/public/images/skeditor/file/quick-folder/doklad_m.%20джемиева%20на%20вккт%20-%20крымские%20татары%20в%20крыму%20и%20в%20мире.doc.
182. Правовою підставою для такої державної політики систематичного придушення була їхня етнічна належність до кримськотатарського народу, як зазначено у Декреті ЦК КПРС (б) № 1245/2 та спеціальних інструкціях Народного комісаріату внутрішніх справ № 132/64, прийнятих у 1934 році.
183. Доповідь Мустафи Джемілева на Всесвітньому Конгресі кримських татар 19 травня 2009 р.

184. Субтельний Орест. Україна: Історія. — 1993. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/454/49/1/2/#13740>.
185. The Crimean Tatars. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.eki.ee/books/redbook/crimean_tatars.shtml (останнє відвідування 2.05.2014).
186. E. Seydamet. Eski Sehir Milletvekili «Emel». — 1994. — С. 203.; J. Otto Pohl. Identity and the State: Nationalism and Sovereignty in a Changing World. — 2000. — С. 13–15.
187. The Forgotten Tragedy of the Indigenous of Crimea (occupied by Ukraine) // Last Real Indians. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://lastrealindians.com/the-forgotten-tragedy-of-the-indigenous-of-crimea-occupied-by-ukraine/> (останнє відвідування 02.05.2014).
188. Robert K. Hitchcock & Diana Vinding. Indigenous Peoples' Rights in Southern Africa. — 2004. — С.8. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.iwgia.org/iwgia_files_publications_files/0119_SouthernAfricaDoc110Complete.pdf; Working Paper by the Chairperson-Rapporteur, Mrs. Erica-Irene A. Daes, on the concept of indigenous people. — С. 22 (UN-DocumentE/CN.4/Sub.2/AC.4/1996/2, 10.06.1996). — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.columbia.edu/itc/polisci/juviler/pdfs/united_nations.pdf.
189. Декларація ООН про права корінних народів від 13.09.2007. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf; http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/indigenous_rights.shtml (офіційний переклад рос. мовою).
190. The Forgotten Tragedy of the Indigenous of Crimea (occupied by Ukraine).
191. Там само.
192. Crimean Tatars, Still Living in the Shadow of 1944, Invoke Fears of Ethnic Cleansing, Radio Free Europe // Radio Liberty. — 2014.03.26. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.rferl.org/content/ukraine-crimean-tatars-ethnic-cleansing/25306118.html>.
193. Там само.
194. Там само.
195. Меджліс кримськотатарського народу є у період між сесіями Курултаю єдиним вищим повноважним представницько-виконавчим органом кримськотатарського народу, що обирається Курултаєм з числа його делега-
тив. Див.: <http://qtm.org.ua/загальна-інформація-про-меджліс>.
196. Crimean Tatars ask for status as indigenous people // Euromaidan PR. — 2014.03.17. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://euromaidanpr.wordpress.com/2014/03/17/crimean-tatars-ask-for-status-as-indigenous-people>.
197. Ukraine recognized Crimean Tatars indigenous people of Crimea // QHA Crimean News Agency. — 2014.03.20. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://qha.com.ua/ukraine-recognized-crimean-tatars-indigenous-people-of-crimea-130931en.html>.
198. Crimean Tatars left with no space for illusions-Analysis // Eurasia Review. — 2014.03.23. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.eurasiareview.com/23032014-crimean-tatars-left-with-no-space-for-illusions-analysis/>.
199. Russian-majority areas watch Moscow's post-Crimea moves. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26713975>.
200. World Directory of Minorities and Indigenous Peoples — Ukraine: Russians and Russian-speakers. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.refworld.org/docid/49749c91a.html>.
201. Thousands rally against 'illegitimate govt', raise Russian flags in eastern Ukraine. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://rt.com/news/donetsk-kharkov-ukraine-protest-365/>.
202. U.S. Intel Sources: Russian Invasion of Eastern Ukraine Increasingly Likely. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/03/27/us_intel_sources_russian_invasion_of_eastern_ukraine_increasingly_likely; U.S. Intelligence: It's Looking More Likely That Russia Will Invade Ukraine. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://time.com/39705/russia-invasion-ukraine-likely/>.
203. Pro-Russian groups in eastern Ukraine fight among themselves. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10720051/Pro-Russian-groups-in-eastern-Ukraine-fight-among-themselves.html>.
204. Ukrainecrisis: Putin 'orderspartialwithdrawal. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26822475>; Генсек НАТО не підтверджує відведення російських військ від кордонів України // Українська правда. — 2014.04.01. — Адреса -ресурсу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/04/1/7020995/>.
205. Donetsk regional council demands official status for

- Russian language. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://en.itar-tass.com/world/725990>.
206. What is Russia's vision of a federal Ukraine? — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26828625>.
 207. Analysis: Could Russia absorb eastern Ukraine? — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26787709>.
 208. Визначення агресії, затверджене Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) від 14.12.1974. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml (офіційний текст рос. мовою).
 209. Ст. 3 Резолюції ГА ООН 3314: «Будь-яка з наступних дій, незалежно від оголошення війни, з урахуванням та відповідно до положень статті 2, буде кваліфікована як акт агресії: а) вторгнення чи напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, незалежно від її тимчасового характеру, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини;
 - б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;
 - в) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;
 - г) напад збройними силами держави на сухопутні, морські чи повітряні сили, або морські чи повітряні флоти іншої держави;
 - д) застосування збройних сил однієї держави, розміщених на території іншої держави за згодою приймаючої держави, із порушенням умов, передбачених угодою, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після завершення дії угоди;
 - е) дія держави, що дозволяє використання її території іншою державою, наданої в розпорядження такій державі, для вчинення акту агресії проти третьої держави;
 - ж) заслання державою або від імені держави озброєних банд, груп, нерегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що мають настільки серйозний характер, аби бути рівносильними переліченим вище актам, або її істотна участь у них».
210. Див. ст. 26 і 40 проекту Статтей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, адреса Інтернет-ресурсу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/responsibility.pdf (офіційний текст рос. мовою).
- Стаття 26. Дотримання імперативних норм
- Жодні положення цієї Глави не виключають протиправність будь-якого діяння держави, якщо таке діяння не відповідає зобов'язанню держави, що випливає з імперативної норми міжнародного права.
- Стаття 40. Застосування цієї Глави
1. Ця Глава застосовується до міжнародної відповідальності, яку тягне за собою серйозне порушення державою зобов'язання, що випливає з імперативної норми загального міжнародного права.
 2. Порушення такого зобов'язання вважається серйозним, якщо воно поєднане з грубим або систематичним невиконанням зобов'язання відповідальною державою.
211. Philip Leach. Part II, 10 South Ossetia (2008). — Oxford Scholarly Authorities on International Law. — 2012. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law/9780199657759.001.0001/law-9780199657759-chapter-10?rskey=D9o5QW&result=2&prid=OPIL>.
 212. Там само.
 213. G. Nodia. Europeanization and (Not) Resolving Secessionist Conflicts // Journal of Politics and Minority Issues in Europe. — vol. 5. — no. 1. — 2004.
 214. John Peet. Frozen conflicts: Europe's unfinished business. — 2009. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.economist.com/node/12494503>.
 215. Mary Alice C. Clancy & John Nagle. Frozen Conflicts, Minority Self-Governance, Asymmetrical Autonomies — In search of a framework for conflict management and conflict resolution // Paper Presented to the 6th Asia-Europe Roundtable. — 2009. 10–12 June; University of Ulster, Londonderry/Derry, Northern Ireland and Letterkenny, Republic of Ireland. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.asef.org/images/docs/1276-6th_AER_Background_Paper_-_Dr._Clancy_and_Dr._Nagle.pdf.
 216. Mykola Kapitonenko. Resolving Post-Soviet «Frozen Conflicts»: Is Regional Integration Helpful? — 2009. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.cria-online.org/6_4.html.

217. Пропринципи міжнародного права стосовно дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, прийнята Резолюцією ГА ООН 2625 (XXV) від 24.10.1970. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml (офіційний текст рос. мовою).
218. Декларація про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, про захист їхньої незалежності і суверенітету, прийнята Резолюцією ГА ООН 2131 (XX) від 21.12.1965. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/inadmissibility_of_intervention.shtml (офіційний текст рос. мовою); див. також: Статут Організації Американських Держав (Богота, 30.04.1948, зі змінами від 27.02.1967), ст. 18. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://lawrussia.ru/texts/legal_524/doc524a657x473.htm (рос. мовою): «Жодна держава або група держав за жодних обставин не має права на пряме чи опосередковане втручання у внутрішні або зовнішні справи будь-якої іншої держави».
219. Див.: Справа про військову і воєнізовану діяльність в Нікарагуа і проти Нікарагуа (Нікарагуа проти Сполучених Штатів Америки): Рішення Міжнародного Суду ООН від 27.06.1986 // Организация Объединенных Наций. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда. — 1948–1991. — С. 198–212. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://legal.un.org/ICJsummaries/documents/russian/ST-LEG-SER-F-1_R.pdf (офіційний текст рос. мовою).
220. T. Modibo Ocran. The Doctrine of Humanitarian Intervention in Light of Robust Peacekeeping. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.bc.edu/dam/files/schools/law/lawreviews/journals/bciclrl/25_1/01_FMS.htm.
221. Там само, стор. 239–245.
222. Andrew Higgins & Peter Baker. Russia Claims U.S. Is Meddling Over Ukraine // New York Times. — 2014.02.03. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.nytimes.com/2014/02/07/world/europe/ukraine.html>; Tim Shipman. UK aid helped train soldiers in Ukraine: Did cash fund troops who shot protesters? // Daily Mail. — 2014.03.06. — Адреса Інтернет-ресурсу <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2577965/UK-aid-helped-train-soldiers-Ukraine-Did-cash-fund-troops-shot-protesters.html#ixzz2xftp4F9E>.
223. Mary Ellen O'Connell. Ukraine Insta-Symposium: Ukraine Under International Law // *Opinio Juris*. — 2014.03.07. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://opiniojuris.org/2014/03/07/ukraine-insta-symposium-ukraine-international-law/>.
224. Див.: <http://www.cfr.org/arms-control-disarmament-and-nonproliferation/budapest-memorandums-security-assurances-1994/p32484>.
225. Див.: Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, підписаний 05.12.1994. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_158.
226. Там само.
227. Див.: Совместное заявление Президентов Российской Федерации и Соединенных Штатов Америки в связи с завершением срока действия Договора о сокращении и ограничении стратегических наступательных вооружений, адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.iss-atom.ru/sobdog-r/sd-352.htm>.
228. «1. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують Україні їхні зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЕ поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України.
2. Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їхнє зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй».
229. На думку Беррі Келлмана, професора права і директора Центру за контролю за міжнародним озброєнням Коледжу права Університету Де Пол, «це обов'язкова норма міжнародного права, але це не означає, що існують будь-які способи забезпечення її реалізації на практиці». Див.: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2570335/Former-British-Ambassador-Moscow-warns-Russia-invaded-Ukraine-difficult-avoid-going-war.html>.
230. Думка Стівена Блокманса, професора права міжнародних відносин і врядування ЄС в Амстердамському університеті, опубліковано у статті: *Russia and the Budapest memorandum*. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://euobserver.com/opinion/123375>.
231. Джуліан Ку, професор права і штатний директор міжнародних програм Школи права Університету Хофстра, вважає, що « [Будапештський меморандум] не є гарантією безпеки, подібною до тих, що були надані

- США Японії. Він також не є офіційним міжнародним договором, який, принаймні відповідно до американського права, мав би більш обов'язковий характер». Див.: <http://opiniojuris.org/2014/02/28/russians-coming-russians-coming/>.
232. Думка Стівена МакФарлейна, професора міжнародних відносин Коледжу Св. Анни і спеціаліста з питань колишнього Радянського Союзу, див.: <http://www.france24.com/en/20140303-ukraine-us-uk-diplomacy-russia-budapest-memorandum>.
233. Комісія міжнародного права ООН. Керівні принципи стосовно односторонніх заяв держав, здатних призвести до виникнення юридичних зобов'язань (2006) // Работа Комиссии международного права. Седьмое издание. — Т. I. — Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций. — 2009. — С. 450–452. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.un.org/ru/publications/pdfs/work_of_the_ilc_vol1.pdf.
234. Керівні принципи стосовно односторонніх заяв держав, Принцип 1.
235. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969, ч. 2 ст. 7, ст. 46 (ратифікована Указом Президії Верховної Ради УРСР від 14.04.1986 № 2077-XI. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/995_118); проект Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, ст. 3; Керівні принципи стосовно односторонніх заяв держав, Принцип 4: «Інші особи, що представляють державу у конкретних галузях, можуть бути вповноважені покладати на цю державу за допомогою своїх заяв юридичні зобов'язання у галузях, що належать до їх компетенції».
236. Так, у коментарі до Принципу 4 зазначено, що «у випадку із заявою міністра закордонних справ Колумбії стосовно суверенітету Венесуели над архіпелагом Лос-Монхес, сама дипломатична нота була анульована відповідно до положень внутрішнього права через відсутність повноважень у її автора приймати подібні зобов'язання, хоча дійсність цього зобов'язання в міжнародному плані не була спростована колумбійською владою» // Организация Объединенных Наций. Доклад Комиссии международного права. Пятьдесят восьмая сессия (1 мая — 9 июня и 3 июля — 11 августа 2006 года). — Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Шестьдесят первая сессия. — Дополнение № 10 (A/61/10). — Нью-Йорк. — 2006. — С. 380. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://legal.un.org/ilc/reports/2006/2006report.htm>.
237. Керівні принципи стосовно односторонніх заяв держав, Принцип 3: «Для визначення правових наслідків таких заяв необхідно враховувати їхній зміст, усі фактичні обставини, за яких вони були зроблені, а також викликану ними реакцію».
238. Керівні принципи стосовно односторонніх заяв держав, Принцип 5: «Односторонні заяви можуть бути сформульовані в усній або в письмовій формі».
239. Керівні принципи стосовно односторонніх заяв держав, Принцип 7: «Одностороння заява тягне за собою зобов'язання для держави, що її формулює, лише у тому випадку, коли вона викладена у зрозумілих і конкретних формулюваннях. У разі виникнення сумнівів щодо сфери дії зобов'язань, що випливають із такої заяви, подібні обставини підлягають обмежувальному тлумаченню. При тлумаченні таких обставин увагу, перш за все, слід приділяти тексту заяви, а також контексту й обставинам, за яких вона була сформульована».
240. Справа стосовно спору про кордон (Буркіна-Фасо/Республіка Малі): Рішення Міжнародного Суду ООН від 22.12.1986 // Организация Объединенных Наций. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суду, 1948–1991, стор. 213–224. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://legal.un.org/ICJsummaries/documents/russian/ST-LEG-SER-F-1_R.pdf (офіційний текст рос. мовою).
241. Принцип 9 визнає, що односторонні заяви не можуть мати наслідком виникнення жодних зобов'язань для інших держав. За аналогією, ст. 34–35 Віденської Конвенції про право міжнародних договорів передбачає неможливість договору створювати зобов'язання для третіх держав.
242. Керівні принципи стосовно односторонніх заяв держав, Принцип 10.
243. Организация Объединенных Наций. Доклад Комиссии международного права. Пятьдесят восьмая сессия (1 мая — 9 июня и 3 июля — 11 августа 2006 года). — Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Шестьдесят первая сессия. — Дополнение № 10 (A/61/10). — Нью-Йорк. — 2006. — С. 375–387. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://legal.un.org/ilc/reports/2006/2006report.htm>. Для детального аналізу, див.: «ILC, Eighth Report on unilateral acts of States: consideration of certain acts», 26.05.2005, Doc. A/CN.4/557. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://untreaty.un.org/ilc/guide/9_9.htm; див. також: Benito Müller, Wouter Geldhof and Tom Ruys, Unilateral Declarations: The Missing Legal Link in the Bali Action Plan // ECBI Policy Report. — 2010, May. — С. 24–25. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.law.kuleuven.be/iir/nl/>

onderzoek/opinions/ecbiUDSfinal.pdf. Автори, які обґрунтовують обов'язковість односторонніх актів держав: Victor Rodríguez Cedeño & Maria Isabel Torres Cazorla, 'Unilateral Acts of States in International Law', Max Planck Encyclopedia of Public International Law (2013). — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1496>; Camille Goodman, ACTA SUNT SERVANDA? A Regime for the Unilateral Acts of States at International Law. Presented as a paper at the 2005 ANSZIL Conference. — 2005. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://150.203.86.5/cipl/Conferences_SawerLecture/05-ANZSIL-Papers/Goodman.pdf.

244. Статут ООН, ст. 2: Для досягнення цілей, зазначених у статті 1, Організація та її Члени діють згідно з такими Принципами:

...

4. Усі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй.

245. Див.: Закон України від 16.11.1994 № 248/94-ВР. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/248/94-%D0%B2%D1%80>:

«На підставі положень Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, Заяви Верховної Ради України «Про без'ядерний статус України» від 24 жовтня 1991 року, Постанови Верховної Ради України «Про додаткові заходи щодо забезпечення набуття Україною без'ядерного статусу» від 9 квітня 1992 року, Постанови Верховної Ради України «Про ратифікацію Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь, підписаного у Москві 31 липня 1991 року, і Протоколу до нього, підписаного у Лісабоні від імені України 23 травня 1992 року» від 18 листопада 1993 року і Постанови Верховної Ради України «Про виконання Президентом України та Урядом України рекомендацій, що містяться у пункті 11 Постанови Верховної Ради України «Про ратифікацію Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь, підписаного у Москві 31 липня 1991 року, і Протоколу до нього, підписаного у Лісабоні від імені України 23 травня 1992 року» від 3 лютого 1994 року Верховна Рада України постановляє:

Приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року з такими застереженнями:

1. Положення Договору не охоплюють повною мірою унікальної ситуації, що склалася внаслідок розпаду ядерної держави — Союзу РСР.

2. Україна є власником ядерної зброї, успадкованої нею від колишнього СРСР. Після розукрупнення та знищення цієї зброї під контролем України і за процедурами, що виключатимуть можливість повторного використання ядерних матеріалів, які є компонентами цієї зброї, за первинним призначенням, Україна має намір застосовувати вищезгадані матеріали виключно у мирних цілях.

3. Наявність на території України ядерної зброї до її повної ліквідації, а також відповідна робота щодо її утримання, обслуговування та ліквідації не суперечать положенням статей I і II Договору.

4. Загроза силою чи її використання проти територіальної цілісності та недоторканності кордонів чи політичної незалежності України з боку будь-якої ядерної держави, так само, як і застосування економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, приналежних її суверенітету, розглядатимуться Україною як виняткові обставини, що поставили під загрозу її найвищі інтереси.

5. Документи про приєднання України до Договору будуть передані країнам — депозитаріям Договору після набрання чинності цим Законом.

6. Цей Закон набирає чинності після надання Україні ядерними державами гарантій безпеки, оформлених шляхом підписання відповідного міжнародно-правового документа».

246. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, ратифікований Законом України від 16.11.1994 № 248/94-ВР, ст. X: «Кожний Учасник цього Договору в порядку здійснення свого державного суверенітету має право вийти з Договору, якщо він вирішить, що пов'язані зі змістом цього Договору виняткові обставини поставили під загрозу найвищі інтереси його країни. Про такий вихід він повідомляє за три місяці всіх Учасників Договору і Раду Безпеки Організації Об'єднаних Націй. У такому повідомленні має міститися заява про виняткові обставини, які він розглядає як такі, що поставили під загрозу його найвищі інтереси». Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_098.

247. Rada registers bill suggesting denunciation of nuclear non-proliferation treaty by Ukraine // Kyiv Post.— 2014.03.22.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.kyivpost.com/content/ukraine/rada-registers-bill-suggesting-denunciation-of-nuclear-non-proliferation-treaty-by-ukraine-340347.html>.
 248. Статут ООН, ст. 27: «3. Рішення Ради Безпеки з усіх інших питань вважаються прийнятими, якщо за них подано голоси дев'яти членів Ради, включаючи голоси, які збігаються, всіх постійних членів Ради. Причому сторона, що бере участь у конфлікті, повинна утриматися від голосування при ухваленні рішення на підставі Розділу VI та на підставі пункту 3 статті 52».
 249. Статут ООН, ст. 11: «3. Генеральна Асамблея може звертати увагу Ради Безпеки на ситуації, які могли б загрожувати міжнародному миру й безпеці».
 250. Conflict fears rise after pro-Russian gunmen seize Crimean parliament // The Guardian.— 2014.02.27.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/24/ukraine-crimea-russia-secession>.
 251. Alberto Riva. Russia's use of unmarked troops in Simferopol, Crimea: Shady, But not Illegal // International Business Times.— 2014.03.26.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.ibtimes.com/russias-use-unmarked-troops-simferopol-crimea-shady-not-illegal-1559425>.
 252. Russian armed forces seize Crimea as Putin threatens wider military invasion of Ukraine // Kyiv Post.— 2014.03.02.— Available at <https://www.kyivpost.com/content/ukraine/tensions-rise-in-armed-standoff-in-crimea-between-ukrainian-and-russian-backed-forces-337942.html>.
 253. Joel Greenberg. Illegal Targeting of Civilians, Crimes of War.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.crimesofwar.org/a-z-guide/civilians-illegal-targeting-of/>.
 254. Додатковий протокол до Женевських конвенцій 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року, ст. 48 (ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18.08.1989.— Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_199).
 255. Ст. 1 Положення про закони та звичаї сухопутної війни (Додаток до IV Гаазької Конвенції про закони та звичаї сухопутної війни від 18.10.1907 р.) передбачає, що «закони, права й обов'язки застосовуються не лише до армії, а й також до ополчення й добровольчих загонів, якщо вони відповідають усім переліченим нижче вимогам:
 - 1) мають на чолі особу, відповідальну за своїх підлеглих;
 - 2) мають визначений і явно видимий на відстані розрізнявальний знак;
 - 3) відкрито носять зброю;
 - 4) дотримуються у своїх діях законів і звичаїв війни.Ополчення або добровольчі загони у тих країнах, де вони утворюють армію або входять до її складу, розуміються під назвою армії».
- Див.: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_222.
256. Ч. 2 ст. 4 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. (ратифікована Указом Президії Верховної Ради УРСР № 114а-03 від 3.07.1954р.— Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_153) передбачає:
 2. Членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам:
 - а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;
 - б) вони мають постійний розпізнавальний знак, добре видимий на відстані;
 - в) вони носять зброю відкрито;
 - д) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни.
257. Toni Pfanner. Military uniforms and the law of war // IRRC.— 2004, березень.— Адреса Інтернет-ресурсу: http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_853_pfanner.pdf.
258. Ч. 7 ст. 44 передбачає, що «ця стаття не має на меті змінити загальноприйняту практику держав щодо носіння форменого одягу комбатантами, включеними до складу одягнених у форму озброєних підрозділів регулярних військ сторони, що перебуває в конфлікті».
259. Toni Pfanner. Military uniforms and the law of war.
260. Conflict fears rise after pro-Russian gunmen seize Crimean parliament // The Guardian.— 2014.02.27.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.theguardian.com/news/defence>

and-security-blog/2014/mar/06/ukraine-gross-violation-russian-troops.

261. Alberto Riva. Russia's use of unmarked troops in Simferopol, Crimea: Shady, But not Illegal.
262. Conflict fears rise after pro-Russian gunmen seize Crimean parliament // The Guardian.— 2014.02.27.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.theguardian.com/news/defence-and-security-blog/2014/mar/06/ukraine-gross-violation-russian-troops>.
263. Там само.
264. Там само.
265. Alberto Riva. Russia's use of unmarked troops in Simferopol, Crimea: Shady, But not Illegal.
266. Conflict fears rise after pro-Russian gunmen seize Crimean parliament // The Guardian.— 2014.02.27.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.theguardian.com/news/defence-and-security-blog/2014/mar/06/ukraine-gross-violation-russian-troops>.
267. Угода між Україною і Російською Федерацією про принципи формування ВМС України та ВМФ Росії на базі Чорноморського флоту колишнього СРСР (Ялта, 03.08.1992).— Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_020.
268. Угода між Україною та Російською Федерацією щодо Чорноморського флоту (Сочі, 09.06.1995).— Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_082.
269. Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28.05.1997, ратифікована Законом України від 24.03.1999 № 547-XIV.— Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_076.
270. Угода між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту від 28.05.1997, ратифікована Законом України від 24.03.1999 № 547-XIV.— Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_075.
271. Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28.05.1997, ратифікована Законом України від 24.03.1999 № 547-XIV.— Адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_077.
272. Black Sea Fleet (BSF), Global Security.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/mf-black.htm>.
273. Див.: David Marples. Russia and Ukraine Dispute Over Sevastopol // Current Politics in Ukraine.— 2008.07.03.— Адреса Інтернет-ресурсу: <http://ukraineanalysis.wordpress.com/2008/07/13/russia-and-ukraine-dispute-over-sevastopol/>.
274. Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, ст. 2.
275. Додаток № 2 до Угоди, доступний за адресою у мережі Інтернет: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU97259.html.
276. Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, ст. 11, 12.
277. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 21.04.2010, ратифікована Законом України від 27.04.2010 № 2153-VI, адреса Інтернет-ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_359.
278. Там само, ст. 2.
279. Конституція, ч. 7 ст. 17.
280. Там само, Перехідні положення, п. 14.
281. I. Watson, M. Tkachenko. Russia, Ukraine agree on naval-base-for-gas deal // CNN.— 2010.04.21. 16:43 — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.cnn.com/2010/WORLD/europe/04/21/russia.ukraine/>.
282. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень пункту 14 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України у системному зв'язку з частиною сьомою статті 17 Основного Закону України, справа № 2–26/2010, від 20.04.2010, адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v026u710-10>; Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення

- положень пункту 14 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України у системному зв'язку з частиною сьомою статті 17 Основного Закону України, справа № 2-27/2010, від 20.04.2010. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v027u710-10>.
283. Там само.
284. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Яценюка Арсенія Петровича щодо офіційного тлумачення положень пункту 14 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, Угоди між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, Угоди між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту і Угоди між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, справа № 2-38/2010, від 09.06.2010. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v039u710-10>.
285. Конституційне подання Президента України щодо надання офіційного тлумачення норми пункту 14 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України щодо використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань від 10.02.2010, адреса Інтернет-ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002100-10>.
286. Незаконність перебування Чорноморського флоту Російської Федерації в Україні, Юридична фірма «Цезар». — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://caesar.in.ua/flot1/>.
287. Заява Б. Тарасюка для прес-релізу. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://dif.org.ua/ua/events/sgawerddgr.htm>.
288. Medvedev: Russia-Ukraine Kharkiv agreements to be denounced // Kyiv Post. — 2014.03.21, 12:39 — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.kyivpost.com/content/ukraine/medvedev-russia-ukraine-kharkiv-agreements-to-be-denounced-340283.html>.
289. У Раду внесений законопроект про денонсацію угоди про базування ЧФ РФ на території України // Кореспондент. — 2014.03.21, 20:12. — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3322986-u-radu-vnesenyi-zakonoproekt-pro-denonsatsiui-uhody-pro-bazuvannia-chf-rf-na-terytorii-ukrainy>.
290. Див.: <http://ukrainian.voanews.com/content/ua-and-kharkiv-agreement/1883775.html>.
291. Проект Статтей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, ст. 22.
292. Справа стосовно проекту Габчиково-Надьомарош (Угорщина проти Словаччини): Рішення Міжнародного Суду ООН від 25.09.1997 // Организация Объединенных Наций. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суду, 1997–2002 годы. — С. 1–16. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://legal.un.org/ICJsummaries/documents/russian/ST-LEG-SER-F-1-Add2_R.pdf (офіційний текст рос. мовою).
293. Countermeasure (law) // Wikipedia. — Адреса Інтернет-ресурсу: http://en.wikipedia.org/wiki/Countermeasure_%28law%29.
294. Виконавчий Указ № 13660 від 6.03.2014 «Блокування власності окремих осіб, що негативно впливають на ситуацію в Україні». — Адреса Інтернет-ресурсу: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/06/executive-order-blocking-property-certain-persons-contributing-situation> (оригінал), <http://ukrainian.ukraine.usembassy.gov/uk/statements/executive-order-03062014.html> (офіційний переклад українською мовою).
295. Виконавчий Указ № 13661 від 17.03.2014 «Блокування власності додаткових осіб, що негативно впливають на ситуацію в Україні», адреса Інтернет-ресурсу: http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/ukraine_eo2.pdf (оригінал), <http://ukrainian.ukraine.usembassy.gov/uk/statements/executive-order-03172014.html> (офіційний переклад українською мовою).
296. Див.: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:078:0016:0021:EN:PDF>.
297. Див.: <http://www.international.gc.ca/sanctions/ukraine.aspx?lang=eng>.
298. Див.: http://www.foreignminister.gov.au/releases/2014/jb_mr_140319.html.

RAZOM

Together we are Ukraine

Razom is a non-profit human rights organization established to support the people of Ukraine in their pursuit of a democratic society with dignity, justice, and human and civil rights for all. Razom coordinates groups of volunteers around the globe working on fund-raising, media campaigning, investigating corrupt activities, providing legal assistance, and working with government representatives and other organizations.

www.RazomForUkraine.org
www.facebook.com/RazomForUkraine
Twitter: @RazomForUkraine
news@RazomForUkraine.org

Razom, Inc.
P.O. Box 24158
Jersey City
NJ 07304